

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2019 No3**

European Reforms Bulletin

2019

scientific peer-reviewed journal

No. 3

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 09 05.09.2019)

© European Reforms Bulletin, 2019

© Authors of articles, 2019

Table of contents

Atamanchuk L.R. Legal liability for investigation in foreign investment in Ukraine	2
Burba V.V. Methodological approaches to research activity research	7
Denysova A.V. The dialectics and systems approach as the basis of the methodology of the research of the problem of the administrative oversight of the bodies of the executive authority of Ukraine	13
Drozdov O.M. Some indications of provocation of a person to commit an offense involving the gain of an undue advantage in the light of the decisions of the European human rights courts	18
Grynova K.G. Certain aspects of the protection of the rights and legitimate interests of minors in the pre-trial investigation of crimes committed in the field of drug trafficking	22
Khamatov D.O. The current state of operative support of the trial of materials of criminal proceedings	25
Kolesnik S.P. Legal provision of prevention of terrorism by national	28
Komarnitsky D. Administrative and legal principles of state support of export activities in Ukraine	33
Martsynkevych S.A. The Right to Initiate Actions to Secure a claim in Administrative Proceedings	38
Sobko G.M. Mental forced as a circumstances of criminal action	45
Veselova L.U. Features of administrative-legal regulation in the field of cyber security support	49
Vozian V.A. Current state of interaction of pre-trial investigation bodies with operational units of the National Police of Ukraine in combating drug trafficking	53
Kozhura L.A. The Concept of Administrative Methods of Public Administration of the Right of Persons with Disabilities to Health Care	57
Babanina V.V. The norm of criminal legislative of Ukraine as basis of realization	61
Tikhomirov D.A. Civil protection and civil security aspects of the relationship	68
Babakin V. Current State of Operative and Search Counteraction to Crimes Committed by Youth	72
Shkorupeev D.A. Consideration of Cases on Recovery of Alimony for the Maintenance of Parents in Civil Proceedings: Some Aspects	76
Tartasiuk V. The Principle of Humanism in the Concept of the Rule of Law	80
Sirko R. Concerning the Peculiarities of Legal Relations Arising from Property Damage in the Field of Transportation by Rail	84
Sotskiy A. Legal Status of Employee as a Subject of Individual Labor Relations	88
Dmytrenko O.D. Foreign Experience of Interaction Between the Subjects of Combating Corruption	93
Pietukhov A.Yu. Legal Bases of Interaction of the Power and Business in Ukraine	99
Tetryatnyk H.K. Extraordinary Administrative and Legal Regimes in Modern Conditions of Development of the Ukrainian Society	104

LEGAL LIABILITY FOR INVESTIGATION IN FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE

Lyudmila Atamanchuk,

postgraduate Kyiv National Economic Vadim Hetman University, Kyiv, Ukraine

e-mail: olgast1@bigmir.net

Abstract. The article deals with the legal liability of the subjects of investment activity for the offenses in the sphere of foreign investment in Ukraine. Legal liability is a type of social responsibility, the essence of which is the application of sanctions provided for by law to offenders. It is an important means of ensuring law and order and stimulates the lawful behavior of subjects of public relations. For offenses in the field of foreign investment in Ukraine, the subjects of investment activity may bear civil, economic, administrative and criminal liability. Prospects for further studies of the legal responsibility of investment entities are determined by the complication of world socio-economic processes, the emergence of new problems of legal regulation in the areas of national and international investment.

Keywords: investment activity, foreign investment, subjects of investment activity, legal liability, civil liability, economic responsibility, administrative liability, criminal liability.

Постановка проблеми. Необхідність комплексного дослідження питань юридичної відповідальності суб'єктів інвестиційної діяльності за правопорушення у сфері іноземного інвестування в Україні викликана потребою створення нових та удосконалення існуючих організаційно-правових засад залучення іноземних інвестицій в економіку України та пов'язана із процесом виконання зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, реалізацією інтеграційних процесів України в рамках Світової організації торгівлі та інших міжнародних організацій. Залучення іноземних інвестицій та захист прав іноземних інвесторів є одним із пріоритетних напрямів сучасної внутрішньої та зовнішньої політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці питання правового регулювання інвестиційних відносин були предметом наукових досліджень [1-8]. При цьому, комплексному дослідженню питань юридичної відповідальності суб'єктів інвестиційної діяльності за правопорушення у сфері іноземного інвестування в Україні детальної уваги приділено не було.

Постановка завдання. Завданням даної статті є комплексне дослідження питань юридичної відповідальності суб'єктів інвестиційної діяльності за правопорушення у сфері іноземного інвестування в Україні.

Основні результати дослідження. Загальні засади правового регулювання інвестиційної діяльності визначаються у Конституції України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Згідно із ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. У ст. 42 Конституції України зазначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Згідно із ст. 92 Конституції України засади створення і функціонування інвестиційного ринку встановлюються виключно законами України (ст. 116 Конституції України). Слід зазначити, що згідно Конституції України засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України (п. 22 ст. 92 Конституції України) [9].

Іноземне інвестування є одним із видів господарської діяльності. Особливості режиму іноземного інвестування на території України визначаються главою 38 «Іноземні інвестиції» Господарського кодексу України [10], Законом України «Про інвестиційну діяльність» [11], Законом України «Про режим іноземного інвестування» [12] та Законом України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» [13].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність», який визначає загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиційна діяльність провадиться на основі інвестування, що здійснюється громадянами, юридичними особами, державного інвестування, місцевого інвестування, державної підтримки для реалізації інвестиційних проєктів, іноземного інвестування, що здійснюється іноземними державами, юридичними особами та

громадянами іноземних держав, спільного інвестування, що здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав [11].

Згідно із ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. Інвестори – суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора [11].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестори – це суб'єкти, які провадять інвестиційну діяльність на території України, а саме: юридичні особи, створені відповідно до законодавства іншого, ніж законодавство України; фізичні особи – іноземці, які не мають постійного місця проживання на території України і не обмежені у дієздатності; іноземні держави, міжнародні урядові та неурядові організації; інші іноземні суб'єкти інвестиційної діяльності, які визнаються такими відповідно до законодавства України [12].

Загальні положення про відповідальність суб'єктів інвестиційної діяльності містяться у ст. 20 Закону України «Про інвестиційну діяльність». Згідно цієї статті при недодержанні договірних зобов'язань суб'єкти інвестиційної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, передбачену законодавством України і укладеними договорами. Сплата штрафів і неустойок за порушення умов договорів, а також відшкодування завданих збитків не звільняють винну сторону від виконання зобов'язань, якщо інше не передбачено законом або договором [11].

Цивільна відповідальність встановлюється Цивільним кодексом України [14] та іншими законами України і має виключно майновий характер. Застосування цивільно-правової відповідальності завжди пов'язане із втратами майнового характеру в майновій сфері боржника (відшкодуванням заподіяної майнової або моральної шкоди, сплатою неустойки – штрафу, пені). Залежно від підстав застосування розрізняють договірну і позадоговірну (деліктну) цивільну відповідальність.

Загальні положення про господарську відповідальність (відповідальність за правопорушення у сфері господарювання) містяться у Розділі V Господарського кодексу України [10].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 216 Господарського кодексу України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених Господарським кодексом України, іншими законами та договором. У ст. 217 Господарського кодексу України зазначається, що господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції. При цьому господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання (ч. 1 ст. 218 Господарського кодексу України) [10].

Штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

За порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. Оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання. У господарських договорах сторони можуть передбачати використання таких видів оперативно-господарських санкцій: 1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною; відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони; відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо; 2) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з

рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо); 3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо; 4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання. Цей перелік оперативно-господарських санкцій не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків (ст. 238 Господарського кодексу України). Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпортних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах та в порядку, визначених законом; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання; інші адміністративно-господарські санкції, встановлені Господарським кодексом України та іншими законами.

Законодавство України про адміністративні правопорушення складається з Кодексу України про адміністративні правопорушення [15] та інших законів України. Питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України [16].

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності (ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [15].

Відповідно до ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення: 1) попередження; 2) штраф; 2⁻¹) штрафні бали; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 5⁻¹) громадські роботи; 6) виправні роботи; 6⁻¹) суспільно корисні роботи; 7) адміністративний арешт; 8) арешт з утриманням на гауптвахті. Законами України може бути встановлено й інші види адміністративних стягнень. Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок [15].

Адміністративна відповідальність настає за такі адміністративні правопорушення: в галузі охорони праці і здоров'я населення; що посягають на власність; у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини; в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів; у сільському господарстві та за порушення ветеринарно-санітарних правил; на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку; в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою; в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності; в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання; пов'язані з корупцією; військові адміністративні правопорушення; що посягають на громадський порядок і громадську безпеку; що посягають на встановлений порядок управління; що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення.

Відповідно до ст. 2 Кримінального кодексу України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим кодексом. Злочином є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ст. 11 Кримінального кодексу України). Залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ст. 12 Кримінального кодексу України). Суб'єктом злочину є фізична осудна особа [17].

Згідно із ст. 50 Кримінального кодексу України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. До осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи; 5) виправні роботи; 6) службові обмеження для військовослужбовців; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) обмеження волі; 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 11) позбавлення волі на певний строк; 12) довічне позбавлення волі (ст. 51 Кримінального кодексу України) [17].

Відповідно до положень Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність настає за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України; проти життя та здоров'я особи; проти волі, честі та гідності особи; проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; проти власності; у сфері господарської діяльності; проти довкілля; проти громадської безпеки; проти безпеки виробництва; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти громадського транспорту та моральності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя; проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини); проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Юридична відповідальність є видом соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників передбачених законодавством санкцій. Вона є важливим засобом забезпечення законності і правопорядку та стимулює правомірну поведінку суб'єктів суспільних відносин. За правопорушення у сфері іноземного інвестування в Україні суб'єкти інвестиційної діяльності можуть нести цивільну, господарську, адміністративну та кримінальну відповідальність. Перспективи подальших досліджень юридичної відповідальності суб'єктів інвестиційної діяльності визначаються ускладненням світових соціально-економічних процесів, появою нових проблем правового регулювання у сферах національного та міжнародного інвестування.

Reference:

1. Kossak V.M. (1999) *Pravove rehuliuвання inozemnykh investytsii: pidruchnyk dlia stud. vyshchyykh yuryd. zakl. i f-tiv* [Legal regulation of foreign investment: textbook for students. the highest jurid. closed and faculty]. К. : *Ukrainskyi tsentr pravnychyykh studii* [Ukrainian Center for Law Studies], 1999. 174 p. (In Ukrainian)
2. Omelchenko A.V. (1996) *Pravove rehuliuвання inozemnykh investytsii v Ukraini* [Legal regulation of foreign investments in Ukraine]. К.: *Yurinkom* (Yurinkom), 1996. 288 p. (In Ukrainian)
3. Omelchenko A.V. (1999) *Investytsiine pravo* [Investment Law]. К. : *Atika* [Attica], 1999. 173 p. (In Ukrainian)
4. Vinnyk O.M. (2009) *Investytsiine pravo: navch. posib. 2-he vyd., pererobl. ta dopov.* [Investment Law: Teach. tool. 2nd kind., Recast. and extra]. К.: *Pravova yednist* [Legal unity], 2009. 614 p. (In Ukrainian)
5. Chernadchuk V.D. (2005) *Investytsiine pravo Ukrainy: navch. posibnyk dlia stud. vyshchyykh navch. zakl. 2. vyd., pererobl. i dop.* [Investment Law of Ukraine: textbook. study guide. higher education. closed. 2nd ed., Reworked. and ext.]. Sumy: *Universytetska knyha* [University Book]. К.: *VD "Kniahynia Olha"* [VD "Princess Olga"], 2005. 384 p. (In Ukrainian)
6. Butuzov V.M., Marushchak A.I. (2007) *Pravovi osnovy investytsiinoi diialnosti : navch. posib. dlia stud.* [Legal bases of investment activity: textbook. tool. for students. Universities]. К.: *KNT*, 2007. 255 p. (In Ukrainian)
7. Prytyka Yu.D. (2010) *Pravove rehuliuвання inozemnykh investytsii v Ukraini: navch. posib.* [Legal regulation of foreign investments in Ukraine: textbook. tool]. К. *Yurydychnyi svit* [Legal World], 2010. 150 p. (In Ukrainian)
8. Poiedynok V.V. (2013) *Pravove rehuliuвання investytsiinoi diialnosti: teoretychni problemy: monohrafiia* [Legal regulation of investment activity: theoretical problems: monograph]. Nizhyn: *Aspekt-Polihrاف* [Aspect-Polygraph], 2013. 479 p. (In Ukrainian)
9. *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (In Ukrainian)
10. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* [Economic Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003. № 18, 02 travnia. P. 144. (In Ukrainian)
11. *Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 r. № 1560-XII* [On investment activity: Law of Ukraine of September 18, 1991 No. 1560-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1991. № 47, 19 lystopada. P. 646. (In Ukrainian)

12. *Pro rezhym inozemnoho investuvannia: Zakon Ukrainy vid 19.03.1996 r. № 93/96-VR* [On the regime of foreign investment: Law of Ukraine of March 19, 1996 No. 93/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1996. № 19, 07 travnia. P. 80. (In Ukrainian)

13. *Pro zakhyst inozemnykh investytsii na Ukraini: Zakon Ukrainy vid 10.09.1991 r. № 1540a-XII* [On Protection of Foreign Investments in Ukraine: Law of Ukraine of September 10, 1991 No. 1540a-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1991. № 46, 12 lystopada. P. 616. (In Ukrainian)

14. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy* [Civil Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2003. № 40, 03 zhovtnia. P. 356. (In Ukrainian)

15. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR* [Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR]. 1984. № 51, 18 hrudnia. P. 1122. (In Ukrainian)

16. *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2012. № 44-45; № 46-47; № 48, 09 lystopada. P. 1858. (In Ukrainian)

17. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2001. № 25, 29 chervnia. P.131. (In Ukrainian)

Юридическая ответственность за правонарушения в сфере иностранного инвестирования в Украине

Атаманчук Людмила Романовна, e-mail: olgast1@bigmir.net,

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье комплексно исследуются вопросы юридической ответственности субъектов инвестиционной деятельности за правонарушения в сфере иностранного инвестирования в Украине. Юридическая ответственность является видом социальной ответственности, суть которой заключается в применении к правонарушителям предусмотренных законодательством санкций. Она является важным средством обеспечения законности и правопорядка и стимулирует правомерное поведение субъектов общественных отношений. За правонарушения в сфере иностранного инвестирования в Украину субъекты инвестиционной деятельности могут нести гражданскую, хозяйственную, административную и уголовную ответственность. Перспективы дальнейших исследований юридической ответственности субъектов инвестиционной деятельности определяются осложнением мировых социально-экономических процессов, появлением новых проблем правового регулирования в сферах национального и международного инвестирования.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, иностранное инвестирование, субъекты инвестиционной деятельности, юридическая ответственность, гражданская ответственность, хозяйственная ответственность, административная ответственность, уголовная ответственность.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCH ACTIVITY RESEARCH

Burba V.V.,

National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: burba@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the analysis of theoretical and methodological approaches to the exploration of intelligence activities in the context of national security mechanisms and instruments. The disclosure of the essential characteristics of the intelligence activity led to the coverage of the basic concepts that form the basis of the categorical apparatus with their subsequent synthesis into an independent scientific phenomenon. The basic concept of "intelligence" in scientific sources has the following meanings: activities or processes that enable new knowledge to be acquired; the essence of new information or knowledge; intelligence services; reports and briefings conducted based on intelligence services.

It is proved that intelligence is a tool by which the state perceives and realizes its strategic environment, it is engaged in the collection and analysis of both classified information and information obtained from open sources. The concept of intelligence includes: bodies producing such data; activities carried out by these bodies; organization and management of these activities; the end product of this activity. Intelligence is a process that has the following stages: planning, gathering information, analyzing and developing an intelligence product, and disseminating it.

Keywords: scientific methods, intelligence, national security, models, institutions.

Постановка проблеми та її актуальність. Теоретико-методологічні засади розвідувальної діяльності, як функції забезпечення національної безпеки виступають важливою пізнавальною складовою, що формує основу концептуального розуміння розвідки, визначає її наукознавчий потенціал та формує базис подальшого наукового дослідження в межах як історико-теоретичних, так і галузевих юридичних наук. Власне «методологія виступає тим науковим інструментарієм, який дає відповіді на багато дискусійних питань, що виникають при дослідженні правових явищ... методологія допомагає у розв'язанні складних питань праворозуміння, а з іншого боку, – утворює цілісну теоретичну основу знань, оперування якими дозволяє вирішувати важливі наукові завдання» [1, с.12].

Завдяки методологічному пізнанню можливо передбачити своєрідні складові при характеристиці предмета дослідження. У науці увага звертається на те, що методологія передбачає розкриття об'єктивної істини шляхом застосування методів. Окрім пізнавальної функції, методологія, що застосовується в юридичній науці для дослідження процесів та явищ, використовує загальнонаукові теорії про поняття й основні методи наукового дослідження. Методологія передбачає також врахування принципів та способів для визначення місця правового регулювання розвідувальної діяльності та вивчення правового методу при розгляді відповідного механізму.

У дослідженні розвідувальної діяльності можуть використовуватися як інтерпретаційні, так і емпіричні підходи [2]. Міждисциплінарний характер дослідження розвідувальної діяльності зумовлює розгляд ще одного виміру його концептуалізації: яка саме методологія є найбільш прийнятною для дослідження розвідувальної діяльності і чи можливо запозичити відповідні методи із права, соціології, політології чи кримінології? Цілком очевидно, що проведення такого дослідження на основі повного копіювання методів наведених вище наук є неприйнятним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть вчені, які проводили дослідження за різними напрямками у сфері гуманітарних наук демонстрували зацікавленість у проведенні багатоаспектного дослідження основ розвідувальної діяльності. Однак, лише у 90-х роках минулого століття у США та Великобританії було започатковано серію спеціальних досліджень проблем власне самої розвідки. Більш широкий доступ до архівів, зростання кількості оприлюднених звітів щодо діяльності національних служб розвідки сприяли зростанню ґрунтовних наукових праць, орієнтованих на розвідку. Окрім того, на початок нового тисячоліття спостерігалось значне зростання публікацій, які носили комплексний характер, що обумовлювалося розробкою нових моделей поліцейської діяльності, важливим елементом якої стали розвідувальні практики [3, с. 9].

На думку В. Соколова, як в офіційному, так і в науковому дискурсах основна мета розвідувальної діяльності сформульована як подолання невизначеності в ситуації неминучого вибору варіантів державно-управлінських рішень у сфері національної безпеки України. Загальними цілями розвідувально-

інформаційного забезпечення в науковому дискурсі визначено моніторинг стратегічних ризиків у різних сферах [4, с. 57].

Як зазначають І. Романченко та О. Ільяшов, будь-яка система має вхід і вихід. Наприклад, вхід розвідувальної системи – це розвідувальні потреби, інтереси, вимоги замовника. Вихід розвідувальної системи – це розвідувальна інформація. Оскільки системний аналіз можна проводити на трьох рівнях: на рівні розвідувальної підсистеми як одного цілого; на рівні розвідувальної підсистеми; на рівні окремих елементів розвідувальної системи, то найбільшу цінність становить третій варіант, який дозволяє проводити системний аналіз ОРД як процесу. Загалом методи системного аналізу (наприклад, теорія управління, теорія множин) варто застосовувати для вивчення складних об'єктів, якими зараз і є оперативно-розвідувальні операції як сукупність елементів, які взаємодіють [5, с.192].

В. Гвоздь констатує, що одним з основних напрямків розвідувальної діяльності виступає інформаційне забезпечення. Його складовими є такі: здобування інформації про загрози національній безпеці; пошук інформації для моделювання ефективних заходів протидії загрозам національній безпеці; пошук інформації про характер можливої протидії з боку країни - імовірного супротивника (оцінка супротивником загроз з нашого боку, способи якими вони збираються їх парировати, оцінка ефективності нашої діяльності з протидії загрозам) [6, с.408].

Таким чином, у переважній більшості наукових праць використовуються загальнонаукові методи. Для теоретичного осмислення предмету дослідження є доцільним застосування методів загальнонаукового спрямування, що дасть можливість досягти певного переосмислення наукових позицій та створить умови для розкриття сутності розвідувальної діяльності.

Метою статті є обґрунтування на підставі теоретико-методологічного аналізу світоглядного і доктринального розуміння процесу розвідувальної діяльності, а також з'ясування її методологічних, категоріальних, та суб'єктних аспектів.

Виклад основного матеріалу. У порівнянні з іншими соціальними науками академічне вивчення розвідки має набагато меншу історію. До теперішнього часу у відповідному науковому дискурсі домінує англо-американська модель, яка передбачає аналіз історичних аспектів розвитку розвідки (Великобританія), а також вивчення питань організаційної структури та інформаційних процесів (США). Протягом останніх п'ятнадцяти років дослідження поповнювалися науковими працями, авторами яких були дослідники Східної Європи, Латинської Америки та Південної Африки, де зміна політичних режимів супроводжувалася процесами демократизації. Тому сьогодні вже з'являються можливості для вивчення більш широкого спектру національних систем розвідки, включаючи розуміння процесів їх реформування. Разом з цим, розвідувальна діяльність має власну специфіку, що полягає у необхідності засекречування її основних форм та методів. Це значно ускладнює огляд спеціальної літератури та зумовлює перенесення відповідних акцентів на вивчення більш загальних джерел із соціальних наук.

Розроблена американською науковою спільнотою парадигма розвідки виступає спробою застосування аналітичних методологій та ідей, що запозичені із соціальних наук. Це дало змогу обґрунтувати позитивістський характер розвідки, пояснити причини успіхів та невдач розвідки, підвищити розуміння розвідувальних організацій та процесів, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення розвідувального аналізу [7].

Політологи, історики, психологи та практики відіграли важливу роль у створенні парадигми розвідки. Прихильники цієї парадигми, на відміну від більшості інших дослідників у сфері соціальних наук, змогли виробити загальноприйнятні підходи в окремих питаннях методології, обробки даних та проблем, що потребують вирішення. Більшість питань, стосуються вивчення циклу розвідки: встановлення вимог до розвідки, збору даних, їх аналізу та поширення готової інформації. Так, А. Джордж, висловив припущення, що провал розвідки може виникнути у будь-якому місці циклу, у разі, коли фахівці розвідки та політики не дадуть відповідь на одне з будь-яких шести запитань: виявлення супротивника (хто?); оцінка ймовірності атаки (якщо?); визначення типу дії (що?); визначення місця атаки (де?); оцінювання часового проміжку атаки (коли?); визначення мотивації (чому?) [8].

Розкриття сутності та змісту розвідувальної діяльності вимагає наукового аналізу базових понять, що складають основу категоріального апарату та синтезуються у самостійний науковий феномен. Виходячи з аналізу джерельної бази, ключовий термін «розвідка» найбільш часто вживається у наступних значеннях:

- діяльність чи процеси що дають можливості для отримання нових знань [9];
- сутність нової інформації чи знання [10];
- служби, що займаються розвідувальною діяльністю [11];
- звіти та брифінги, що проводяться на основі результатів роботи розвідувальних служб [12].

В якості *сукупності знань* розвідку доцільно розглядати у таких аспектах: контекст національної безпеки; воєнний контекст; контекст правопорядку; бізнес-контекст.

Сутність *процесу розвідки* полягає у серії процедур, на основі яких відбувається формування розвідувального циклу, що ініціюється особою, яка приймає рішення та формулює питання і робить запити. У більшості наукових досліджень поняття розвідувального циклу є значно ширшим, ніж прийняте в розвідувальних стандартах НАТО (буде розглянуто дещо нижче). Він складається із семи основних елементів, причому перші п'ять призначені для обробки первинної інформації у цілеспрямовані розвідувальні дані: встановлення напрямку (формулювання проблеми та планування); збір інформації; співставлення даних; інтерпретація та обробка даних; аналітична обробка. Оброблена відповідно до наведених етапів інформація підлягає опрацюванню ще на двох стадіях: підготовка та написання звітів; розповсюдження для осіб, які приймають рішення (включаючи забезпечення зворотного зв'язку). Залежно від розвідувального завдання чи оперативної мети, одного такого циклу може бути достатньо чи ні для завершення дослідницького проєкту розвідки та надання необхідної інформації [13].

Наведений цикл не є унікальним для досліджень розвідувальної діяльності, - можна навести ряд паралелей із іншими циклами досліджень, що мають місце в суспільних дисциплінах. Так, наприклад, дослідницький цикл, що використовується в прикладних соціальних дослідженнях має подібну схему: побудова плану збору інформації та проведення підготовчих робіт; спостереження, обговорення та збір даних; аналіз даних та написання звіту; розповсюдження звіту та узагальнення його оцінок для формування подальших дослідницьких стратегій.

Першою спільною характеристикою традиційних підходів до наукового аналізу розвідки є безпекове середовище. Воно може мати певні відмінні чи спільні риси, однак основною метою діяльності розвідки слугує забезпечення посадових осіб, які відповідають за управління безпековим середовищем достовірною інформацією для прийняття рішень. Фактично розвідка виконує допоміжну функцію в управлінні ризиками зовнішнього середовища, що здійснюється вищим керівництвом держави. Воно вимагає, насамперед, чіткого розуміння ризиків та загроз, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки у всіх сферах. Функція розвідки полягає у зменшенні невизначеності безпекового середовища та проведенні аналізу, на основі якого особи, які приймають рішення можуть визначати пріоритети у протидії загрозам та ризикам. Пріоритети керівництва держави трансформуються в пріоритети розвідувальної функції збору й аналізу інформації. Однак, в результаті постійного удосконалення розвідувальних процесів, які відбуваються незалежно від офіційних механізмів розподілу завдань та координації дій, розвідка має можливість щодо корегування пріоритетів. Так, починаючи з 1945 року в національних службах розвідки спостерігаються процеси становлення більш формальних систем збору інформації та визначення пріоритетів, на які впливають як зовнішні політичні чинники, так і внутрішні управлінські рішення.

Другою серед найбільш важливих характеристик розвідки виступає секретність. На ранніх етапах, сам факт існування національних служб розвідки десятиріччями приховувався від громадськості. Найбільш яскравим прикладом слугує історія МІ6: вперше офіційно її існування визнав Прем'єр-міністр Великобританії Джон Мейджор в Палаті Громад лише 6 травня 1992 року [14, с. 758]. Важливість дотримання секретності у зборі інформації базується на необхідності надання особам, які приймають рішення найбільш точної інформації щодо загроз чи цілей і можливих намірів супротивника. Історія розвитку національних розвідок засвідчує все більше зростання довіри до відкритих джерел інформації, однак загальнодоступні джерела інформації априорі не можуть забезпечити вимоги щодо розвідувальної інформації, - у своїй більшості така інформація носить допоміжний характер. Вимоги щодо контролю джерел конфіденційної інформації та методів її збору зумовили появу так званої «культури секретності», що стала важливою характеристикою розвідувальної традиції. Поряд із безумовними її позитивами, слід зазначити, що вона призвела до конфлікту між потребою швидко довести інформацію до відома осіб, які приймають рішення та існуванням закритих інформаційних систем і вимог щодо захисту інформації.

Третьою важливою характеристикою розвідувальної традиції виступає нагляд і цивільний контроль, під якими розуміються певні взаємопов'язані дії та споріднена діяльність: розподіл завдань, координація, збір та аналіз інформації та її передача для прийняття рішень. Так на думку П. Джила та М. Фіфіана нагляд – це основа розвідки, оскільки він «допомагає створити в умовах секретності нові знання, що стануть основою для розробки та реалізації політики забезпечення безпеки; це важливий елемент більш загального контролю, який характеризує сучасне управління» [15, с.29].

Незважаючи на те, що аналітики розвідки використовують наукові методи вже протягом не одного десятиріччя [16], керівництво ЦРУ інституціоналізувало процеси моделювання в аналітиці, використовуючи ще більшу множину наукових методів [17]. Вироблені таким чином нові методики у сукупності склали аналітичну доктрину спеціальної служби - до широкого загалу її було доведено у наступному вигляді: «аналітики завжди працюють на основі неповної та конфліктної інформації, тому вони повинні навчитися чітко формулювати, що відомо (факти), як відомо (джерела), що керує судженнями (припущення), вплив цих змін (альтернативні результати), і що залишається невідомим» [18]. Разом з цим, для ряду дослідників залишається відкритим питання, чи дійсно методологія розвідувального

аналізу, що була запозичена із соціальних наук, дає результати, які дозволяють більш ефективно приймати управлінські рішення [19].

Так, у 2003 році Девід Брукс висловив думку, що жорстка методологія соціальних наук, що використовується ЦРУ не може у повній мірі задовольнити інформаційні потреби керівника, оскільки вона не враховує нематеріальні аспекти людської поведінки, котрі часто є менш раціональними, ніж норми культури чи індивідуальні особливості [20]. У подальшому автором досить емоційно було заявлено, що «фальшивий сценарний аналіз пропонований ЦРУ є жахливим у вік терору, оскільки сам терор є, в основному, нерациональним. Яким чином аналітики в Ленглі можуть зрозуміти корупцію і божевілья, що демонструють тенденцію до все більшого спотворення реальності? Методологія розвідки є проблемою» [21].

Слід зауважити, що автор, хоча й має рацію – дійсно, суспільні науки поки що не можуть запропонувати дієвої методології прогнозування причинності в міжнародних відносинах, однак жодна інша наука також не наблизилася до прийнятних результатів. Так, якщо практики брали участь у вирішенні міжнародних проблем на протязі тисячоліть, то науковці вивчають їх в якості складової політичної науки лише декілька десятиліть. Поряд цим, жоден методологічний підхід не зміг забезпечити таку ж теоретичну розробленість міжнародних відносин, що характерна сьогодні для природничих наук чи економіки. Оцінки Брукса щодо некоректного застосування в розвідці соціального наукового підходу є спірними, виходячи з такого: по-перше, ЦРУ не ігнорувало вплив особи на стратегії держави, оскільки аналітики враховують всі особисті якості іноземного лідера - «пристрасті» та «бачення», про які Брукс каже, що вони відсутні в аналізі ЦРУ. По-друге, аналітики ЦРУ використовують жорстку методологію соціальних наук та ймовірнісні розрахунки лише у виключних випадках, а не системно, як стверджує критик.

Як зазначав з цього приводу професор Колумбійського університету, теоретик міжнародних відносин Роберт Джервіс, «перешкоди для розуміння нашого світу настільки значні, що розвідка приходиться до невірних висновків, оскільки, у більшості своїй, світ є непередбачуваним» [22].

За твердженням Роба Джонстона, існує понад 200 аналітичних методів, якими можуть користуватися аналітики розвідки однак більшість з них залишаються без ретельної перевірки, а тому вони не знають, який з них є найбільш прийнятним [23]. Незважаючи на це, необхідно більш широко інтегрувати методологію в аналітичний процес, оскільки більшості аналітиків розвідки бракує знань або підготовки, що необхідні для вибору та ефективного застосування того чи іншого методу в конкретній ситуації. Теоретики аналітики повинні виступати в якості «внутрішніх консультантів для аналітичних груп та генерувати нові методи, найбільш прийнятні для аналізу в розвідці, модифікувати та вдосконалювати наявні методи аналізу» [24].

Цікавою з методологічної точки зору є модель упровадження елементів творчості до розвідувального аналізу, запропонована Д. Гаддісом. Автор, порівнюючи історичну методологію із зусиллями щодо нарощування знань соціальних наук, приходиться до висновку, що стандартна методологія соціальної науки є недостатньою. Він стверджує, що вона не дає можливості прослідкувати взаємозалежності між змінними величинами. Іншими словами, сувора диференціація причин і наслідків соціального вчення не дозволяє точно відобразити складність реального світу. Це призводить до штучно створених абстрактних моделей, а тому «соціальні науки діють... приблизно на рівні експериментів першокурсників з фізики, прогнози ж, що ними продукуються, лише іноді відповідають реальності, яку ми згодом спостерігаємо» [25].

Деонтологічний підхід передбачає розгляд розвідувальної діяльності в якості неправильної апіорі, незалежно від її наслідків. У 2009 році 26 вчених із семи країн, які займалися дослідженнями проблематики розвідки разом з розвідниками-практиками зустрілися для того, щоб поділитися своїми думками щодо ключових етичних питань. Обговорення включало як загальні питання, наприклад, чому етика є важливою взагалі, так і більш конкретні проблеми, як побудова етичного розвідувального співтовариства [26]. Завдяки створенню Міжнародної асоціації етики у розвідувальній діяльності, з'явилася можливість проведення щорічних конференцій та регулярних інституціоналізованих обмінів між науковцями, практиками та спеціалістами з етики. Результатом такої співпраці стало створення теоретичної бази етичних проблем в розвідці, а також вироблення практичних рекомендацій для співробітників розвідки, особливо у випадках, коли існує моральна невизначеність у складному безпековому середовищі. В процесі розробки проблем етичності розвідки надзвичайно важливим також є фактор переконань і поглядів політиків щодо питань національної безпеки: окремі державні лідери можуть мати власне бачення загроз національним інтересам.

Ряд учених відстоюють ідею, що полягає у тому, що політика безпеки є соціально обумовленою і більшість держав володіють чітко вираженими «стратегічними культурами», що й визначають межі та напрямки використання влади. Ці «стратегічні культури» обумовлюються історичним досвідом та історично обумовленими перевагами розвитку і не залежать від змін в об'єктивному стратегічному середовищі [27].

Інші науковці відстоюють думку, що в деяких країнах домінуюча стратегічна культура містить чітку «розвідувальну ідентичність», що складається з низки норм і принципів. Так М. Тернер стверджує, що США розробили власну «розвідувальну ідентичність», що сформувала погляди американських політиків на розвідку [28, с.49]. Хоча його позиція не є беззаперечною і питання щодо наявності в кожній країні чіткої стратегічної культури є досить дискусійним, немає сумнівів у тому, що історичні події, норми та культура формують уявлення та позицію політичних лідерів щодо проблем безпеки. Так, Дж. Річальсон, аналізуючи новітні тенденції розвитку розвідувального співтовариства США зазначає, що із сімнадцяти організацій, що утворюють розвідувальну спільноту США, чотири функціонують в якості національних органів збору та аналізу інформації (CIA, NSA, NRO, NGA). Загальний бюджет цих організацій на 2013 рік (останній рік, для якого доступні відповідні дані) становив майже 41 млрд. доларів США. До розвідувального співтовариства автором пропонується віднести ще дві організації національного масштабу, що не входять до офіційно визначених сімнадцяти - це Special Collection Service та National Underwater Reconnaissance Office (NURO). У цілому персонал цих організацій налічує біля 50 тисяч співробітників і саме ними освоюється практично весь бюджет Національної розвідувальної програми [29, с.19].

Висновки. В юридичній літературі зміст методологічної основи наукового дослідження розкривається досить неоднозначно, водночас підкреслюється важливе значення методології для здійснення наукового дослідження. Методологічна основа наукового дослідження насамперед дає можливість здійснити комплексний науковий пошук. Тому, виходячи із функціонального призначення методологія має акумулювати та пропонувати шляхи застосування різних способів здобуття наукових знань.

На основі проведеного наукового аналізу варто резюмувати, що методологія дослідження розвідувальної діяльності – це комплексне поєднання принципів теоретичного характеру та способів дослідження, що направлені на розкриття специфіки прояву та її правового регулювання за допомогою застосування методів шляхом їх поєднання для досягнення цілісної мети дослідження.

Проведений аналіз методологічних підходів щодо дослідження теоретичних основ розвідки засвідчив досить широкий їх спектр. Найбільш прийнятним на сьогодні виглядає запропонований Женевським Центром демократичного контролю над збройними силами, що є однією з найбільш авторитетних дослідницькою інституцією проблем аналізу управління сектором безпеки. На думку експертів Центру, розвідка – це інструмент, за допомогою якого держава сприймає і усвідомлює своє стратегічне оточення, вона займається збором і аналізом як секретної інформації, так і отриманої з відкритих джерел. Окрім цього, розвідка може означати: органи, що виробляють такі дані; діяльність, що здійснюється цими органами; організацію і управління цією діяльністю; кінцевий продукт цієї діяльності. Розвідувальні служби: здійснюють аналітичну діяльність в сферах, що відносяться до національної безпеки; забезпечують завчасне попередження про кризові ситуації, що насуваються; допомагають здійснювати міжнародне і внутрішнє кризове управління шляхом виявлення намірів реальних і потенційних супротивників; інформують національні органи оборонного планування і оперативного командування; захищають секретну інформацію як про власні джерела і діяльність, так і деяких інших державних органів; можуть робити вплив на хід подій, керуючись національними інтересами. Розвідувальна діяльність представлена як процес, що складається з п'яти стадій, а саме: планування, збору інформації, аналізу і вироблення розвідувального продукту і його подальшого розповсюдження [30].

Авторська позиція виходить з того, що для розширення теоретичної бази дослідження розвідувальної діяльності необхідно запровадити аналіз функціонування всіх розвідувальних органів в якості державних інституцій, що безпосередньо формують, планують та проводять моніторинг як зовнішньої, так внутрішньої політики держави.

Reference:

1. Hrytsenko I.S. (2017). Metodolohiia v pravi: monohrafiia. Kyiv: Hramota. 362:12.
2. Betts, R. (1978). Analysis, war, and decision: why intelligence failures are inevitable. *World Politics*. 31(1): 61–89.
3. Sheptycki, J. (2000). «Introduction», in J. Sheptycki (ed.) *Issues in Transnational Policing*. London: Routledge: 6-32.
4. Sokolov V.A.. (2017). Spetsyfika etapiv instytualizatsii rozvidualnoi diialnosti v systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 5(10), 51-59.
5. Romanchenko I., Iliashov O. (2017). Metodolohichni aspekty operatyvno-rozvidualnoi diialnosti spetsialnykh sluzhzb derzhavy yak predmet naukovoï teorii. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: viiskovi i tekhnichni nauky*. 2(72). 186-195.
6. Hvoz V.I. *Istorychni, pravovi i politychni aspekty rozvidualnoi diialnosti derzhavy. Monohrafiia*. K.: «Borysfen Intel», 2018. 576 p.
7. James J. Wirtz. (1989). *The Intelligence Paradigm*. *Intelligence and National Security* 4(4):829–837.
8. Alexander George. (1979). *Warning and Response: Theory and Practice*, in Yair Evon (ed.) *International Violence: Terrorism, Surprise, and Control* (Jerusalem: Leonard Davis Institute).
9. Davies, P. (2009). *Theories of intelligence: where are we, where should we go and how we might proceed?* in P. Gill, S. Marrin and M. Phythian (eds) *Intelligence Theory*. New York: Routledge.

10. Terry L. Schroeder. (1983). Intelligence Specialist 3 & 2, vol. 1 (Washington DC: Naval Education and Training Program Development Center: 2-15.
11. Gill, P., Marrin, S. and Phythian, M. (eds) (2009) Intelligence Theory: Key Questions and Debates. New York: Routledge.
12. Christopher Andrew, Richard Aldrich, and Wesley Wark. (2009). Secret Intelligence: A Reader (London: Routledge:18-41.
13. Henry Prunckun. (1996). The Intelligence Analyst as Social Scientist: A Comparison of Research Methods. Police Studies 19 (3): 70–92.
14. Dorril, S. (2001) MI6: Fifty Years of Special Operations. London: Fourth Estate. 792.
15. Gill, P. and Phythian, M. (2006) Intelligence in an Insecure World. Cambridge: Polity Press.
16. Klaus Knorr. (1964). Foreign Intelligence and the Social Sciences. Research Monograph (17). Center of International Studies, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University.
17. Douglas J. MacEachin. (1994). The Tradecraft of Analysis: Challenge and Change in the CIA. Consortium for the Study of Intelligence, Washington DC.
18. Stephen Marrin. (2003). CIAs Kent School: Improving Training for New Analysts. International Journal of Intelligence and Counterintelligence. 16.(4).
19. Mark M. Lowenthal. (1992). Tribal Tongues: Intelligence Consumers, Intelligence Producers. The Washington Quarterly. 15(1).
20. David Brooks. (2003). The Elephantiasis of Reason. The Atlantic Monthly. 29(1).
21. David Brooks,(2004). The CIA: Method and Madness. The New York Times. A 23.
22. Robert Jervis (1985). Improving the Intelligence Process: Informal Norms and Incentives. Intelligence: Policy and Process, eds. Alfred C. Maurer, Marion D. Tunstall and James M. Keagle. Boulder, CO and London Westview Press.
23. Rob Johnston. (2004). Integrating Methodologists into Teams of Substantive Experts. Studies in Intelligence. 47. (1).
24. Rob Johnston. (2004). Developing a Taxonomy of Intelligence Analysis Variables. Studies in Intelligence. 47.(3).
25. John Lewis Gaddis. (2002). The Landscape of History: How Historians Map the Past. New York: Oxford University Press.
26. Andregg, M. (2009). A symposium on intelligence ethics. Intelligence and National Security. 24(3).
27. Johnston, A. (1995). Cultural realism: strategic culture and grand strategy in Chinese history, in P. Katzenstein (ed.) Culture of National Security. Princeton, NJ: Princeton University Press.
28. Turner, M. (2004) A distinctive U.S. intelligence identity. International Journal of Intelligence and Counterintelligence. 17.
29. Richelson, J. (2018). The U.S. Intelligence Community.
30. DCAF Backgrounder. Rozviduvalni sluzhby.

Методологические подходы к исследованию разведывательной деятельности

Бурба Василий Васильевич, e-mail: burba@gmail.com

Национальная Академия Службы безопасности Украины, Киев, Украина

Аннотация. Статья посвящена анализу теоретико-методологических подходов к исследованию разведывательной деятельности в контексте механизмов и инструментов обеспечения национальной безопасности. Раскрытие сущностных характеристик разведывательной деятельности обусловило освещения базовых понятий, составляющих основу категориального аппарата с последующим их синтезом в самостоятельный научный феномен. Базовое понятие «разведка» в научных источниках принимает следующие значения: деятельность или процессы дающие возможности для получения новых знаний; сущность новой информации или знания; службы, занимающиеся разведывательной деятельностью; отчеты и брифинги, проводимые на основе результатов работы разведывательных служб. Доказано, что разведка - это инструмент, с помощью которого государство воспринимает и осознает свое стратегическое окружение, она занимается сбором и анализом как секретной информации, так и полученной из открытых источников. Понятие разведки включает: органы, производящие такие данные; деятельность, осуществляемая этими органами; организацию и управление этой деятельностью; конечный продукт этой деятельности. Разведывательная деятельность представляет процесс, имеющий следующие стадии: планирование, сбор информации, анализ и формирование разведывательного продукта, а также и его распространение.

Ключевые слова: научные методы, разведка, национальная безопасность, модели, институты.

THE DIALECTICS AND SYSTEMS APPROACH AS THE BASIS OF THE METHODOLOGY OF THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF THE ADMINISTRATIVE OVERSIGHT OF THE BODIES OF THE EXECUTIVE AUTHORITY OF UKRAINE

Alina V. Denysova

Doctor of Law, Associate Professor

Head of the Department of Administrative Law and Administrative Process

Odesa State University of Internal Affairs

Email: alinadenysova99@gmail.com

Abstract: The article is devoted to establishing the role and importance of a systems approach and dialectics for learning about the legal phenomenon of administrative oversight of executive authority. It is proved that the research of the problem of administrative oversight of the executive authority should be based on a methodology, which is a set of means, methods and techniques of cognitive activity selected according to the subject of analytical activity. The dialectics is a philosophical and cognitive process that helps the researcher to research a particular phenomenon or process in the genesis of development. Systematic of perception and characteristics of oversight involves the research of its essence in the inseparable unity of internal social content and legal form, as well as with the external environment, which is a set of factors of political and legal nature, corresponding to the dynamics of state formation.

Keywords: administrative oversight, executive authority, methodology, systems approach, dialectics

Scientific knowledge of the nature of oversight by executive authority should be based on a methodology that allows analyzing the subject of exploratory research using the means, techniques and methods of cognitive activity, corresponding to the nature and features of the phenomenon or process subject to analysis [1, p. 32]. As the basis of legal science, the substantive content of which tends to the scientific support of processes and phenomena occurring in public life, the methodology aims at their in-depth research taking into account the whole variety of factors that accompany social transformation and, thus, allows us to reach a new stage of theorizations. In this case, enforcement activity is a kind of search platform on which experimental theoretical novels receive a refutation or, on the contrary, confirmation from the perspective of their perspective taking into account for the further improvement of the state-making, human rights and law-making activity of the state in all its manifestations and forms [40; 3, p. 99.]. The methodology for conducting research in various branches of the legal sciences is to some extent reflected in substantive analytical works, but the essence and content of the systems approach and dialectics in their combination and the formation of a unified approach to analytical work have not yet been finalized.

The methodology for the research of administrative oversight of executive authority is to apply a set of techniques and methods of scientific knowledge based on a systems approach and dialectics. Such a comprehensive approach is the basis for forming a holistic view of the administrative oversight of executive authority in the unity of its legal content and legal form and taking into account the tendencies of the development of administrative oversight as a legal phenomenon.

An appeal to scientific research suggests that the question of the role of the systems approach and dialectics in the research of the problem of administrative oversight of executive authority has not yet been the subject of separate scientific analysis. To a certain extent, the aforementioned issue has been investigated within the framework of scientific intelligence of a broader issue - control and oversight, the correlation of these categories: O.F. Andriiko, V.M. Harashchuk, I.P. Holosnichenko, A.I. Yelistratov, I.P. Ilinskyi, V.Ye. Chirkin and others. Among the scientific works performed at the monographic level, it should be noted about the work of S.F. Denisyuk, S.S. Witwitsky, H.P. Yarmaki and others. The essence and content of the systems approach in jurisprudence was revealed by M.S. Kahan, whose work has considerable scientific potential for use in forming a holistic view of a certain social and legal phenomenon.

The purpose of the article is to establish the role and importance of a systems approach and dialectics for learning about the legal phenomenon of administrative oversight of executive authority.

According to scientists, methodology should be defined as: a) the field of knowledge, the subject of which relates to ways of ordering certain areas of human activity - analytical, scientific, theoretical and practical (V.B. Isakov [4, p.32]); b) a system of scientific approaches, methods and means of cognition of social phenomena,

through which typical features of their emergence and dynamics of existence can be distinguished (S.I. Askinazii [5, p. 3]). However, this approach bypasses the practical aspect of validating methodological theories; c) the basis of worldview knowledge of theoretical constructions, reproduced in the research principles of science (K.D. Petriaiev [6, p. 8]); d) scientific view of the subject of the research, which covers the means, techniques, methods of cognition and allows a full exploration (O.V. Petryshyn [1, p. 32]).

Generalizing scientific approaches to determining the essence of methodology allows us to distinguish those that do not conflict with each other. Almost all researchers noted the cognitive orientation of the methodology for the formation of the essence and content of certain phenomena or processes through a system of methods, means, techniques of cognition, which, in turn, can be conditionally described as a "toolbox" of research. In addition, there is a need to take into account scientific thought, which includes the methodology used in the knowledge of phenomena or processes that allow you to identify, investigate, establish their specificity and development trends.

In this sense, the gains of legal positivism are the methodological basis, the consideration of which is quite acceptable for theoretical and legal studies.

Positivism is a philosophical trend of the nineteenth and twentieth centuries, which emphasizes the reliability and value of positive scientific knowledge in comparison with philosophy and other forms of spiritual activity, which favors empirical methods of knowledge, pointing to the unreliability and lack of substantiation. For positivism, the main thing is facts, and the main purpose of science is to gather facts and organize them. Given the above, the main method of scientific knowledge is observation, and the main function of science - description [7, p.657].

Recognizing the value of the achievements of scholars who have promoted positivism, however, it is appropriate to take into account the opinion of scholars who have argued the need for a combination of theory and practice, which will allow to form a real theoretical and legal constructs on which existing legislation and law-enforcement activity can be built.

Dialectics as a methodological approach has been widely used in scientific studies of the Soviet era in the sense of the basis of "scientific Marxism" (in terms of V.V. Klochkov). Criticizing the fascination with the dialectics of scientists of the time, V.V. Klochkov and V.M. Syrykh emphasized its role as a certain destructive approach, revealed in the dialectical-materialistic method, the comprehensiveness of which led to dogmatics, lack of consideration of the knowledge potential of the humanities and, ultimately, the inhibition of the development of jurisprudence [8, c. 194; 9, c. 144]. Such conclusions of the mentioned researchers actually reproduce the influence of the socio-political situation in the state, the monism of the party environment and the dominance of monocentrism in the state-power relations, which reflected in the lack of consideration of the field of dialectics from the standpoint of the theory of knowledge of social phenomena and processes.

The universal character and versatility of dialectics from the standpoints of the theory of cognition and the theory of development is proved by D.O. Yermolenko [10, p. 75]. Recognition of such an essence of dialectics is the basis of the characteristic of oversight from the point of view of its cognition in relation to and interpenetration with the processes that take place in the state and affect the transformations of the current legislation and the formation of the world outlook. The multifaceted dialectics as a basis for conscious perception of the world in its development is a factor that influences the formation of principles of oversight, determination of methods and forms of appropriate activity not as an ideal theoretical construction, but one that is adapted to the external environment and takes into account the internal content and structure of the surveillance procedures, relevant governmental tasks to be solved by executive authority. The cognitive potential of dialectics in relation to the systems approach allows us to compare the ideal (desirable) state of oversight as a systemic phenomenon and the real one, determined by the consequences of critical analysis of the law enforcement practice of authorized entities. At the same time, the dynamism of dialectics shapes the dynamics of cognition of oversight in an inseparable connection with social transformations, social-legal conflicts and contradictions, which are objectively inherent in state creation. One should not overlook the essential characteristics of dialectics, the presence of which allows us to form a proper conceptual apparatus, which indicates the processes that actually take place within the framework of legal relations for oversight. This confirms the gradual introduction of the term "supervisory activity", which more closely reflects the content of the process of determining by the authorized subject the degree of compliance with the current law of the real state of affairs, which should be supervised during the implementation of the subject competence.

Together with dialectics, it is entirely appropriate to have a scientific approach to research that covers all elements of the cognitive process or structure of the object of cognition and allows the systems identification of the characteristic identifying features of the object of cognition, linking such object with the phenomena of social being. This content is characteristic of a systems approach that links the internal state and structure of the phenomenon or process under research to the external environment, characterized by conflict, fluidity, transformation of factors of influence in quantitative and qualitative nature.

In the theory of law, they recognize the crucial role of the systems approach in the knowledge of the phenomena of law and the state [11, p. 28], which allows not only to establish the structure of such a phenomenon,

but also its real essence, which is crucial for the construction of a model of relationships with reduced levels of conflict (ie ideal). Therefore, the use of a systems approach to the knowledge of oversight shapes its perception not as separated from the social phenomenon, but directly and indirectly related to the social environment and processes occurring in the state. The system of oversight defines its structure as a whole set of elements that are related to each other and characterized by regularities of development in the inseparable unity of all forms of their manifestations - principles, functions, methods.

From the standpoint of the theory of cognition systems approach, like dialectics, allows you to form a conceptual apparatus. While characteristic, the systematic formation of such apparatus is manifested in the definition of those phenomena and processes that objectively require appropriate designation and reproduction in concepts (in theory), definitions (in current law), and dialectics directly affects the meaningful characteristics a phenomenon or process that finds expression in signs, goals, and other elements that reproduce the process of cognition and are reflected in a particular concept or definition.

The theoretical construct given above is interpreted in relation to oversight as a subject of scientific analysis.

Thus, in countries with developed democratic foundations or those that actively implement them, control and oversight are effective ways of forming and ensuring the implementation of strategic directions of state development, as well as guarantees of law and order in the state.

T.V. Nalyvaiko, analyzing the theoretical and legal foundations of public control in Ukraine, rightly emphasized the need for analytical studies of a comparative nature, which allow to determine the role of control in the processes of formation and development of socio-cultural environment and citizens' consciousness [12, p. 23]. The researcher thus emphasized the relationship between public control and social processes taking place in the state, including those related to social transformations of the cultural component, which in turn directly influences citizens' conscious perception of the state of affairs in the state. This thesis is of broad importance, especially in the context of the research of control and oversight. At the same time, the convergence (interpenetration) of public control and socio-cultural environment highlighted by the researcher, which actualizes such an element of the characteristics of control and oversight as worldview and justice. Thus, the effectiveness of public control directly depends not only on the legal form of its implementation, which is regulated by law, but also on the justice of citizens, the activity of their social position. Thus, according to A. Bukhanevych, ensuring openness and transparency should become a priority condition of public control [13]. Regarding state or other types of control, as well as the oversight by entities authorized for the implementation of state or local self-government functions, according to T.V. Nalyvaiko on the approach, it is necessary to point out the rightfulness of the legal person, his / her action is strictly within the limits of the current legislation, which presupposes a conscious, impartial attitude towards the realization of competence.

The foregoing points to the urgent need to apply a systems approach in close connection with dialectics as a methodological basis for the research of oversight in general and administrative oversight of executive authority, in particular.

A systems approach, based on a broad interpretation of L. von Bertalanffy's methodology, assumes, as a basis, a worldview position for the perception of the world as an organization. In the research of organizations, the systems approach assumes that any organization is a system, each element of which has certain goals, and the task of management is to integrate the system of forming elements, which can be achieved only if a systematic approach is applied by each leader. Forming system's elements involves taking into account the interrelationship of their elements when each element occupies a specific place and performs a specific function. Among the scientists who introduced a systems approach to the research of social processes, including - in the field of public administration, T. Parsons, E. Shils, D. Easton, G. Almond are mentioned [14, p.25].

The systems approach used in the process of knowledge of social and legal phenomena, including oversight, involves the separation of elements of the system on the basis of relative autonomy and structural and logical connection with each other, which ensures the unity and purposeful functioning of the whole system. Such elements in the oversight system may be supervised; subjects, object and content of oversight; forms of oversight, etc. The items listed are selected by different criteria. Yes, in the case of subjective selection criteria for system elements, it is appropriate to indicate the system of supervised entities. If a structural approach is used as a criterion for the selection of elements of the relevant system, it is advisable to indicate the structure of the oversight system, which consists of the subjects, the object of oversight and the content - principles, functions, forms and methods of oversight. In the case of establishing as a criterion the selection of an external manifestation of supervisory activities, it is logical to indicate the system of forms of oversight.

Each of these approaches allows us to analyze oversight as a system in relation to the material and procedural beginnings of supervisory activity, or taking into account its managerial, purposeful nature. At the same time, each of the proposed approaches to the research of the oversight system contains methods and techniques of scientific knowledge, the content of which undergoes certain transformations. Thus, if you distinguish the material and procedural principles of supervisory activity, you can indicate the system of forms of supervisory activity or the system of procedures for such activities. Taking into account the managerial, purposeful nature of oversight as

the basis for highlighting the appropriate system allows us to indicate the system of oversight from the standpoint of its structure (subjects, object and content of oversight. It is appropriate to indicate the system of supervisors subject to both approaches (managerial and procedural).

The basis for scientific knowledge of administrative oversight of the executive authority is dialectics, which acts as a philosophical and cognitive process that helps the researcher to research a particular phenomenon or process in the genesis of development (when such a phenomenon or process is social or, accordingly, has a social character). Dialectics shapes the worldview perception of oversight from the point of view of place and role in state-building processes, dynamics of development of control-supervisory relations and the newest forms of oversight, allows to compare the negative and positive properties of the respective activity, having proper forms of manifestation in specific life situations and reflecting the field of socio-legal phenomenon. All elements of the cognitive process of oversight or the structure of oversight as the object of knowledge are covered by a systems approach that allows systems identification of the characteristic features of the object of knowledge. Systematic perception and characteristics of oversight involves the research of its essence in the inseparable unity of internal social content and legal form, as well as with the external environment, which is a set of factors of political and legal nature, corresponding to the dynamics of state formation. This approach should determine the extent and degree of compliance of the means and methods used by the supervisory entities with the content of the oversight function.

The research of the essence of oversight on the basis of a systems approach determines the perception of oversight by a complex system, the functioning of which is based on the principles of the general theory of systems, and the essence is formed on the basis of the principles of the respective activity. A complex system of oversight must be recognized as social in nature, legal in form and historical in dynamics (genesis) of development. The system of oversight is dualistic in that it implies its analysis from the standpoint of static and dynamics. Statics involves the selection of elements (subsystems, individual elements) of the oversight system and establishing the specific relationship between the elements (subsystems, individual elements), and the dynamics of the system of oversight follows from the history of its formation and operation, current trends in the transformation of content and organizational structure of the subject system of oversight. The dynamics of the system of oversight are also reflected in the functions performed by the subjects of oversight, the stages of formation and operation of the system and its elimination. The approach to the perception of a system of oversight as a highly sophisticated, dynamic system determines the need for research in the following aspects: subject, functional, historical. This three-dimensional approach allows you to capture both the static and the dynamics of the system of oversight.

References:

1. The theory of state and law: a textbook ed. O.V. Petrishina. H.: Right, 2014. 366 p.
2. The theory of state and law. Academic course: a textbook ed. O.V. Zaichuk, N.M. Onishchenko. K.: Yurinkom Inter, 2006. 688 p.
3. Levchenkov O.I. Problems of Legal Regulation of Public Relations: General Theoretical Aspects: Monograph / Lugansk: RVV LSUVS them E.O. Didorenko, 2012. 527 p.
4. Isakov V.B. Legal analytics: textbook. allowance. M.: INFRA-M, 2016. 384 p.
5. Askinaziy S.I. General questions of the civil law methodology. Scientific notes of Leningrad State University. The Law Series. 1948. Issue. 1. P. 3-8
6. Petryaev K.D. Questions of methodology of historical science. K.: High School, 1971. 163 p.
7. Philosophy: Encyclopedic Dictionary / ed. A.A. Ivina. M.: Gardariki, 2006. 1072 p.
8. Klochkov V.V. Dialectics and methodology of modern science of the theory of state and law. News of the Southern Federal University. 2004. № 8. P. 191-199.
9. Syryh V.M. Materialistic dialectics as a method of knowledge of law and modernity. Modern research methods in law / [ed. N.I. Matuzov and A.V. Malko]. Saratov: SSI of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2007. P. 123-164
10. Yermolenko D.O. Theoretical and legal foundations of youth justice: dissertation. ... Dr. Jurd. Sciences: 12.00.01. Zaporizhzhia, 2014. 451 p.
11. Skakun O.F. Theory of State and Law (Encyclopedic Course): a textbook / AF Skakun. 2nd ed., Remaking. and ext. H.: Espada, 2009. 752 p.
12. Nalyvayko T.V. Public control in Ukraine as an institute of civil society: theoretical and legal aspect: dissertation. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01. Lviv, 2010. 202 p.
13. A. Bukhanevich Public administration as an institute of optimization of public control in civil society Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. 2010. Vol. 2. S. 46-56. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadu_2010_2_8.pdf
14. Mukhaev R.T. The system of state and municipal administration: a textbook for students of high schools studying in the specialties "State and municipal finance", "Law", "Political science". 2nd ed., Revised. and ext. M.: UNITI-DANA, 2010. 687 p.

Диалектика и системный подход как основа методологии исследования проблем административного надзора органов исполнительной власти Украины

Денисова Алина Владимировна, e-mail:alinadenysova99@gmail.com,
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: Статья посвящена установлению роли и значения системного подхода и диалектики для познания правового явления административного надзора органов исполнительной власти. Доказано, что исследование проблемы административного надзора органов исполнительной власти должно опираться на методологию, которая представляла собой избранную в соответствии с предметом аналитической деятельности совокупность средств, способов и приемов познавательной деятельности. При этом диалектика выступает философско-познавательным процессом, который помогает исследователю изучить определённое явление или процесс в генезисе развития. Системность восприятия и характеристики надзора предусматривает исследование его содержания в единстве внутреннего социального содержания и внешней юридической формы, а также во взаимосвязи с внешней средой, что представляет из себя факторы политико-правового характера, соответствующие динамике государственного строительства.

Ключевые слова: административный надзор, орган исполнительной власти, методология, системный подход, диалектика.

SOME INDICATIONS OF PROVOCATION OF A PERSON TO COMMIT AN OFFENSE INVOLVING THE GAIN OF AN UNDUE ADVANTAGE IN THE LIGHT OF THE DECISIONS OF THE EUROPEAN HUMAN RIGHTS COURTS

Oleksandr Drozdov,

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: drozdov.am1978@gmail.com

Abstract: The article is devoted to the study of the peculiarities of conducting a special investigative experiment as a form of crime control in order to obtain evidence of undue gain. The analysis of separate provisions of the normative legal acts regulating the measures to control the crime. Emphasis is placed on the inadmissibility of actions that may provoke (incite) a person to commit a crime. The findings of the European Court of Human Rights on the provocation of a person to commit a crime are stated.

Keywords: unspoken investigative (investigative) action, control over committing a crime, special investigative experiment, unlawful gain, agent, provocation of a crime, human rights.

Актуальність. Сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується підвищеним рівнем організованості, інформованості, професіоналізму, технічної оснащеності злочинців, здатності злочинних угруповань до активної протидії кримінальному судочинству. Підвищення ефективності боротьби із злочинністю, а також зміцнення гарантії забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві, потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному процесі, у тому числі, проведення контролю за вчиненням злочину, не допускаючи при цьому провокації (підбурювання) особи вчинити злочин.

Стан дослідження. Питання застосування положень ч. 3 ст. 271 КПК України, які забороняють під час контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, висвітлювалися у працях вітчизняних вчених і дослідників, зокрема, М. А. Погорецького, Р.В. Тарасенко, С. Б. Фоміна, С. О. Шульгіна й інших. Разом з тим, у теорії не приділялася увага проблемі відповідності ч. 3 ст. 271 КПК України практиці Європейського суду з прав людини.

Вклад основного матеріалу. Особливе місце в отриманні доказів у кримінальному процесі належить негласним слідчим (розшуковим) діям (НС(Р)Д), які законодавець визначив як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України [1, ч. 1 ст. 246]. Що стосується терміну «слідча (розшукова) дія», то розробники КПК України зазначають, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1, ч. 1 ст. 233].

Контроль за вчиненням злочинів [1, ч. 1 ст. 271] є однією з найбільш складних за своєю підготовкою та здійсненням, різноплановою за формами свого проведення НС(Р)Д. Контроль за вчиненням злочину полягає у перевірці за рішенням прокурора відомостей про підготовку вчинення чи про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину в формі контрольованої поставки, контрольованої або оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину, порядок та тактика проведення яких визначається законодавством і міжнародними договорами України. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 271 КПК України, забороняється під час контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий, посадова особа оперативного підрозділу або особа, яка бере участь у даній НС(Р)Д, цьому не сприяла, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем [1, ч. 3 ст. 271].

При цьому у дослідників відсутня єдина думка з приводу того, які саме дії є провокуванням (підбурюванням) особи на вчинення злочину при проведенні заходів із контролю за вчиненням злочину. Значна частина фахівців у галузі кримінального процесу [2, с. 34, 36, 42; 3, с. 96-103] схильна розуміти під провокуванням (підбурюванням) таку поведінку працівників правоохоронних органів чи їхніх негласних працівників, що виходить за межі пасивного встановлення обставин злочину або пасивного спостереження за злочинцем. Тож прояв ними будь-якої активності чи ініціативи розглядається як ознака провокації (підбурювання), що у світлі рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) визнається

порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (КЗПЛ) [4] (через порушення принципу справедливості) та порушенням ч. 3 ст. 271 КПК України. Наслідком такого порушення, як можна здогадатися, є визнання одержаних за результатами проведення контролю за вчиненням злочину доказів недопустимими.

Так, у справі, по обвинуваченню військового комісара районного військового комісаріату у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК, Вищій спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ) [5] посилаючись на п. 1 ст. 6 КЗПЛ з урахування рішень ЄСПЛ у справах «Тейксейра де Кастро проти Португалії» і «Раманаускас проти Литви» та наголошуючи, що забезпечення доведеності вини, виходячи з вимог п. 3 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є одним з основних конституційних принципів судочинства, констатував, що суди не здійснили ретельної перевірки доводів засудженого про провокацію злочину працівниками СБУ за допомогою агента, не дав на них вичерпних і переконливих відповідей, обмежившись формальною вказівкою про те, що відповідні твердження спростовуються зібраними у справі доказами. Разом з тим ВССУ зазначив, що відповідно до заяви агента про злочин та свідчень потерпілого він звернувся до УСБУ у Волинській області 3.10.2011 р. Згідно з показаннями в судовому засіданні потерпілого, свідків - працівників УСБУ, раніше агент з аналогічними заявами не звертався, з правоохоронними органами не співпрацював та від інших осіб заяв або повідомлень про злочинну діяльність засудженого, поданих і зареєстрованих у встановленому законом порядку, до 3 жовтня 2011 року до УСБУ не надходило. Разом із тим, відповідно до листа прокуратури Волинської області від 30.05.2013 р. оперативно-розшукова справа, в межах якої проведено оперативно-технічні заходи, дані яких використані як докази у кримінальній справі, була заведена до звернення агента із заявою про злочин. На час заведення такої справи відповідно до листа прокуратури Волинської області від 28.02.2014 р. в матеріалах оперативного підрозділу були відсутні конкретні відомості про факти одержання засудженим хабарів, одержані із встановлених законом джерел. Прикметним у цій справі є й те, що дозвіл на застосування оперативно-технічних заходів було дано постановою голови Апеляційного суду Волинської області від 30.09.2011 р., тобто винесеною на 3 дні раніше звернення агента до правоохоронних органів.

Також ВССУ звернув увагу на те, що одразу в день подання агентом заяви про злочин – 3.10.2011 р. йому в приміщенні УСБУ у Волинській області з 14.05 год. до 15.00 год було вручено технічні засоби для фіксації факту і змісту розмов із засудженим та кошти, оброблені спеціальною хімічною речовиною, а вже через годину - о 16 год працівниками УСБУ у Волинській області розпочато огляд місця події в приміщенні Рожищенського РВК, в результаті якого виявлено і вилучено предмет хабара. При цьому згідно з показаннями засудженого й потерпілого, в тому числі на очній ставці, агент після роз'яснення йому засудженим вимог чинного законодавства щодо порядку виконання військового обов'язку сам запропонував вирішити питання в незаконний спосіб за грошову винагороду і назвав конкретну суму.

Крім того, висновки органу досудового слідства й суду щодо мети давання хабара ґрунтуються переважно на показаннях агента про те, що він передавав гроші засудженому за невиконання останнім заходів щодо призову його на військову службу та видачу приписного посвідчення, необхідного потерпілому для працевлаштування. Однак, як зазначає ВССУ, суд не взяв до уваги, що станом на вересень-жовтень 2011 р. агент, мав дитину та вагітну дружину. Такі обставини відповідно до вимог ч. 2 ст. 17, ст. 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» давали потерпілому підстави для відстрочки від призову на строкову військову службу до звільнення від такого призову за віком. Із показань агента вбачалося, що він був обізнаний із відповідними положеннями законодавства, однак не вживав заходів для офіційного підтвердження наявності в нього законних підстав для відстрочки, зокрема, надання до військового комісаріату необхідних документів.

Також, як свідчать показання агента на досудовому слідстві він мав намір влаштуватися на роботу в ДПП «Чернівці-теплогідроізоляція», а відповідно до його ж свідчень у судовому засіданні та даних відео-звукозапису, одержаного в результаті оперативно-технічного заходу, - у хлібопекарню в м. Луцьку. При перевірці його показань, відповідно до листів ДПП «Чернівці-теплогідроізоляція», ПП «Укртеплогідроізоляція», ТОВ «Волиньторгхліб» агент на ПП «Укртеплогідроізоляція» не працював із жовтня 2009 р., на ДПП «Чернівці-теплогідроізоляція» і ТОВ «Волиньторгхліб» ніколи не працював, та станом на квітень 2012 р. до відділу кадрів зазначених підприємств з питань працевлаштування не звертався.

Крім того, висновки органу досудового слідства й суду щодо мети давання хабара ґрунтуються переважно на показаннях агента про те, що він передавав гроші засудженому за невиконання останнім заходів щодо призову його на військову службу та видачу приписного посвідчення, необхідного потерпілому для працевлаштування. Однак, як зазначає ВССУ, суд не взяв до уваги, що станом на вересень-жовтень 2011 р. агент, мав дитину та вагітну дружину. Такі обставини відповідно до вимог ч. 2 ст. 17, ст. 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» давали потерпілому підстави для відстрочки від призову на строкову військову службу до звільнення від такого призову за віком. Із показань агента вбачалося, що він був обізнаний із відповідними положеннями законодавства, однак не вживав заходів для офіційного підтвердження наявності в нього законних підстав для відстрочки, зокрема, надання до військового

комісаріату необхідних документів.

З урахуванням наведеного, а також критеріїв, визначених ЄСПЛ, ВССУ дійшов висновку про те, що органи досудового слідства і суд не здійснили належної перевірки законності джерел одержання доказів, покладених в основу обвинувачення, а саме, на якій правовій підставі здійснювалися оперативно-технічні заходи, що обмежували конституційні права і свободи засудженого, чи мали правоохоронні органи до звернення агента з заявою 03.10.2011 р. достатню інформацію про вчинення або підготовку до вчинення засудженим злочину, одержану у встановленому законом порядку, яка би потребувала перевірки за допомогою оперативно-розшукової діяльності, яку дійсно мету переслідував потерпілий, пропонуючи й даючи засудженому гроші, чи мали дії працівників СБУ та агента ознаки провокації злочину, тобто цілеспрямованого схилення засудженого до одержання хабара з метою порушення кримінальної справи та отримання доказів, і чи вчинив би засуджений такий злочин в іншому випадку [5].

Вище викладене дає підстави стверджувати, що обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про одержання неправомірної вигоди, факт реальності тих правовідносин, з приводу яких пропонувалась, вимагалась, отримувалась неправомірна вигода також підлягають доказуванню. Натомість факт не доведення таких обставин може тягнути за собою виникнення обґрунтованих сумнівів щодо доведеності вини особи у вчиненні злочину. А як відомо, усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

При визначенні того, чи обмежилися прокурор та співробітники правоохоронних органів переважно пасивним встановленням обставин можливого вчинення злочину, захисник повинен мати на увазі наступні фактори: 1) наявність дійсних та об'єктивних підстав для проведення відповідних заходів та 2) роль агента та співробітників правоохоронних органів у вчиненні злочину. Належними підставами здійснення названих вище заходів ЄСПЛ визнає конкретні і достатні фактичні дані, що вказують на можливе вчинення особою злочину. Що стосується ролі агента та співробітників правоохоронних органів у вчиненні злочину, то ЄСПЛ розглядає момент початку здійснення ними відповідного заходу, щоб визначити, «приєдналися» вони до злочину, який особа вже почала здійснювати без будь-якої участі з їхнього боку. За відсутності у сторони обвинувачення явних доказів того, що провокація по суті не мала місця, обов'язок розглянути заяву особи про здійснену відносно нього провокацію, встановити відповідні фактичні обставини справи і з'ясувати, чи вбачаються її ознаки, покладається на національний суд.

Висновки. Таким чином, провокація злочину в сенсі, в якому вона заборонена п. 1 ст. 6 КЗПЛ, має місце, коли:

- відсутні підстави для проведення спеціального слідчого експерименту, як форми контролю за вчиненням злочину, з метою отримання доказів щодо одержання неправомірної вигоди;
- співробітники правоохоронних органів не обмежуються пасивним розслідуванням;
- національні суди нехтують зобов'язаннями щодо з'ясування ознак провокації.

Наведені вимоги, викладені у практиці ЄСПЛ стосуються усіх стадій вчинення злочину, а отже і стадії готування до злочину. Одночасно слід зазначити, що докази, отримані шляхом провокації, не можуть бути використані у судочинстві, оскільки це є, перш за все, порушенням п. 1 ст. 6 КЗПЛ.

Reference:

1. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r.* [The Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2019). (In Ukrainian)
2. Drozdov O.M. (2016) *Aktualni pytannia zdiisnennia zakhystu vid provokatsii (pidburiuvannia) osoby na vchynennia zlochyntu u svitli praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny* [Topical issues of protection against provocation (inciting) a person to commit a crime in the light of the case law of the European Court of Human Rights]. *Visnyk Kryminalnoho sudochynstva* [Bulletin of criminal proceedings]. 2016. № 2. P. 31-44. (In Ukrainian)
3. Shulhin S.O. (2017) *Provokatsiia (pidburiuvannia) osoby na vchynennia zlochyntu pratsivnykamy pravookhoronnoho orhanu yak pidstava dlia zakryttia kryminalnoho provadzhennia abo postanovlennia vypravduvalnoho vyroku* [Provocation (incitement) of a person to commit a crime by law enforcement officers as a basis for closing a criminal proceeding or issuing an acquittal]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* [Bulletin of criminal proceedings]. 2017. № 1. P. 96-103. (In Ukrainian)
4. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod: pryiniata Radoiui Yevropy 4 lystopada 1950 r.* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: adopted by the Council of Europe on 4 November 1950]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2019). (In Ukrainian)
5. *Ukhvala VSSU vid 13.03.2014 r. u spravi 5-925km14* [The decision of the Supreme Judicial Council of 13.03.2014 in the case of 5-925km14]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40206564> (data zvernennia: 04. 02. 2019). (In Ukrainian)

Отдельные признаки провокации лица на совершение преступления, связанного с получением неправомерной выгоды в свете решений Европейского суда по правам человека

Дроздов Александр Михайлович, e-mail: drozdov.am1978@qmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей проведения специального следственного эксперимента, как формы контроля за совершением преступления, с целью сбора доказательств получения неправомерной выгоды. Осуществлен анализ отдельных положений нормативно-правовых актов, которые регулируют проведение мероприятий по контролю за совершением преступления. Обращено внимание на недопустимости действий, которые могут провоцировать лицо совершить преступление. Констатированы выводы Европейского суда по правам человека относительно провокации лица на совершение преступления.

Ключевые слова: негласное следственное (розыскное) действие, контроль за совершением преступления, специальный следственный эксперимент, неправомерная выгода, агент, провокация преступления, права человека.

CERTAIN ASPECTS OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF MINORS IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED IN THE FIELD OF DRUG TRAFFICKING

Grynova Karina,

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: karina6684@ukr.net

Abstract: The article deals with the peculiarities of the investigation of juvenile criminal cases in the field of drug trafficking, taking into account the restrictions provided by law. The role and powers of the prosecutor in supervising the observance of law in the form of procedural guidance in pre-trial investigation, first and foremost, on issues relating to the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of juvenile participants in criminal proceedings are revealed.

Keywords: drug trafficking, criminal proceedings, pre-trial investigation, investigator, prosecutor, juvenile rights and interests.

Актуальність. В сучасних умовах протидії злочинності викликає занепокоєння ситуація, коли значній кількості неповнолітніх властива наркогенна орієнтація, що стає причиною різкого зростання кримінальних правопорушень серед підлітків. Велика кількість наркозлочинів вчинюються злочинними наркогруппуваннями, діяльність яких все більш спрямована на залучення до незаконного обігу наркотиків неповнолітніх, оскільки їх легше схилити до вживання наркотиків, а потім і до протиправної діяльності. Поширення незаконного обігу наркотиків серед неповнолітніх шкодить не тільки фізичному здоров'ю підлітків, але й впливає на генофонд нації. Оскільки підлітки володіють ще несформованими життєдіяльнісними установками, то при застосуванні кримінально-процесуальних норм має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; брак достатнього соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищену емоційність; підвищену навіюваність тощо. Окрім цього повинні бути забезпечені всі, передбачені законодавством права і законні інтереси неповнолітніх, які в теорії висвітлені недостатньо, що і обумовлює актуальність їхньої наукової розробки.

Постановка проблеми. Метою даної статті є визначення сучасного стану охорони прав і законних інтересів неповнолітніх під час досудового розслідування злочинів, вчинених в сфері незаконного обігу наркотиків, та ролі прокурора в цьому процесі.

Стан дослідження. Окремим аспектам виявлення та розслідування злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, у тому числі з участю неповнолітніх, приділено увагу у працях К.В. Антонова, Л.І. Аркуші, О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, М.П. Водька, А.Ф. Волобуєва, А.М. Волощука, І.О. Воронова, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Захарова, А.В. Іщенко, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, В.К. Лисиченка, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.Б. Саакяна, О.П. Снігерьова, В.Є. Тарасенка, І.Ф. Хараберюша, В.Ю.Шепітька та інших науковців. Разом з тим, питання охорони прав і законних інтересів неповнолітніх під час досудового розслідування злочинів, вчинених в сфері незаконного обігу наркотиків, потребують окремої уваги та подальшого дослідження.

Вклад основного матеріалу. Кримінальний процесуальний кодекс визначає, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей передбачених законом. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається відповідною главою КПК [3, гл. 38]. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Під час досудового розслідування фактів незаконного обігу наркотиків, вчинених неповнолітніми, актуальним є дотримання головних засад кримінального провадження, а саме, *верховенство права* [3, ст. 8], відповідно до якої людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями, та *законність* [3, ст. 9],

що зобов'язує неухильно додержуватися вимог Конституції України [1], Кримінального процесуального кодексу України [3] та інших нормативно-правових актів.

Згідно з положеннями чинного КПК України [3, ст. 36], прокуратура є єдиним органом, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, у тому числі по тим кримінальним провадженням, що пов'язані з розслідуванням фактів незаконного обігу наркотиків вчинених неповнолітніми. До повноважень прокурора під час досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами незаконного обігу наркотиків з боку неповнолітніх можна віднести:

- розпочинати досудове розслідування;
- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручати: 1) органу досудового розслідування – проведення досудового розслідування (ч. 7 ст. 214 КПК України); 2) слідчому, органу досудового розслідування – проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; 3) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – відповідним оперативним підрозділам;

- скасовувати незаконні та необгрунтовані постанови слідчих (ч. 5 ст. 284, ч. 2 ст. 305 КПК України тощо), ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу (ст. 77 КПК України) або у випадку неефективного досудового розслідування, приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України) та продовження строків досудового розслідування (статті 295, 296 КПК України);

- погоджувати або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 233, ч. 3 ст. 234, ч. 5 ст. 240 КПК України), негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246, ч. 2 ст. 249, ч. 2 ст. 258, ч. 2 ст. 274 КПК України), інших процесуальних дій (ч. 7 ст. 100, ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 160, ч. 1 ст. 171, ч. 4 ст. 176, ч. 1 ст. 188, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 199, ч.ч. 1, 5 ст. 200 КПК України);

- повідомляти особі про підозру (у випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором – ч. 4 ст. 22, п. 6 ч. 2 ст. 40, ст. 277 КПК України);

- пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права (ч. 3 ст. 128 КПК України);

- затверджувати чи відмовляє в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт або зазначені клопотання (статті 291, 292 КПК України);

- здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Враховуючи специфіку злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, особливо тих, що вчинені неповнолітніми, для процесуального керівника має бути предметом особливої уваги не лише законність прийнятих слідчим процесуальних рішень, а й правильність обрання ним тактики як у розслідуванні злочину в цілому, так і в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє прокурора про початок досудового розслідування за фактами НОН, вчинених неповнолітніми, а також про підстави початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Прокурор, виходячи зі змісту наявних у нього наглядових повноважень, перевіряє законність та обгрунтованість внесення таких відомостей, їх повноту, наявність підстав для початку досудового розслідування, своєчасність та повноту проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій тощо.

Чинний КПК України [3, ч. 2 ст. 223] підставами для проведення слідчих (розшукових) дій визначає наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення їх мети, тобто можливістю за їх результатами отримання (збирання) або перевірки доказів. Оцінка їх наявності проводиться у кожному провадженні з урахуванням встановлених обставин, особливостей виконання окремих процесуальних, слідчих (розшукових) дій, їх обсягу та складності, поведінки учасників кримінального провадження, дотримання процесуальних строків тощо.

Також прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування, відповідним оперативним підрозділам проведення у встановлений прокурором строк негласних слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення [3, ст. 36; 4, п. 6]. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у кримінальному провадженні виключно щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, у тому числі, за ст.ст. 305, 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 317 КК України [2], які безпосередньо передбачають відповідальність за незаконні дії з наркотичними засобами. Прокурор має право заборонити

проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо у зв'язку з їхнім проведенням існує загроза порушення вимог закону, прав та законних інтересів громадян, у тому числі неповнолітніх [3, ст. 246].

Чинний КПК України не містить обмежень щодо процесуальної можливості складання повідомлення про підозру як слідчому за погодженням із прокурором, так і прокурору особисто. У випадках, коли повідомлення про підозру складається слідчим, прокурор реалізує свої наглядові функції у спосіб погодження такого повідомлення. Перед складанням повідомлення про підозру або його погодженням прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для цього, тобто: законність затримання неповнолітнього за протиправні дії, пов'язані з НОН; законність обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [3, п. 11 ст. 36, ст. 276]. При цьому прокурор або слідчий зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені КПК України.

За наявності підстав, передбачених законом, до неповнолітнього може бути застосовано один із запобіжних заходів. На прокурора покладено обов'язок доведення перед слідчим суддею, судом наявності підстав для застосування запобіжних заходів, який повинен обґрунтувати їх існування та доцільність обрання конкретного їх виду. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу щодо застосування запобіжного заходу залежно від обставин, які під час розгляду довів прокурор.

Висновки. Охорона прав і законних інтересів неповнолітніх під час досудового розслідування злочинів, вчинених в сфері незаконного обігу наркотиків здійснюється під час нагляду за додержанням законності у формі процесуального керівництва, що дозволяє прокурору за допомогою обов'язкових для виконання вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень безпосередньо спрямовувати хід і перебіг кримінального провадження, дієво впливати на зміст та результати діяльності слідчих, а також виконання ними завдань кримінального судочинства, насамперед щодо охорони прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження та забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування у розумні строки.

Reference:

1. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r.* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
2. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: zakon Ukrainy vid 05. 04. 2001 r.* [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05/04/2001]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
3. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r.* [The Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
4. *Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyivlenni ta rozsliduvanni: nakaz MVS Ukrainy № 575 vid 07 serpnia 2017 r.* [On approval of the Instruction on the organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in the prevention of criminal offenses, their detection and investigation: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 575 of 07 August 2017]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)

Некоторые аспекты охраны прав и законных интересов несовершеннолетних во время досудебного расследования преступлений, совершенных в сфере незаконного оборота наркотиков

Гринева Карина Геннадьевна, e-mail: karina6684@ukr.net,
Одесский государственный университет внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация: в статье рассматриваются особенности расследования уголовных производств в отношении несовершеннолетних в сфере незаконного оборота наркотиков, с учетом предусмотренных законодательством ограничений. Раскрываются роль и полномочия прокурора в осуществлении надзора за соблюдением законности в форме процессуального руководства досудебным расследованием, особенно вопросов, касающихся охраны прав, свобод и законных интересов несовершеннолетних участников уголовного производства.

Ключевые слова: незаконный оборот наркотиков, уголовное производство, досудебное расследование, следователь, прокурор, права и интересы несовершеннолетних.

THE CURRENT STATE OF OPERATIVE SUPPORT OF THE TRIAL OF MATERIALS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Khamatov Dmitry Olegovich,

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: dmitriyhamatov@gmail.com

Abstract: The article deals with the legal and organizational problems of conducting operational investigative support of the judicial review of materials of criminal proceedings. Ways to counteract the administration of justice are revealed. Obligations of the employees of the operational units, which carry out the operative support of criminal proceedings, regarding the establishment of the facts of pressure on the participants of the trial, the reasons for changing their testimony, etc., are stated. The expediency of interaction of employees of operational units with the prosecutor who supports the state prosecution in court is substantiated.

Keywords: operative support, criminal proceedings, trial, operative unit, investigator, prosecutor, court.

Актуальність. Стадія судового розгляду є найважливішою частиною кримінального процесу, оскільки суд ґрунтує свої висновки у вирокі лише на доказах, розглянутих та досліджених у судовому засіданні, забезпечуючи реалізацію принципу безпосереднього дослідження показань, речей і документів [2, ст. 23]. Судове слідство не є повтором досудового, а являє самостійне дослідження фактичних даних, що здійснюється незалежно від зібраних під час розслідування матеріалів, тож навіть незначний вплив з боку зацікавлених суб'єктів може спотворити доказову базу, суттєво вплинути на повноту та неупередженість судового розгляду. Звідси і на стадії судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень існує нагальна необхідність здійснення оперативно-розшукового супроводження цього процесу.

Постановка проблеми. Метою даної статті є розкриття сучасного стану оперативного супроводження та визначення заходів з нейтралізації протидії судовому розгляду матеріалів кримінальних проваджень.

Стан дослідження. Окремим проблемам оперативно-розшукового супроводження кримінальних проваджень приділено увагу в працях відомих дослідників, зокрема К.В. Антонова, Л.І. Аркуші, В.П. Бахіна, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенка, Н.С. Карпова, І.П. Козаченка, В.К. Лисиченка, І.Є. Марочкина, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.Б. Саакяна, Г.К. Синілова, О.П. Снігерьова, В.Є. Тарасенка, Р.В. Тарасенка й інших. Разом з тим, питання оперативного супроводження саме стадії судового розгляду в теорії висвітлені недостатньо, що обумовлює актуальність їхньої наукової розробки.

Вклад основного матеріалу. На жодній стадії кримінального процесу не спостерігається настільки енергійної й цілеспрямованої протидії з боку зацікавлених елементів, як на стадії судового розгляду. Вона являє собою складний комплекс різноманітних прийомів та хитрощів, які перешкоджають ефективному судовому розгляду й дослідженню доказів вчинених злочинів, сприяє максимальному пом'якшенню заслуженого покарання. Опір злочинців і пов'язаних із ними осіб сповільнює, а часом і припиняє процес судового розгляду шляхом створення несприятливих обставин. Їх мета – послабити або нейтралізувати діяльність органів судової влади. На відміну від етапу досудового слідства злочинці вже знають про обсяг зібраних доказів а також тих із них, на яких ґрунтується обвинувачення. Вони вишукують найбільш слабкі ланки в ланцюзі обвинувачення і метою їхнього наступного руйнування. Протидія відправленню правосуддя може здійснюватися шляхом впливу на учасників процесу, в першу чергу це тиск на свідків і потерпілих з метою дачі свідчень, потрібних зацікавленим особам. Він може здійснюватися шляхом фізичної розправи, погрозою її застосування, знищенні їхнього майна, а також в загрозах розправитися з їх близькими родичами. Останнім часом існують непоодинокі випадки фізичного усунення не тільки основних свідків обвинувачення, а також самих обвинувачених та підсудних, які дають покази відносно протиправної діяльності осіб, які знаходяться на волі. Вплив також може здійснюватися на працівників правоохоронних органів, які безпосередньо брали участь у проведенні досудового слідства, суддів, прокурорів, які підтримують державне обвинувачення, а також експертів та інших фахівців, що дають на судовому засіданні висновки з тих чи інших питань.

Тому на стадії судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень також існує нагальна необхідність здійснення контролю за особами, які причетні до злочину або мають зв'язки зі злочинцями з метою запобігання здійсненні ними впливу на учасників судового процесу, вчиненні інших дій, які можуть створити перешкоди для швидкого, повного і всебічного розгляду матеріалів кримінального провадження.

Важливим є і виявлення додаткової інформації про можливі місця переховування майна, одержаного в результаті вчинення злочину, з метою забезпечення відшкодування заподіяних збитків.

Положення відомчих нормативних актів, вимагають здійснювати оперативний супровід кримінальних проваджень з моменту створення слідчо-оперативної групи на стадії досудового розслідування до ухвалення судом вироку [5, п. 3]. Але якщо працівниками відповідного оперативного підрозділу будуть встановлені факти тиску на учасників судового розгляду, то згідно положень чинного КПК України вони не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора [2, ст. 41], а тому мають спочатку звернутися до слідчого, який проводив досудове розслідування. Останній, у свою чергу, має звернутися до прокурора, який підтримує державне обвинувачення в суді (як правило він є процесуальним керівником на стадії досудового розслідування), та повідомити про встановлені факти та одержані фактичні дані. Вважаємо, що прокурор є однією з ключових фігур у справі подолання протидії судовому розгляду кримінальних проваджень, оскільки він уповноважений звертатися до суду та заявляти клопотання, у т.ч. про обрання або зміну запобіжного заходу стосовно обвинуваченого, щодо порядку дослідження доказів, забезпечення безпеки учасників судового розгляду, виклику нових свідків, долучення нових доказів тощо [2, ст. 331, 350].

Суд визначений Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3, ст. 3] органом, який забезпечує безпеку, та приймає рішення про застосування заходів безпеки. А, відповідно, приводом для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства згідно Закону [3, ст. 20] може бути:

- заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;
- звернення керівника відповідного державного органу;
- отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

Суд, одержавши такого роду інформацію, зобов'язаний Законом [3, ч. 2 ст. 22] її перевірити і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках негайно прийняти рішення про застосування або відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення суд має приймати мотивовану ухвалу та передавати її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Однак, Закон [3] не визначає, яким чином суд має одержувати від працівників оперативних підрозділів зазначену вище оперативну інформацію про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну учасників судового розгляду. Чи має звертатися керівник відповідного оперативного підрозділу безпосередньо до суду (суддів), чи таке звернення має відбуватися опосередковано, тобто через слідчого або прокурора?

Але, незважаючи на це, розгляд інформації, одержаної оперативними підрозділами, та вирішення питання про забезпечення безпеки відповідних осіб все ж таки опиняється в структурі *організації судового розгляду*. У теорії криміналістики та кримінального процесу поряд з категорією «організація досудового розслідування» існує поняття «організація судового провадження», що у деяких джерел називається організацією роботи суду з підготовки розгляду по суті кримінального провадження [6, с. 6]. Згідно чинного КПК України підготовче провадження – це стадія кримінального провадження, яка полягає в тому, що суд у встановленому законом процесуальному порядку, не в вирішуючи наперед питання про винуватість, розв'язує питання про достатність підстав для призначення судового розгляду і про підготовку судового засідання [2, ст. 314]. Вважаємо, що організаційні питання підготовки до судового розгляду у разі потреби мають включати: вивчення матеріалів про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; з'ясування необхідності у забезпеченні безпеки окремих учасників судового розгляду та прийняття рішення про вжиття відповідних заходів; визначення необхідності у подальшій взаємодії з цих питань із оперативними підрозділами, які здійснюють оперативне супроводження кримінального провадження.

Відсутність законодавчо визначеної можливості у працівників оперативних підрозділів, що здійснюють оперативне супроводження судового розгляду, безпосередньо звертатися до суду обумовлює необхідність взаємодії з прокурором. Останній уповноважений, у т.ч. з метою подолання протидії судовому розгляду, звертатися до суду й подавати йому клопотання щодо порядку дослідження доказів та долучення нових доказів до матеріалів кримінального провадження, про зміну або висунення додаткового обвинувачення, про обрання або зміну запобіжного заходу стосовно обвинуваченого, про забезпечення безпеки учасників судового розгляду, про виклик нових свідків до суду, проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, тощо.

Висновки. Оперативне супроводження судового розгляду кримінальних правопорушень в сучасних умовах являє собою нормативно врегульовану діяльність оперативних підрозділів, яка здійснюється у взаємодії зі слідчим, прокурором і спрямована на:

- забезпечення сприятливих умов роботи суду щодо безпосереднього дослідження доказів на яких ґрунтуються висновки вироку, своєчасне виконання доручень суду щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшуку обвинуваченого (підсудного);
- здійснення контролю за особами, які мають зв'язки зі злочинцями, з метою запобігання вчинення ними будь-яких дій, що можуть створити перешкоди для швидкого, повного і всебічного розгляду матеріалів кримінального провадження;
- запобігання протиправного тиску на учасників судового процесу, членів їх сімей та близьких родичів з боку зацікавлених осіб та забезпечення їхньої безпеки;
- виявлення додаткової інформації про можливі місця переховування майна, одержаного в результаті вчинення злочину, з метою забезпечення відшкодування заподіяних збитків.

Reference:

1. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r.* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
2. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r.* [The Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
3. *Pro zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi: Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1993 r.* [On ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings: Law of Ukraine of December 23, 1993]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
4. *Pro operatyvno-rozshukovu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r.* [On search-and-search activity: Law of Ukraine of February 18, 1992]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
5. *Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyivlenni ta rozsliduvanni: nakaz MVS Ukrainy № 575 vid 07 serpnia 2017 r.* [On Approval of the Instruction on Organization of Interaction of Pre-trial Investigation Bodies with Other Bodies and Subdivisions of the National Police of Ukraine in Prevention, Detection and Investigation: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 575 of August 7, 2017]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.02.2020). (In Ukrainian)
6. Marochkin I.Ye., Moskvych L.M., Nazarov I.V. ta in. (2013) *Orhanizatsiia roboty sudu: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Organization of the Court: training manual]. Kh. : Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho» [Nat. University of Law. Acad. Of Ukraine. Yaroslav the Wise], 2013. 21 p. (In Ukrainian)

Современное состояние оперативного сопровождения судебного рассмотрения материалов уголовных производств

Хаматов Дмитрий Олегович, e-mail: dmitriyhamatov@gmail.com,
Одесский государственный университет внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация: в статье рассматриваются нормативно-правовые и организационные проблемы оперативно-розыскного сопровождения судебного рассмотрению материалов уголовных производств. Раскрываются способы противодействия отправлению правосудия. Определяются обязанности работников оперативных подразделений, осуществляющих оперативное сопровождение уголовного производства по установлению фактов давления на участников судебного разбирательства, причин изменения ими показаний и т.п. Обоснована целесообразность взаимодействия работников оперативных подразделений с прокурором, который поддерживает государственное обвинение в суде.

Ключевые слова: оперативное сопровождение, уголовное производство, судебное рассмотрение, оперативный подразделение, следователь, прокурор, суд.

LEGAL PROVISION OF PREVENTION OF TERRORISM BY NATIONAL

Kolesnik S.P.,

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine,

e-mail: Kolesnik@gmail.com

Abstract: The article examines the legal support for the prevention of terrorism by the National Police of Ukraine. The normative base that provides the fight against terrorism is analyzed and the levels of legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine in the prevention of terrorism are highlighted: 1) international; 2) legislative; 3) by-laws; 4) departmental. It has been established that the National Police personnel, as well as specialists, weapons, special and vehicles, communications, other material means are used in the conduct of anti-terrorist operations.

Keywords: national police, legal support, terrorism, counterterrorism, anti-terrorist operation, anti-terrorist operation area.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема протидії терористичній загрозі є актуальною для державотворення в Україні. Тероризм вже багато років не втрачає своєї актуальності як для правової теорії, так і для практики правоохоронних органів. Але таких загрозливих масштабів вона набула лише в наш час. Перед нашою державою покладено завдання стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити безпеку не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні [11, С.23].

На сьогодні Національна поліція становить універсальну систему структурних підрозділів, на які покладено важливі функції із забезпечення законності та правопорядку в державі, захисту населення [7]. На території сучасної України діє нова, реформована система органів Національної поліції, яка активно запозичує кращі міжнародні практики з метою оптимізації власної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового забезпечення запобігання тероризму Національною поліцією України в українській юридичній науці не провадилося, але окремі правові аспекти цієї проблеми вивчали такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як: В.Ф. Антипенко, Ю.М. Антонян, Ю.В. Баулін, В.М. Гарашук, В.П. Ємельянов, В.А. Ліпкан, Д.М. Лук'янець, Н.П. Матюхіна, В.Я. Настюк, М.В. Рибачук, Р.М. Слепцов, Ю.В. Тихомиров, А.П. Шергін та ін. Наявне антитерористичне законодавство України не повною мірою відповідає вимогам сьогодення, завданням побудови дійсно правової, демократичної, соціальної держави з безумовним забезпеченням безпеки всіх осіб, які знаходяться на її території.

Виклад основного матеріалу. Занепокоєність світової спільноти проблемами тероризму підтверджується підписанням міжнародних нормативно-правових актів, які спрямовані на створення ефективних засобів протидії терористичним проявам та розробку механізмів забезпечення невідворотності покарання за їх вчинення.

Правові аспекти проблеми боротьби з тероризмом до кінця ще не сформувався. Складність правового забезпечення боротьби з такою загрозою полягає у тому, що сучасному тероризму притаманна велика кількість мотивацій, цілей та підходів. Боротьбі з тероризмом приділяється надзвичайно велика увага як на рівні окремих країн, так і на рівні міжнародних та регіональних організацій [8;9].

Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, Протокол, що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; укази і розпорядження Президента України; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України. Аналіз нормативно-правових документів з питань боротьби України проти тероризму свідчить, що Україна є учасницею ряду міжнародних договорів з антитерористичної діяльності.

Проаналізувавши нормативну базу, яка забезпечує боротьбу з тероризмом, ми можемо виокремити кілька рівнів правового регулювання діяльності органів Національної поліції України у запобіганні тероризму:

1) міжнародний - представлений конвенціями та іншими міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України;

2) законодавчий - представлений Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Законом України «Про боротьбу з тероризмом» та іншими законами України;

3) підзаконний - представлений указами і розпорядженнями Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами. Підзаконний рівень правового регулювання забезпечення Національною поліцією публічної безпеки характеризується тим, що прийняття відповідних актів чітко передбачено положеннями названих вище законів;

4) відомчий - представлений відомчими актами, що приймаються Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією та Антитерористичним центром при СБУ (керівництвом антитерористичною операцією).

Закон України «Про Національну поліцію» є основним нормативно-правовим актом, який визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України. Закон України «Про Національну поліцію» закріпив основні обов'язки поліцейського та основні повноваження поліції (ст.ст. 18, 23) [3].

Повноваження поліції випливають із завдань, які на неї покладені: 1) здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживання у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вживання заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; 4) вживання заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; 5) здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; 6) у випадках, визначених законом, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; 7) доставлення у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; 8) вживання заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; 9) регулювання дорожнього руху та здійснення контролю за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі; 10) здійснення супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом; 11) видання відповідно до закону дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів; у випадках, визначених законом, видання та погодження дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху; 12) здійснення охорони об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також взяття участі у здійсненні державної охорони; 13) здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ; 14) здійснення контролю за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; 15) сприяння забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості; 16) вживання заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) [3].

На думку генерала М. Семенишина: «з моменту ухвалення Закону України «Про Національну поліцію» у правоохоронців змінилися принципи роботи, поліція позиціонує себе на ринку праці як сервісний орган. Поліція має відійти від тиску до служіння та захисту. Це й визначило стратегію й концепцію розвитку системи реформування Міністерства внутрішніх справ, розвитку системи МВС та Національної поліції в період до 2020 року» [13].

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» є головним законодавчим актом, який визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом [2].

У ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» надано перелік та зміст основних термінів у сфері боротьби з тероризмом, серед основних понять можна виокремити такі:

1) тероризм - суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей;

2) боротьба з тероризмом - діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності;

3) антитерористична операція - комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності;

4) район проведення антитерористичної операції - визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція;

5) режим у районі проведення антитерористичної операції - особливий порядок, який може вводитися в районі проведення антитерористичної операції на час її проведення і передбачати надання суб'єктам боротьби з тероризмом визначених цим Законом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій [2; 11, С.32].

Відповідно до положень ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» Національна поліція віднесена до числа тієї категорії суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом. Положення ст. 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначають повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом та передбачають, що МВС України спільно з Національною поліцією організує боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення злочинів, вчинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції Національної поліції; надає Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби; забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій» [2].

Так, відповідно до ст. 13 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» особовий склад Національної поліції, а також спеціалісти, зброя, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби використовуються при проведенні антитерористичних операцій.

У ст.14 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» конкретизовано, що спеціальний порядок у районі проведення антитерористичної операції, зокрема, може бути пов'язано з: організацією патрульної охоронної служби та виставленням оточення; введенням тимчасового обмеження прав і свобод громадян; здійсненням, як виняток, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, превентивного затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб.

Крім того, Положення про Антитерористичний центр регламентує діяльність Національної поліції в умовах проведення антитерористичної операції та визначає завдання, функції, права Антитерористичного центру як органу, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам.

З метою удосконалення нормативно-правової регламентації діяльності щодо запобігання, реагування, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності Кабінет Міністрів України затвердив Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, яке визначає механізм функціонування єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, рівні терористичних загроз та заходи реагування суб'єктів боротьби з тероризмом на загрозу вчинення або вчинення терористичного акту [11].

Для запобігання, виявлення, припинення й мінімізації наслідків терористичної діяльності в Україні створена структура спеціалізованих державних органів, завданням яких є організація й координація боротьби з тероризмом та усунення недоліків в цій діяльності. Аналіз фахівців свідчить про те що: боротьба із злочинністю терористичної спрямованості ведеться в основному в ході реагування на вже здійснені злочини; ведеться спільна робота правоохоронних органів по попередженню злочинних посягань, руйнуванню міжнародних і міжрегіональних зв'язків злочинних угруповань, як наслідок, ліквідації терористичних організацій [12, С. 45]. Крім того, внесено чимало змін до фундаментальних нормативно-правових актів, що визначають статус і баланс між правами людини та повноваженнями правоохоронних органів.

18 січня 2018 року Верховна Рада України за поданням Президента України прийняла закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [5;6]. З урахуванням безпекової ситуації у південних та східних регіонах держави, насамперед у Донецькій та Луганській областях, органи Національної поліції проводять заходи щодо: 1) підвищення контролю за порядком та умовами зберігання озброєння та боєприпасів, особливо під час несення служби у зоні проведення антитерористичної операції; 2) забезпечення ефективного реагування на повідомлення, пов'язані з можливим використанням вибухівки, із залученням вибухотехніків та необхідної кількості нарядів та слідчо-оперативних груп; 3) запровадження практики проведення заходів із виявлення підозрілих осіб у населених пунктах, на автобусних вокзалах, залізничних станціях та об'єктах метрополітену, у громадському транспорті, морських, річкових та авіаційних портах, місцях масового перебування людей, території, наближеній до об'єктів критичної інфраструктури, у першу чергу з предметами, сумками або пакунками, у яких можуть транспортуватися вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої. Здійснення, у разі виявлення таких осіб, перевірки їх особи, догляду речей, при необхідності - доставляння до

органу Національної поліції для відпрацювання на предмет причетності до терористичної діяльності; 4) підсилення в аеропортах, на залізничних та автовокзалах заходів контролю (обладнання металопошуковими рамками, іншими спеціальними приладами, проведення рейдів з виявлення у пасажиропотоці осіб, які мають при собі засоби ураження, у тому числі із залученням службових собак); 5) ужиття, у взаємодії з органами Державної прикордонної служби, СБУ, Національної гвардії та командуванням частин і підрозділів Збройних Сил України, додаткових заходів щодо недопущення контрабанди зброї, боєприпасів, проникнення озброєних груп бойовиків з Російської Федерації, а також забезпечення надійного контролю за охороною об'єктів атомної енергетики, хімічної галузі та транспорту, складів арттехозброєння і високотоксичних речовин; 6) забезпечення, у взаємодії із Службою безпеки України, посиленого контролю за розвитком ситуації, діяльністю лідерів і активістів радикальних сепаратистських угруповань, а також осіб, які мають досвід участі у бойових діях у складі незаконних військових формувань, або підозрюваних у причетності до незаконного обігу зброї та засобів ураження тощо.

Таким чином, поліція, як спеціальний суб'єкт у сфері боротьби з тероризмом, передбачає врегулювання правових засад організації та діяльності Національної поліції як правоохоронного органу; встановлення специфічних повноважень та умов діяльності поліції безпосередньо в умовах антитерористичної операції; виконання поліцією тих чи інших заходів, що обмежують певні права і свободи людини; діяльність поліції щодо збереження життя та здоров'я осіб, які не залучаються до заходів із забезпечення національної безпеки й оборони; недопущення несанкціонованого ввезення (вивезення) з району проведення операції зброї, боєприпасів, вибухових та наркотичних речовин тощо.

Reference:

1. *Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>. (In Ukrainian)
2. *Pro borotbu z teroryzmozom : Zakon Ukrainy vid 20 ber. 2003 r. № 638-15* [On Combating Terrorism: Law of Ukraine of the form 20 mar. 2003 No. 638-15]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. (In Ukrainian)
3. *Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02 lypn. 2015 r. № 580 – VIII* [On the National Police: Law of Ukraine dated July 02. 2015 No. 580 - VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (In Ukrainian)
4. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 13 kvitnia 2014 roku «Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannia terorystychnoi zahrozy i zberezhenntia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 kvit. 2014 r. № 405/204* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 13, 2014 "On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine": Presidential Decree of April 14, 2014 No. 405/204]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>. (In Ukrainian)
5. *Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh : Zakon Ukrainy vid 18 sichn. 2018 r. № 2268-VIII* [On the features of the state policy on preserving the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions: Law of Ukraine of January 18. 2018 No. 2268-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>. (In Ukrainian)
6. *Pro zatverdzhennia rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 kvitnia 2018 roku «Pro shyrokomasshtabnu antyterorystychnu operatsiiu v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 kvit. 2018 r.* [On approving the decision of the National Security and Defense Council of April 30, 2018 "On a large-scale anti-terrorist operation in Donetsk and Luhansk regions": Presidential Decree of April 30, 2018]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018>. (In Ukrainian)
7. *Pro Stratehiu staloho rozvytku «Ukraina–2020» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sich. 2015 r. № 5/2015.* [On the Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020": Presidential Decree of January 12, 2015 No. 5/2015.]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. (In Ukrainian)
8. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervn. 2018 r. № 2469-VIII* [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine No. 21 June. 2018 No. 2469-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>. (In Ukrainian)
9. *Kontseptsiia borotby z teroryzmozom: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 05 bereznia 2019 r. № 53/2019* [The concept of combating terrorism: Presidential Decree of March 05, 2019. № 53/2019]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019>. (In Ukrainian)
10. Abroskin V.V. (2018) *Rol orhaniv Natsionalnoi politsii shchodo zabezpechennia pravoporiadku v zoni provedennia operatsii Obiednanykh syl. Zabezpechennia pravoporiadku na terytorii provedennia operatsii Obiednanykh syl : materialy Vseukr. nauk.-prakt. seminaru, 12 zhovt. 2018 r.* [The role of the national police in order to ensure law and order in the area of operation of the joint forces. Providing law and order to the territory of the operations of the United Forces: materials All-Ukrainian. Research Practice seminar, 12 oct. 2018]. Mariupol : MDU, 2018. P. 23-50. (In Ukrainian)
11. Vakulych V.M. (2010) *Zakonodavstvo Ukrainy i teroryzm* [Legislation of Ukraine and Terrorism].

Suspilna polityka [Public policy]. 2010. Vyp. 2. P. 43-50. (In Ukrainian)

12. *Viina zoboviazala politseyskykh na Donbasi staty krashche. Communiti policing : veb-sait* [The war obliged the police to become better. Community Police: Website]. URL: <http://cop.org.ua/ua/ukrainskyi-dosvid/donetska-oblast/general-mikola-semenishin-vijna-zobov-yazala-politsejskikh-na-donbasi-stavati-krashchimi>. (In Ukrainian)

Правовое обеспечение предотвращения терроризма Национальной полицией Украины

Колесник Сергей Павлович, e-mail: Kolesnik@gmail.com,
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация: В статье исследуется правовое обеспечение предотвращения терроризма органами Национальной полиции Украины. Проанализировано нормативную базу, которая обеспечивает борьбу с терроризмом и выделено уровни правового регулирования деятельности органов Национальной полиции Украины в предотвращении терроризма: 1) международный; 2) законодательный; 3) подзаконный; 4) ведомственный. Установлено, что личный состав Национальной полиции, а также специалисты, оружие, специальные и транспортные средства, средства связи, другие материально-технические средства используются при проведении антитеррористических операций.

Ключевые слова: Национальная полиция Украины, правовое обеспечение, терроризм, борьба с терроризмом, антитеррористическая операция, район проведения антитеррористической операции.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF STATE SUPPORT OF EXPORT ACTIVITIES IN UKRAINE

Denis Komarnitsky,

postgraduate Kyiv National Economic Vadim Hetman University, Kyiv, Ukraine
e-mail: olgast1@bigmir.net

Abstract. This article explores the administrative and legal principles of state support for export activities in Ukraine. Particular attention is paid to the creation of favorable conditions that stimulate trade and innovation for export diversification, development of business and trade support services, improvement of skills and competences necessary for exporters to participate in international trade.

Keywords: export, state export support, international cooperation, free trade, insurance, guarantee, export credit.

Постановка проблеми. Дослідження адміністративно-правових засад державної підтримки експортної діяльності в Україні зумовлене необхідністю створення умов для збільшення обсягів експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, удосконалення форм та методів державного регулювання у цій сфері. Зростання та диверсифікація міжнародних торговельних зв'язків України є важливими для подальшого ефективного економічного розвитку України, її міжнародної економічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності у вітчизняній юридичній науці вже досліджувалися [1, 2]. Однак проблеми вдосконалення адміністративно-правових засад державної підтримки експортної діяльності в Україні потребують подальшого поглибленого дослідження та вирішення з огляду на їх актуальність як для держави, так і для українських виробників товарів, робіт та послуг.

Постановка завдання. Завданням даної статті є дослідження адміністративно-правових засад державної підтримки експортної діяльності в Україні.

Основні результати дослідження. Відносини, що виникають у сфері експортної діяльності та її державної підтримки, регулюються Конституцією України [3], Господарським кодексом України від 16 січня 2003 р. № 436-IV [4], Податковим кодексом України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [5], Митним кодексом України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI [6], Бюджетним кодексом України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI [7], Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI [8], Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV [9], Законом України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. № 2404-VI [10], Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-XII [11], Законом України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 20 грудня 2016 р. № 1792-VIII [12], Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р «Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки» [13], іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами України.

У ст. 92 Конституції України зазначено, що засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи визначаються виключно законами України. Організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи Кабінет Міністрів України (ст. 116 Конституції України) [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» одним із принципів внутрішньої політики є пріоритетність захисту національних інтересів [8].

У ст. 11 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зазначено, що одним із принципів оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності є заохочення експорту готової продукції. Забороняється одночасне застосування щодо одного й того ж товару податку на експорт і імпорт та режиму ліцензування і квотування експорту, за винятком випадків встановлення режиму ліцензування і квотування як заходу у відповідь на дискримінаційні дії інших держав та в разі застосування санкцій згідно із ст. 37 зазначеного закону при порушенні суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності встановлених правил цієї діяльності [11].

Експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили є одним із видів зовнішньоекономічної діяльності. Згідно із ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» експорт (експорт товарів) – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам

господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт (реекспорт товарів) означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України [11].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р були схвалені Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки та План завдань і заходів з реалізації Експортної стратегії України («дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки [13].

Метою Стратегії є перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки. Для реалізації Стратегії визначено такі стратегічні цілі розвитку торгівлі України: створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту; розвиток послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх; удосконалення навичок і компетенцій підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва), необхідних для участі в міжнародній торгівлі [13].

Існуючі на сьогодні умови для діяльності підприємництва не стимулюють українські підприємства до розвитку інноваційної діяльності та не сприяють диверсифікації економіки. Внаслідок цього структура експорту складається з незначної кількості товарів з відносно низькою доданою вартістю, а наявні ресурси, зокрема потенціал висококваліфікованих кадрів, не використовуються повною мірою. Тому з метою створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту передбачено: зміцнення комплексної інституційної основи для стимулювання інновацій; зміцнення інноваційного потенціалу підприємств; поліпшення правових та економічних умов для здійснення торгівлі [13].

Щодо сфери розвитку послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх, слід зазначити, що українські підприємства стикаються з численними перешкодами у ході своєї зовнішньоекономічної діяльності, що пов'язано з недостатнім рівнем якості послуг з підтримки торгівлі, які є доступними для підприємств. Заінтересовані центральні органи виконавчої влади, установи та організації, до компетенції яких віднесені питання розвитку міжнародної торгівлі, повинні утворювати єдину цілісну систему, мати ефективний механізм координації своїх дій та надавати підприємствам, зокрема малим та середнім, широкий спектр послуг, необхідних для їх успішної діяльності на зовнішніх ринках. Такими послугами мають бути, зокрема, поширення інформації про чинні умови та можливості виходу на нові ринки, надання консультацій щодо визначення зовнішнього попиту на товари (роботи, послуги), надання практичних рекомендацій стосовно вдосконалення продукції з метою підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Основним елементом реалізації цього стратегічного завдання є поліпшення наявної інфраструктури з підтримки торгівлі, а також розроблення дієвих фінансових рішень для підприємств і спрощення процедури торгівлі. Для досягнення визначеної цілі передбачається: вдосконалення механізму координації діяльності інституцій з підтримки торгівлі, залучених до реалізації торговельної політики та розвитку експорту; зміцнення мережі інституцій, що надають експортерам послуги з підтримки бізнесу та торгівлі [13].

Удосконалення навичок і компетенцій підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва), необхідних для участі в міжнародній торгівлі передбачає підвищення професійних знань та навичок, необхідних для участі в міжнародній торгівлі. Основним елементом виконання цього завдання є забезпечення необхідною підтримкою всіх, хто має намір займатися підприємництвом, шляхом створення умов для розвитку бізнес-ідей (розв'язання проблеми «відтоку мозку»). Крім того, важливою умовою є забезпечення синхронізації і досягнення балансу між навичками, які потребують сьогодні підприємства, та навичками, які формує система освіти; виведення бізнесу з тіні; мобільності робочої сили. Для досягнення визначеної цілі передбачається: стимулювання діяльності підприємництва серед власників та працівників підприємств, зокрема малих та середніх, та молоді; покращення управлінських навичок серед працівників діючих підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва); забезпечення відповідності системи освіти потребам підприємств, зокрема малих та середніх (підприємництва) [13].

Як відомо, у червні 2014 року було укладено Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Режим поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, положення щодо якого є складовою даної Угоди, тимчасово застосовується з 1 січня 2016 року. Крім того, з 1 жовтня 2017 р. набрали чинності додаткові торговельні преференції ЄС, які передбачають додаткову або прискорену лібералізацію для окремих товарів походженням з України.

Україною укладені угоди про вільну торгівлю (ЄС, СНД, ЄАВТ, ГУАМ, Канада, Грузія, Чорногорія, Македонія, Ізраїль), що охоплюють 46 країн та відкривають доступ до більш як 800 млн. потенційних споживачів. Ідуть переговори про підписання угод про вільну торгівлю з Туреччиною, Сербією та рядом інших країн. В подальшому рішення щодо ініціювання нових угод про вільну торгівлю мають базуватися виключно на основі проведених досліджень економічної доцільності та попередніх консультацій з

представниками бізнесу та стосуватись країн, що є пріоритетними з точки зору потенційних ринкових можливостей [13].

Слід зазначити, що одним із важливих елементів формування торговельної політики України є активна участь у діяльності Світової організації торгівлі (далі - СОТ) та ефективне використання її механізмів. Рівень активності України у СОТ підвищився за останні роки. Україна бере участь у засіданнях різних комітетів СОТ. Крім того, Україна успішно пройшла свій перший Огляд торговельної політики в рамках механізму СОТ у квітні 2016 року, а також прийняла активну участь в оглядах інших країн, зокрема Об'єднаних Арабських Еміратів, Туреччини, Грузії, Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки. Україна почала активніше відстоювати власні торговельні інтереси, використовуючи ефективні механізми врегулювання суперечок в рамках СОТ. В подальшому необхідно забезпечити постійну участь України у роботі органів СОТ, зокрема Генеральної Ради, Органу врегулювання суперечок, комітетів СОТ, міністерських конференцій, переглянути тарифні зобов'язання України в СОТ, в переговорах раунду «Доха – Розвиток», визначити напрями подальшого розвитку та участь у робочих групах щодо вступу нових членів до СОТ з метою покращення умов доступу до ринків товарів і послуг.

Відповідно до Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки, перспективними секторами економіки для розроблення секторальних експортних стратегій та подальшого просування продукції цих галузей (товарів, робіт, послуг) на зовнішніх ринках визначені: інформаційні та комунікаційні технології, креативні індустрії, туризм, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, виробництво запасних частин та комплектувальних виробів для аерокосмічної та авіаційної промисловості, машинобудування, харчова і переробна промисловість.

Окрему увагу слід звернути на Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту», який визначає засади державної підтримки експортної діяльності шляхом страхування, перестрахування, гарантування, часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами з метою створення умов для здійснення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження на зовнішні ринки, забезпечення захисту українських експортерів від ризиків неплатежів та фінансових втрат і підвищення конкурентоспроможності українських виробників на світових ринках [12].

Відповідно до положень цього закону Кабінетом Міністрів України постановою від 07 лютого 2018 р. № 65 «Питання утворення Експортно-кредитного агентства» прийнято рішення про утворення ПрАТ «Експортно-кредитне агентство» та затверджено його установчі документи (статут, положення про наглядову раду, про правління, про ревізійну комісію, порядок проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду члена наглядової ради). Експортно-кредитне агентство (далі – ЕКА) на добровільних засадах здійснює страхування, перестрахування, надає гарантії за договорами, які забезпечують розвиток експорту, а також бере участь у реалізації програми часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами.

Завдання, напрями та принципи державної підтримки експортної діяльності визначаються у ст. 3 Закону України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту».

Так, основними завданнями державної підтримки експортної діяльності є: 1) створення системи страхування та гарантування комерційних і некомерційних ризиків при проведенні експортних операцій; 2) розширення довгострокового експортного кредитування; 3) створення механізму часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами.

Основними напрямками державної підтримки експортної діяльності є: 1) впровадження програм кредитної підтримки українських експортерів з державного бюджету через уповноважені банки; 2) здійснення ЕКА операцій із страхування експортних кредитів, прямих інвестицій з України та зовнішньоекономічних договорів (контрактів) від комерційних та некомерційних ризиків, перестрахування та надання гарантій; 3) часткова компенсація відсоткової ставки за експортними кредитами, яка надається залежно від різниці кредитних ставок у країні експортера та країні покупця; 4) надання ЕКА кредитів з державного бюджету для виплати страхових відшкодувань за договорами страхування експортних кредитів, інвестицій та зовнішньоекономічними договорами (контрактами) від комерційних та некомерційних ризиків; 5) надання державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань ЕКА.

Державна підтримка експорту шляхом страхування, перестрахування, гарантування, кредитування, часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами базується на таких принципах: добровільності - страхування, перестрахування чи отримання гарантій в ЕКА є добровільним та не може бути передумовою для здійснення інших правовідносин; відкритості - держава забезпечує відкритість інформації про діяльність ЕКА, пріоритети та напрями його роботи; конкурентності - всі суб'єкти господарювання мають рівний доступ до послуг, що надаються ЕКА; законності - дотримання

національного законодавства та зобов'язань України, що впливають з членства в міжнародних організаціях та угодах, зокрема СОТ та Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, тощо.

Основними завданнями Експортно-кредитного агентства (ЕКА) є: захист українських експортерів від ризику неплатежів та фінансових втрат, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів), шляхом страхування, перестраховування та гарантування; впровадження сучасних фінансових технологій у зовнішній торгівлі та механізмів підтримки експорту шляхом страхування, перестраховування та гарантування; розвиток експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, підвищення конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) українського походження на світових ринках; участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами; співпраця з міжнародними та іноземними фінансовими організаціями, в тому числі для акумуляції міжнародної фінансової допомоги, для забезпечення зростання експорту та економіки України.

Сфери державної підтримки експорту визначені у ст. 8 Закону України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту». ЕКА при здійсненні своєї основної діяльності підтримує експорт робіт, послуг українського походження, а також товарів переробної промисловості за такими групами згідно з УКТ ЗЕД: Група 16. Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних; Група 19. Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби; Група 20. Продукти переробки овочів, плодів або інших частин рослин; Група 21. Різні харчові продукти; Група 30. Фармацевтична продукція; Група 61. Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні; Група 62. Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних; Група 64. Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини; Група 84. Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини; Група 85. Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя; Група 86. Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів; Група 87. Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання; Група 88. Літальні апарати, космічні апарати та їх частини; Група 89. Судна, човни та інші плавучі засоби; Група 90. Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя; Група 94. Меблі; постільні речі, матраци, матраці основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Державна політика, спрямована на підтримку експорту товарів, робіт та послуг вітчизняного виробництва, удосконалення форм та методів державного регулювання у цій сфері є доцільною та обґрунтованою. Необхідність створення умов для збільшення обсягів експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, зростання та диверсифікація міжнародних торгівельних зв'язків України зумовлюють перспективність дослідження адміністративно-правових засад державної підтримки експортної діяльності в Україні.

Reference:

1. Poiedynok V.V. (2006) *Pravove rehulivannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti: navch. posib.* [Legal regulation of foreign economic activity: textbook. tool]. K.: Yurinkom Inter [Yurinkom Inter], 2006. 288 p. (In Ukrainian)
2. Omelchenko A.V. (2011) *Administratyvno-pravovi zasady zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini : monohrafiia* [Administrative and Legal Foundations of Foreign Economic Activity in Ukraine: Monograph]. K. : KNEU, 2011. 309 p. (In Ukrainian)
3. *Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>. (In Ukrainian)
4. *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, 08 kvitnia. P. 112. (In Ukrainian)
6. *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2012. № 44-45; № 46-47; № 48, 09 lystopada. P. 552. (In Ukrainian)
7. *Biudzhetnyi kodeks Ukrainy* [Budget Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2010. № 50-51, 24 hrudnia. P. 572. (In Ukrainian)

8. *Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 01.07. 2010 № 2411-VI* [On the principles of domestic and foreign policy: Law of Ukraine of 01.07. 2010 No. 2411-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2010. № 40, 08 zhovtnia. P. 527. (In Ukrainian)

9. *Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoj diialnosti: Zakon Ukrainy vid 11.09.2003 № 1160-IV* [On the principles of state regulatory policy in the sphere of economic activity: Law of Ukraine of 11.09.2003 № 1160-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2004. № 9, 27 liutoho. P. 79. (In Ukrainian)

10. *Pro derzhavno-privatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 № 2404-VI* [On Public-Private Partnership: Law of Ukraine of 01.07.2010 No. 2404-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2010. № 40, 08 zhovtnia. P. 524. (In Ukrainian)

11. *Pro zovnishnoekonomichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.04.1991 № 959-XII* [On Foreign Economic Activity: Law of Ukraine of April 16, 1991 No. 959-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR* [Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR]. 1991. № 29, 16 lypnia. P. 377. (In Ukrainian)

12. *Pro zabezpechennia masshtabnoj ekspansii eksportu tovariv (robit, posluh) ukrainskoho pokhodzhennia shliakhom strakhuvannia, harantuvannia ta zdeshevlennia kredytuvannia eksportu : Zakon Ukrainy vid 20.12.2016 № 1792-VIII* [On ensuring large-scale expansion of export of goods (works, services) of Ukrainian origin through insurance, guarantee and cheapening of export crediting: Law of Ukraine of 20.12.2016 No. 1792-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2017. № 4, 27 sichnia. P. 43. (In Ukrainian)

13. *Pro skhvalennia Eksportnoi stratehii Ukrainy («dorozhnoi karty» stratehichnoho rozvytku torhivli) na 2017-2021 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 № 1017-r.* [On approval of the Export Strategy of Ukraine (“road map” of strategic trade development) for 2017-2021: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.12.2017 No. 1017-p.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80> (In Ukrainian)

Административно-правовые основы государственной поддержки экспортной деятельности в Украине

Комарницкий Денис, e-mail: olgast1@bigmir.net,

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной статье исследуются административно-правовые основы государственной поддержки экспортной деятельности в Украине. Особое внимание уделено вопросам создания благоприятных условий, стимулирующих торговлю и инновации для диверсификации экспорта, развития услуг по поддержке бизнеса и торговли, совершенствования навыков и компетенций, необходимых для участия экспортеров в международной торговле.

Ключевые слова: экспорт, государственная поддержка экспорта, международное сотрудничество, свободная торговля, страхование, гарантирование, экспортное кредитование.

THE RIGHT TO INITIATE ACTIONS TO SECURE A CLAIM IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Serhii A. Martsynkevych

Khmeltsky University management and law

e-mail: aukdaukd@yandex.ua

Abstract. The article explores the problematic aspects of the exercise of the right to initiate measures to secure a claim in administrative proceedings. It has been established that granting the defendant the right to initiate measures of securing the claim does not meet the tasks of this procedural institute, and therefore it is logical to deprive the defendant of such right. It is proved that the right of the prosecutor to initiate measures for securing a claim in administrative proceedings needs to be clarified by securing a condition for the exercise of this right to the plaintiff's written consent to commit this act, which will confirm that he has been explained the provisions for damages caused by the damage lawsuit. It is suggested in the order to open proceedings to indicate that the plaintiff has the right to file a claim. It is argued that the power of an administrative court to initiate measures of securing a claim on its own does not comply with the principle of dispositive administrative proceedings, so the court should be deprived of this power.

Keywords: securing the claim, administrative proceedings, court, plaintiff, defendant, third parties, prosecutor, counterclaim, rights of participants in the case.

Адміністративне судочинство відіграє важливу роль у захисті порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечуючи своєчасний, всебічний розгляд та вирішення публічних спорів. Суттєвий вплив на ефективність такого судочинства має своєчасне вжиття заходів забезпечення позову, що мають супроводжуватися належною реалізацією права ініціювання їх вжиття судом.

Юридичною основою права ініціювання вжиття заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві є норми Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [1]. Але, слід зазначити, що положення цього кодексу не позбавлені протиріч та є неузгодженими між собою, що обумовлює виникнення проблем правозастосування та наукових дискусій у відповідній сфері.

Доктринальні питання забезпечення позову неодноразово ставали предметом наукових дискусій вчених різних галузей правової науки, зокрема, Н. В. Іванюти, О. В. Константія, О. Ю. Одосія та інших. Водночас комплексне теоретичне дослідження права ініціювати вжиття заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві останнім часом у вітчизняній науці не проводилось, що обумовлює актуальність цього дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування пропозицій щодо права ініціювати вжиття заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві.

Відповідно до частини першої статті 150 КАСУ, правом ініціювати вжиття заходів забезпечення позову наділені суд та учасники справи. Відповідно до статті 42 та частини першої статті 46 КАСУ учасниками справи є позивач, відповідач та треті особи. Розглянемо докладно особливості реалізації права ініціювати вжиття заходів забезпечення адміністративного позову докладно.

Наділення позивача правом ініціювати забезпечення позову є очевидним, адже саме позивач є найбільш зацікавленою особою у виконанні рішення суду у випадку задоволення його позовних вимог та заради поновлення його прав і інтересів відбувається звернення до суду із позовом. Як відзначає Н. В. Іванюта, заходи щодо забезпечення позову мають бути спрямовані на захист заявника [2, с. 10]. Про важливість наявності у позивача цього права наголосив Європейський суд з прав людини у п. 75-78 рішення у справі «Байсаков та інші проти України» [3] вказавши, що юридичний засіб захисту прав у суді є ефективним у випадку пред'явлення позову та заяви про його забезпечення. Отже, позиція про наділення позивача у справі правом на подання заяви про забезпечення позову є усталеною, проте має місце уточнення про залежність цього права від суб'єкта, який виступає позивачем.

О. В. Константій вважає доцільним наділення цим правом тільки позивача – фізичну та юридичну особу, і виключає можливість ініціювання застосування цих заходів суб'єктом владних повноважень, оскільки завданням адміністративного судочинства є захист саме прав приватних осіб у публічно-правових відносинах [4, с. 258]. Разом із тим, показовим є судження Р. С. Мельник та В. М. Бевзенко, котрі вважають, що «публічні інтереси поєднують ті інтереси, які в однаковій мірі є важливими для будь-якого члена демократичного суспільства (наприклад, інтерес мати навколо себе чисте повітря)» [5, с. 36]. Р. М. Кихтюк справедливо стверджує, що «розглядаючи справи за позовами суб'єктів владних повноважень адміністративні суди захищають публічний інтерес, а отже і інтереси широкого кола фізичних осіб» [6, с. 47]. Отже, уточнення кола позивачів шляхом його звуження до кола фізичних та юридичних осіб є зайвим. Правом подання до суду заяви про вжиття заходів забезпечення позову мають бути наділені позивачі по всім справам, які відносяться до юрисдикції адміністративних судів.

У той же час слід відзначити, що позивачі не завжди використовують своє право на ініціювання вжиття судом заходів забезпечення позову. О. Ю. Одосій причинами цього називає відсутність у сторін можливості оплати судового збору за подання такої заяви, неусвідомлення важливості вжиття судом таких заходів, неправильний вибір заходу забезпечення позову або банальна необізнаність позивачів про свої права; із урахуванням наведених причин вчений пропонує встановити на законодавчому рівні обов'язок суду з'ясувати позицію позивача щодо вжиття заходів забезпечення позову та обов'язок суду роз'яснювати позивачам наслідки вчинення або невчинення відповідних процесуальних дій, супроводження таких роз'яснень вказівкою на наявність у позивача права на правову допомогу, коли учасник справи виявить некомпетентність [7, с. 125-126].

Така пропозиція вченого заслуговує підтримки, адже дійсно з огляду на низький рівень правової свідомості пересічних громадян, які часто виступають позивачами по адміністративним справам, інститут забезпечення позову може бути не реалізований у необхідних випадках. У статті 180 КАСУ серед дії, які суд здійснює у підготовчому засіданні не йдеться про роз'яснення ним учасникам справи їх права на внесення клопотання про забезпечення позову. Стаття 203 КАСУ зобов'язує суддю після відкриття судового засідання з'ясувати обізнаність учасників справи про їх права та обов'язки, а також роз'яснити їх у разі необхідності. Як свідчить правозастосовна практика, судді роз'яснюють учасникам справи права та обов'язки, закріплені у статті 44 КАСУ, яка не містить пряму вказівку на право сторін заявляти клопотання про вжиття заходів забезпечення позову, а просто вказує про наявність у них права подавати заяви та клопотання. Поряд із цим, О. В. Константій пропонує з'ясувати позицію позивача щодо вжиття заходів забезпечення позову в судовому засіданні [4, с. 259]. Вважаємо, що такий підхід не здатний забезпечити оперативність вжиття цих заходів та обумовлює обізнаність відповідача про намір позивача ініціювати вжиття заходів забезпечення позову. Сьогодні деякі адміністративні суди, наприклад Окружний адміністративний суд міста Києва, практикують роз'яснення сторонам їх права в ухвалах про відкриття провадження по справі, проте вивчення таких ухвал, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить про відсутність прямої вказівки на право заявити клопотання про забезпечення позову. З огляду на вказане, доцільно частину 9 статті 171 КАСУ доповнити пунктом 13, який би передбачав обов'язкову вказівку в ухвалі про відкриття провадження у справі на право позивача подати заяву про забезпечення позову.

Продовжуючи дослідження варто відзначити, що суд має право вжити заходи забезпечення позову і за заявою третіх осіб. Наявність права ініціювати в суді вжиття заходів забезпечення позову у таких осіб не викликає сумніву, адже треті особи із самостійними вимогами на предмет спору користуються всіма правами позивача, треті особи без самостійних вимог на предмет спору завжди мають матеріально-правовий інтерес щодо предмету спору.

Правом ініціювати забезпечення позову в адміністративному судочинстві наділений і відповідач. Навколо цього права відповідача тривалий час ведуться дискусії науковцями та практиками. Так, ще в 1887 році К. Н. Анненков зауважував, що відповідач має право ініціювати вжиття судом заходів забезпечення позову тільки у випадку, коли він є позивачем по зустрічному позову [8, с. 128]. Аналізуючи законодавство в цій частині Н. В. Іванюта вважає, що відповідач може мати право подати заяву про забезпечення позову тільки у випадку пред'явлення ним зустрічного позову, який містить матеріально-правову вимогу та наголошує на тому; позбавлення позивача за зустрічним позовом з чисто процесуальним елементом не обмежує його право на доступ до правосуддя, при цьому

обґрунтовано усуває завантаженість судів та мінімізує випадки зловживання процесуальними правами з метою затягування розгляду справи [9, с. 100]. О. Ю. Одосій займає подібну позицію в обґрунтування якої вказує, що заходи забезпечення позову є гарантією захисту прав позивача, а зустрічне забезпечення - гарантією захисту прав відповідача [7, с. 157].

Досить цікаво оцінює законодавство в цій частині Н. С. Алексеева, яка зазначає наступне: «відповідач лише теоретично є носієм права ініціювання в суді вжиття заходів забезпечення позову у повному обсязі, оскільки на практиці можливість відповідача ініціювати вжиття заходів забезпечення позову обмежується поданням зустрічної позовної заяви» [10, с. 95].

Протилежну позицію займає В. В. Ярков, на думку якого відповідач наділений правом звертатися до суду із заявою про забезпечення позову, зокрема, щоб гарантувати стягнення судових витрат на його користь при необґрунтованому, на думку відповідача, поданні позову [11, с. 149]. Наведене судження не є переконливим, адже мета відшкодування сторонам судових витрат не співпадає із метою забезпечення позову в адміністративному судочинстві.

Я. О. Львов відзначає, що позивач «як активна сторона та ініціатор судового процесу має право клопотати про забезпечення його правових інтересів в процесі розгляду справи, а відповідач не звертається до суду за судовим захистом, тому немає права клопотати про застосування заходів забезпечення позову» [12, с. 139].

Наведені судження науковців яскраво свідчать про те, що відповідач не може бути наділений правом на подання заяви про забезпечення позову. Позицій науковців про наявність такого права у відповідача за зустрічним позовом спростовуються тим, що за зустрічним позовом цей відповідач має вже статус позивача зі всіма відповідними наслідками. Не наділений таким правом відповідач і в законодавстві зарубіжних країн. Так, у адміністративному судочинстві Польщі право вимоги про вжиття заходів забезпечення позову має виключно позивач (ст. 61 § 3 Закону о судочинство в адміністративних судах Польщі) [13]. Відповідно до ст. 191 Цивільного процесуального кодексу Грузії, норми якого підлягають застосуванню в адміністративному судочинстві на підставі ст. 1 Адміністративно-процесуального кодексу Грузії, правом ініціювання забезпечення позову також наділений виключно позивач [14, 15].

Варто відзначити, що на практиці відповідач і не намагається реалізувати своє право на подання заяви про забезпечення позову, що є зрозумілим із огляду на підстави їх вжиття. Саме тому можна відзначити відсутність проблем правозастосування щодо порушеного питання. Поряд із цим, вказівка в частині першій статті 150 КАСУ на відповідача, як суб'єкта, який наділений правом ініціювати вжиття судом заходів забезпечення позову не відповідає завданням цього процесуального інституту, у зв'язку із чим логічним є позбавлення відповідача такого права.

Наступним суб'єктом, який наділений правом ініціювати вжиття судом заходів забезпечення позову є суд, правомочність якого обумовлює виникнення жвавої дискусії. Так, Н. В. Іванюта критично оцінює законодавство в цій частині та наголошує, що принцип диспозитивності не дозволяє суду із власної ініціативи вживати заходи забезпечення позову, суд повинен зберігати неупередженість у розгляді справи та створювати сторонам умови для повного та всебічного розгляду справи по суті [2, с. 10].

Не визнає допустимим втручання суду у вирішення справи у такий спосіб і Т. Б. Юсупов, який наголошуючи на недопустимості втручання до принципів диспозитивності та змагальності, недопустимості втручання суду в справи сторін провадження, звертається до історії розвитку законодавства в цій частині, яка свідчить, що ні Статут цивільного судочинства, ні Цивільно-процесуальний кодекс РРФСР 1923 року не надавали суду такого права [16, с. 24].

Такої ж думки дотримується В. Б. Немцова, яка вказує на те, що ніхто крім позивача не має повноважень щодо позовних вимог, які пред'явлені позивачем і саме впливає із змісту процесуальних норм щодо забезпечення позову [17, с. 66].

На думку М. Ю. Старілова наявність у суду такого права є недоцільним із огляду на характер та сутність публічних спорів та характерні риси публічних правовідносин [18, с. 212].

В. А. Сьоміна навпаки, додержується позиції, що наділення суду таким правом не протирічить принципу диспозитивності, адже суд є активним учасником, дії якого мають врівноважувати положення сторін [19, с. 107].

Інші науковці визначають, що адміністративний суд має право порушувати питання про забезпечення позову з власної ініціативи лише у прямо передбачених законом випадках. С. А. Кузнецов до таких випадків пропонує відносити, наприклад, випадки оскарження рішення адміністративного органу про притягнення до адміністративної відповідальності. При цьому, вчений не наводить аргументи на користь цього твердження [20, с. 46].

Законодавства зарубіжних країн, зокрема, ст. L521-1 Кодексу адміністративного судочинства Франції [21], ст. 61 § 3 Закону о судочинство в адміністративних судах Польщі [13], ст. 191 Цивільного процесуального кодексу Грузії [14], ст. 155 Цивільного процесуального кодексу Республіки Казахстан [22], ст. 142 Цивільного процесуального кодексу Республіки Таджикистан [23] не наділяє суд правом із власної ініціативи вживати заходи забезпечення позову.

Вважаємо доречним розділити позицію науковців, які вважають, що наділення суду правом за власною ініціативою вживати заходи забезпечення позову є нелогічним та не виправданим, адже у такому випадку суд позбавлений можливості знати про наявність підстав забезпечення позову. Більш того, КАСУ обов'язковою фактичною передумовою їх вжиття закріплює подання до суду заяви про вжиття забезпечення позову та сплату судового збору, які суд позбавлений реалізувати із об'єктивних причин.

Саме суд вирішує питання про доцільність забезпечення позову по адміністративній справі, заява сторін про їх вжиття подається на розгляд суду і його бачення із питання забезпечення певного позову не може бути пов'язано із його ініціативою.

Участь прокурора в адміністративному судочинстві як процесуального позивача надає йому право подавати до суду заяву про забезпечення позову, клопотати про скасування або заміну певного виду забезпечення, оскаржувати ухвали щодо забезпечення позову тощо. Між тим, процесуальний статус прокурора має свої особливості, адже прокурор здійснює в суді представництво в інтересах громадянина або держави, і саме громадянин або суб'єкт владних повноважень є позивачем по таким справам. Із огляду на цей факт у науковій площині висловлюється думка про необхідність надання особами, в інтересах яких діє прокурор, згоди на ініціювання забезпечення адміністративного позову.

Зокрема, як відзначає Є. А. Таликін, заява прокурора про забезпечення має бути у будь-який спосіб підтверджена особою, в інтересах якої він діє, оскільки за рахунок таких осіб відбувається відшкодування можливих збитків від такого забезпечення [24, с. 12].

Таку ж думку із цього питання має В. Б. Немцов, який наголошує на тому, що згода може бути здійснена у будь-якій формі, яка могла б свідчити про згоду позивача із необхідністю забезпечити позов [17, с. 68].

С. А. Кузнецов, через відсутність в законодавстві вимоги про наявність згоди позивача на вчинення прокурором цих дій, цілком справедливо вбачає спосіб ухилення від відшкодування відповідачу шкоди із формальних підстав та створення можливості зловживання правом на судовий захист [20, с. 46].

У розвиток наведеної позиції вчених Т. Б. Юсупов слушно звертає увагу на той факт, що отримання прокурором такої згоди може бути ускладнено за позовом, який ним подано до суду в інтересах осіб, які не спроможні самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права через стан здоров'я або вік [16, с. 24].

Поряд із цим, частиною другою статті 23 Закону України «Про прокуратуру» дещо звужено коло громадян, представляти інтереси яких в суді наділений суд, а саме, до кола таких громадян віднесено осіб, які не спроможні самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність [25]. Зважаючи на те, що такі особи мають законних представників, отримання такої згоди не повинно бути ускладненим.

К. А. Гузе розглядаючи процесуальні повноваження прокурора наголошує на тому, що «процесуальні повноваження прокурора, пов'язані з розпорядженням матеріальним об'єктом спору, у разі представництва інтересів громадянина можуть бути ініційовані прокурором лише за згодою відповідного громадянина або його законного представника, якщо громадянин не має процесуальної дієздатності. У разі захисту прокурором інтересів держави реалізація вказаних розпорядчих прав у суді допускається органами державної влади чи прокурором лише за їх

взаємною згодою, відповідна згода повинна відтворюватися у письмовій формі і подаватися суду у вигляді заяви або у будь-якій іншій передбачений законом спосіб» [26, с. 113, 201].

Звісно, в адміністративному судочинстві забезпечення позову не завжди пов'язано із розпорядженням матеріальним об'єктом спору або взагалі позов може мати нематеріальний характер, проте враховуючи зміст статті 158 КАСУ виключати матеріальну складову із цих відносин недоречно.

Варто підтримати думку І. Д. Алієвої, яка наголошує на тому, що прокурор має виключно процесуальний інтерес щодо позовних вимог, які є предметом розгляду у справі і не знаходиться із позивачем та відповідачем у спірних матеріально-правових відносинах, що виключає можливість покладення на прокурора обов'язків матеріального характеру у зв'язку із розглядом справи [27, с. 36-37].

Звісно, відсутність згоди позивача на вжиття заходів забезпечення позову по заяві його процесуального представника - прокурора означає, що прокурор розпоряджається благами, які йому не належать, чим безпідставно втручається у сферу правозастосування матеріально зацікавленої особи (громадянина), представництво інтересів якої він здійснює в суді. При цьому, необхідним є не тільки одержання прокурором згоди від позивача на реалізацію ним права на подання заяви про забезпечення позову, а й підтвердження такими особами обізнаності щодо правових наслідків реалізації цього права.

На основі проведеного дослідження положень щодо права ініціювати вжиття заходів забезпечення позову можна сформулювати наступні напрями удосконалення законодавства: 1) відповідач має бути позбавлений права ініціювати вжиття заходів забезпечення позову; 2) реалізація прокурором права ініціювати забезпечення позову в адміністративному судочинстві потребує уточнення шляхом закріплення умови реалізації цього права за наявності письмової згоди позивача на вчинення ним цієї дії, яка буде містити підтвердження того, що йому роз'яснені положення статті 158 КАСУ; 3) у ухвалі про відкриття провадження у справі суд має вказувати про наявність у позивача права подати заяву про забезпечення позову; 4) із повноважень адміністративного суду має бути виключено право вживати заходи забезпечення із власної ініціативи.

Вище наведені пропозиції доцільно викласти у ст.ст. 150, 158, 171 КАСУ.

Внесення запропонованих змін у адміністративне процесуальне законодавство буде сприяти підвищенню ефективності реалізації інституту заходів забезпечення позову у адміністративному судочинстві та дозволить покращити стан чинного адміністративного процесуального законодавства.

References:

1. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 r. # 2747-IV (u redaktsii Zakonu vid 03.10.2017 r. No 2147. Vidomosti Verkhovnoї Rady Ukrainy.* [Code of Administrative Judiciary of Ukraine dated 06.07.2005 No. 2747-IV (as amended by the Law of 03.10.2017 No. 2147). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2017. № 48. Art. 436. (In Ukrainian).
2. Ivaniuta N. V. (2012) *Zabezpechennia pozovu v hospodarskomu sudochynstvi: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. In-t ekonom.-prav. dosl. NAN Ukrainy. Donetsk.* [Securing a claim in commercial litigation: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.04. Institute of Economics, Law. research NAS of Ukraine. Donetsk] 2012. - 20 p. (In Ukrainian).
3. *Sprava «Baisakov ta inshi proty Ukrainy» (Zaiava No 54131/08): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 18 liutoho 2010 r.* [Baysakov et al. V. Ukraine (Application no. 54131/08): Judgment of the European Court of Human Rights of 18 February 2010]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_545 (date of issue: 03/17/2019) (In Ukrainian).
4. Konstantyi O. V. (2015) *Zakhyst prav fizychnykh ta yurydychnykh osib v administratyvnomu sudochynstvi: problemy teorii i praktyky : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv* [Protecting the rights of individuals and legal entities in administrative proceedings: problems of theory and practice: dissertation. ... Dr. Jurd. Sciences: 12.00.07 / Nat. lawyer. them. Yaroslav the Wise. Kharkiv]. 2015. - 415 p. (In Ukrainian).
5. Melnyk R. S., V. M. Bevzenko (2014) *Zahalne administratyvne pravo : navchalnyy posibnyk. Kyiv : Vaite.* [General administrative law: a textbook. Kyiv: Waite]. 2014. - 376 p. (In Ukrainian).

6. Kykhtiuk R. M. (2019) *Pravovi zasady protsesualnogo statusu storin v administratyvnomu sudochynstvi: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Derzh. NDI M-va vnutr. sprav Ukrainy -Kyiv*. [Legal principles of procedural status of the parties in administrative proceedings: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.07. State. Research Institute of the M in. Affairs of Ukraine - Kiev]. 2019. - 239 p. (In Ukrainian).
7. Odosii O. Yu. (2018) *Zabezpechuvalni zakhody v tsyvilistychnomu protsesi Ukrainy : avtoreferat ... kand. yuryd. nauk, spets.: 12.00.03. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. Kyiv*. [Security measures in the civilistic process of Ukraine: abstract ... Cand. lawyer. Sciences, Special.: 12.00.03. Institute of State and Law. V.M. Koretsky. Kyiv]. 2018. - 235 p. (In Ukrainian).
8. Annenkov K. N. (1887) *Опыт комментарийя к Уставу гражданского судопроизводства*. [Experience in commenting on the Statute of Civil Procedure]. Vol. 3. St. Petersburg, 1887. - 239 p. (In Russian).
9. Yvaniu N. V. (2012) *Pravo na obespechenye yska v khoziaistvennom sudoproizvodstve. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Pravo*. [Right to sue in commercial litigation. Bulletin of Mariupol State University. Ser.: Right]. 2012. № 3-4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravno-na-obespechenie-iska-v-hozyaystvennom-sudoproizvodstve> (access date: 03/17/2019). (In Russian).
10. Alieksieieva N S. (2015) *Deiaki aspekty realizatsii prava na zabezpechennia pozovu u tsyvilnomu protsesi Ukrainy. Tsyvilne sudochynstvo u svitli sudovoi reformy v Ukraini : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. im. Yu. S. Chervonoho (m. Odesa, 18 hrud. 2015 r.). Odesa : Feniks*. [Some aspects of the exercise of the right to secure a claim in the civil process of Ukraine. Civil Litigation in the Light of Judicial Reform in Ukraine: Submissions. Research Practice Conf. them. Yu. S. Chervonoho (Odessa, Dec 18, 2015). Odessa: Phoenix]. 2015. - pp. 93-96. (In Ukrainian).
11. Yarkov V. V. (2004) *Poniatye y znachenye obespechytelnykh mer v arbytrazhnom protsesse. Sovremennaiia doktryna grazhdanskoho, arbytrazhnogo protsessa y yspolnytelnoho proyzvodstva. Teoryia y praktyka: [sb. nauch. st.]. Krasnodar; Spb.* [The concept and significance of interim measures in the arbitration process. Modern doctrine of civil, arbitration and enforcement proceedings. Theory and Practice: [Sat. scientific century]. Krasnodar; Spb.]. 2004. - pp. 148-153. (In Russian).
12. Lvov Ya. A. (2005) *Osobennosti pryumeneniia arbytrazhnykh sudamy obespechytelnykh mer po delam, voznykaiushchym yz admynystratyvnykh y unykh publychnykh pravootnosheniy: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.15 / HOU VPO "Sarat. Hos. akadem. Prava". Saratov*. [Peculiarities of application by the arbitration courts of the interim measures in cases arising from administrative and other public relations: dis. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.15 / GOU VPO "Sarat. Gos. academy. Rights." Saratov]. 2005. - 270 p. (In Russian).
13. *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi : USTAWA z dnia 30 sierpnia 2002 r.* [Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi: USTAWA z dnia 30 sierpnia 2002 r.]. URL: http://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=TEKSTY_JEDNOLITE&WSK=A (Remaining access: 02/17/2019). (In English).
14. *Grazhdanskij processual'nyj kodeks Gruzii : Zakon Gruzii ot 14 nojabrja 1997 g.* [Georgian Code of Civil Procedure: Georgia Law of November 14, 1997]. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/29962?publication=137> (accessed: 03/20/2019). (In Russian).
15. *Administrativno-procesual'nyj kodeks Gruzii : Zakon Gruzii ot 23 ijulja 1999 g.* [Code of Administrative Procedure of Georgia: Law of Georgia of July 23, 1999]. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16492?publication=75> (accessed: 03/20/2019). (In Russian).
16. Jusupov T B. (2005) *Obespechenie iska v arbitrazhnom i grazhdanskom processe. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.15 / Mosk. gos. un-t im. V.Lomonosova. Moskva*. [Securing a claim in arbitration and civil proceedings. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.15. Moscow. state. them. V.Lomonosov. Moscow]. 2005. - 165 p. (In Russian).
17. Nemceva V. B. (2009) *O subektah prava na obespechenie iska v grazhdanskom i arbitrazhnom sudoproizvodstve. Vestnik OmGU. Serija. Pravo*. [On the subjects of the right to secure a claim in civil and arbitration proceedings. OMGU Newsletter. The series. Right]. 2009. №3. Pp. 66-69. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-subektah-prava-na-obespechenie-iska-v-grazhdanskom-i-arbitrazhnom-sudoproizvodstva> (accessed: 02/24/2019). (In Russian).
18. Starilov M. Ju. (2017) *Mery predvaritel'noj zashhity po obespecheniju trebovanij administrativnogo istca: funkcii, vidy i odel'nye voprosy primeneniija. Vestnik VGU. Serija: Pravo*. [Measures of preliminary protection on maintenance of requirements of the administrative plaintiff: functions, types and separate questions of application. VSU Bulletin. Series: Right]. 2017. № 1. - S.199-217. URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/right/2017/01/2017-01-19.pdf> (accessed: 02/24/2019). (In Russian).

19. Somina V. A. (2017) *Zabezpechennia pozovu v administratyvnomu sudochynstvi. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*. [Securing a lawsuit in administrative proceedings. State building and local government]. 2017. № 13. - Pp. 105-111. (In Ukrainian).

20. Kuznecov S. A. (2007) *Obespechitel'nye mery v grazhdanskom i administrativnom sudoproizvodstve*. M.: *Volters Kluver*. [Precautionary measures in civil and administrative proceedings. M.: *Volters Clover*]. 2007. - 118 p. (In Russian).

21. *Code de justice administrative: Version consolidée au 28 février 2019*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=7B37617E822FA60FA05F23406339BF87.tplgfr37s_1?cidTexte=LEGITEXT000006070933&dateTexte=20200301 (accessed: 03/17/2019). (In English).

22. *Grazhdanskij processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2015 g. № 377*. [Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan: Code of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2015 No. 377]. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053 (accessed: 03/20/2019). (In Russian).

23. *Grazhdanskij processual'nyj kodeks Respubliki Tadjikistan: Zakon Respubliki Tadjikistan ot 05 janvarja 2008 g.* [The Code of Civil Procedure of the Republic of Tajikistan: Law of the Republic of Tajikistan dated January 05, 2008]. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30410757 (accessed: 03/20/2019). (In Russian).

24. Talykin Ye. A. (2010) *Zapobizhni zakhody u hospodarskomu sudochynstvi: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. In-t ekon.-prav. doslidzh. NAN Ukraïny. Donetsk*. [Precautionary measures in commercial litigation: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.04. Institute of Economics-Law. research. NAS of Ukraine. Donetsk]. 2010. - 18 p. (In Ukrainian).

25. *Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 No 1697. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [On the Prosecutor's Office: Law of Ukraine of 14.10.2014 No. 1697. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2015. № 2-3. Art. 12. (In Ukrainian).

26. Huze K. A. (2015) *Predstavnytstvo prokurorom interesiv hromadianyna abo derzhavy v tsyvilnomu sudochynstvi Ukraïny: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv*. [Representation by the prosecutor of the interests of a citizen or a state in the civil proceedings of Ukraine: author's abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.03. Nat. lawyer. them. Yaroslav the Wise. Kharkiv]. 2015. - 234 p. (In Ukrainian).

27. Alieva I. D. (2006) *Zashhita grazhdanskih prav prokurorom i inymi upolnomochennymi organami: uch. posobie. Moskva: Volters Kluver*. [Civil rights protection by the prosecutor and other authorized bodies: uch. allowance. Moscow: *Volters Clover*]. 2006. - 128 p. (In Russian).

Право инициировать принятие мер по обеспечению иска в административном судопроизводстве

Марцинкевич Сергей Анатольевич, e-mail: aukdaukd@yandex.ua
Хмельницький університет управління і права, г. Хмельницький, Україна

Аннотация. В статье исследованы проблемные аспекты реализации права инициировать принятие мер обеспечения иска в административном судопроизводстве. Установлено, что наделение ответчика правом инициировать принятие мер обеспечения иска не соответствует задачам этого процессуального института, в связи с чем логично лишения ответчика такого права. Доказано, что право прокурора инициировать принятие мер обеспечения иска в административном судопроизводстве требует уточнения путем закрепления условия реализации им этого права при наличии письменного согласия истца на совершение этого действия, которая будет содержать подтверждение того, что ему разъяснены положения о возмещении вреда, причиненного мерами обеспечения иска. Предложено в постановлении об открытии производства по делу указывать наличие у истца права подать заявление об обеспечении иска. Аргументировано, что полномочия административного суда самостоятельно инициировать принятие мер обеспечения иска не соответствуют принципу диспозитивности административного судопроизводства, и суд должен быть лишен этого полномочия.

Ключевые слова: обеспечение иска, административное судопроизводство, суд, истец, ответчик, третьи лица, прокурор, встречный иск, права участников дела.

MENTAL FORCED AS A CIRCUMSTANCES OF CRIMINAL ACTION

Ganna M. Sobko

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: annuta@ukr.net

Abstract: Changes in the criminal legislation of Ukraine (direct fixation of mental coercion as a circumstance excluding crime, changes in articles of the Special part of the Criminal Code of Ukraine), which occurred in connection with the adoption of the current Criminal Code of Ukraine, also touched on the regulation of mental violence. Meanwhile, the criminal law has significant shortcomings related to the regulation of mental abuse, including terminology. Thus, the Criminal Code of Ukraine does not have a definition of mental abuse, which is a consequence of the inadequate and poor reflection of the categories of psychology in the criminal legislation.

Introduction of Art. 40 of the Criminal Code of Ukraine, the legislator was ahead of science, since there was no serious doctrinal basis for this issue. Taking this into account, this work will attempt to provide important definitions of mental coercion in the sense of Art. 40 of the Criminal Code of Ukraine, forceful and insurmountable coercion, legal and factual grounds of coercion, lawful harm, etc. It is also important to describe the place of coercion as a circumstance that excludes crime, in criminal law and its legal nature.

In general, mental coercion, as a circumstance that excludes crime, received a decent legislative haven. Further perspectives on the development of this topic can be associated with the development of an interesting question about the official recognition of the doctrine as a source of law, with the expectations of the jurisprudence and its generalization, with a hypothetically possible amendment of the law.

In the legal literature published before the adoption of the new Criminal Code of Ukraine, the circumstances that preclude criminal acts that were not provided for at the legislative level were often analyzed. At the same time, not much attention was paid to physical and mental compulsion, although this issue was covered in the works of Yu. V. Baulin, RD Sharapov, T. Yu. Oreshkina, V. Shepelnikov, and others.

Keywords: mental coercion, coercion, criminal responsibility, mental abuse.

Наголошуючи на значущості кожного дослідження кримінального психічного насильства, слід зазначити, що його комплексне вивчення на підставі чинного КК України досі не здійснювалось. Сьогодні в теорії кримінального права залишається чимало важливих невирішених питань стосовно психічного насильства. Зокрема поняття психічного впливу і психічної шкоди, які є ознаками психічного насильства, досі не отримали профільного ґрунтового аналізу в кримінальному праві. Не надано класифікацію видів психічного насильства, яка враховувала би положення сучасної кримінально-правової доктрини. В теорії кримінального права існують різні визначення поняття „психічне насильство”. Поняття, суміжні з поняттям психічного насильства, вживаються у кримінальному законодавстві України досить безсистемно, що потребує їх узагальнюючого осмислення. Обставина, що виключає злочинність діяння при психічному примусі, з урахуванням її самостійного закріплення у КК України детально не аналізувалась.

Сьогодні відсутні будь-які фундаментальні дослідження, в яких комплексно розглядалося б питання ролі психічного примусу та насильства саме в якості обставини, що виключає злочинність діяння. Лише фрагментарно це питання піднімалося у роботах В. М. Бурдіна, С. М. Таганцева та Н. М. Ярмиш, а також стосовно поодиноких складів злочинів.

Проблемою обставин, що виключають злочинність діяння, займалися такі науковці, як Г.В. Бушуєв, С.О. Домахін, В.М. Козак, Н.І. Паше-Озерський, М.І. Якубович та інші. Наукові дослідження були присвячені юридичній природі обставин, що виключають злочинність діяння, їх кримінально-правовій характеристиці.

Проблемам психічного насильства у кримінальному праві в цілому або окремим аспектам цієї теми було присвячено роботи таких видатних науковців як Ю.М. Антонян, Н.А. Бабій, М.І. Бажанов, Р.А. Базаров, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.М. Браусов, Є.Г. Веселов, О.С. Вікторов, Є.А. Гамаюнова, Л.Д. Гаухман, Ф.Б. Гребьонкін, Є.Л. Доценко, В.Є. Емінов, М.І. Єнікеев, А.Ф. Зелінський, Н.В. Іванцова, М.М. Ізотов, В.В. Калугін, В.М. Кандиба, І.І. Карпець, О.І. Коростильов, Р.А. Левертова, В.Г. Ледяєв, О.А. Мартиненко, Т.С. Оленич, Т.Ю. Орешкіна, Ю.Є. Пудовочкін, С.В. Расторопов, Л.В. Сердюк, В.В. Сташис, С.Н. Табакова, Н.С. Таганцев, А.П. Тузов, В.О. Туляков, А.Д. Чернявський, Р.Д. Шарапов, А.Ю. Шурдумов, Т.І. Якимець.

Перед початком розгляду вищевказаних понять, нам необхідно визначитись з формування цілей статті:

1) Розглянути питання щодо поняття обставин, що виключають злочинність діяння та їх регламентація у кримінальному законодавстві.

2) Наступним та фундаментальним питанням, яке необхідно дослідити у роботі, являється визначення психічного примусу та насильства в системі обставин, що виключають злочинність діяння.

3) Порівняти зазначені поняття у національному кримінальному праві та кримінальному праві зарубіжних держав.

Як самостійна обставина, що виключає злочинність діяння, визнається й психічний примус. Така позиція законодавця, з одного боку, є достатньо обґрунтованою та обумовленою сучасним розвитком суспільства, економіки, науки, особливостями правоохоронної діяльності тощо, а з іншого – характеризується недостатньою розробленістю відповідних кримінально-правових норм, що призводить до труднощів кваліфікації протиправної поведінки та вирішення питання про притягнення чи звільнення осіб від кримінальної відповідальності. Такі складнощі виникають і при правовій оцінці поведінки осіб, яка вчиняється під психічним примусом [2, С.162-163].

Визначення самого ж поняття обставин, що виключає злочинність діяння, має важливе наукове та практичне значення. Головна роль такого поняття – відтворити те об'єктивно реальне, що характеризує ці обставини. Поняття вказаних обставин засновано на родових властивостях (ознаках, рисах) окремих видів, фіксує загальне та самостійне в них, акцентує увагу на тому, що їх об'єднує, та відводить від того, що в них відмінно. Іншими словами, в основу данного поняття покладені істотні, основні та визначальні властивості розглянутих обставин.

Користуючись тим, що у науковій літературі майже не зустрічається понять стану обставини, що виключає злочинність діяння, і самої такої обставини, доцільно запропонувати такі дефініції. Стан обставини, що виключає злочинність діяння, — це явище, що характеризується сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, наявність якого є необхідною умовою, що виключає злочинність діяння, до вчинення якого спонукало таке явище. Обставина, що виключає злочинність діяння, — це вчинення особою, яка опинилась у специфічній ситуації (стані) діяння, до якого спонукала ця ситуація, що формально містить склад злочину і не перевищує меж правомірної шкоди [3, С. 13].

Ч. 1 ст. 40 КК України визначає, що не є злочином дія або бездіяльність, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Ч. 2 цієї статті вказує на другий вид примусу – психічний.

У свою чергу, під психічним примусом розуміється погроза застосування до особи фізичного насильства або заподіяння матеріальної або моральної шкоди (наприклад, погроза вбити, знищити або пошкодити майно, поширити відомості, що ганьблять особу, тощо) із метою спонукати її вчинити злочин. Психічний примус хоча й обмежує можливості особи керувати своїми діями, проте ніколи не паралізує цілком її волю, внаслідок чого ця особа все ж таки має можливість обрати той або інший варіант поведінки, як і при непереборному фізичному примусі [4. С. 271].

Слід зазначити, що призначення покарання за злочин, вчинений під впливом фізичного або психічного примусу є суто суб'єктивним питанням, яке необхідно вирішувати судді у кожному конкретному випадку. Тому, на нашу думку, задля максимального виключення суб'єктивізму судді, необхідно законодавчо регламентувати поняття психічного примусу, а також виокремити загальні ознаки, які будуть характеризувати такий примус, і буде виключати відповідальність особи за вчинений злочин.

Під час психічного примусу порушуються суспільні відносини, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність та суттєва шкода заподіюється або може заподіюватися фізичній або юридичній особі, суспільству або державі.

Об'єктивні ознаки психічного примусу, передбачені в ч. 2 ст. 40 КК, дещо схожі з об'єктивними ознаками непереборного фізичного примусу, але мають суттєву відмінність в обстановці вчинення суспільно небезпечного діяння: особа вчиняє це діяння під впливом на тілесну недоторканність або свободу з боку іншої особи (осіб), за якого вона остаточно не позбавляється можливості керувати своїми діями (бездіяльністю). Але в такому разі заподіяну шкоду необхідно оцінювати з урахуванням крайньої необхідності (ст. 39 КК), тобто заподіяна шкода повинна бути меншою за відвернену шкоду. А обов'язковою умовою до обстановки є неможливість усунути іншими засобами цей фізичний примус з боку іншої особи (осіб).

Але відмінністю психічного примусу від фізичного є те, що за психічного примусу стосовно особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, з боку іншої особи (осіб) висловлюється погроза застосувати до неї фізичне насильство в разі відмови вчиняти це діяння.

Суб'єктом переборного психічного примусу є фізична осудна особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння під впливом фізичного або психічного примусу, у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Не можуть бути суб'єктами фізичного або психічного примусу неосудні особи, а також особи, які не досягли зазначеного віку. До таких осіб можуть бути застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру.

Суб'єктивні ознаки переборного психічного примусу, який передбачено в ч. 2 ст. 40 КК, включають таке. Інтелектуальний момент характеризується тим, що особа усвідомлює суспільну небезпеку діяння, яке вона повинна виконати під впливом переборного психічного примусу, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків. Вольовий момент: особа не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, але свідомо допускає через переборний психічний примус. Мотив та мета вчинити це діяння відсутні. Під час переборного психічного впливу в особи може виникнути стан сильного душевного хвилювання.

Таким чином, тільки встановивши об'єктивні та суб'єктивні ознаки психічного примусу можна говорити про його наявність, і саме тоді така обставина буде виключати злочинність діяння.

При здійсненні правової оцінки поведінки особи, яка діяла під впливом психічного примусу обов'язковим є призначення психологічної експертизи, яка б дала відповіді на вказані вище питання.

Аналіз вищевказаних понять, дав нам змогу сформулювати наступні рекомендації:

1. Визначивши роль насильства у контексті ч. 1 ст. 40 КК України, потрібно зазначити, що застосування насильства, яке особа за цих обставин фізично не може подолати, виступає підставою для визнання її поведінки такою, яка не має кримінально-правового значення. Тобто у зазначеній ситуації існує юридична фікція, коли кримінальну відповідальність за діяння, виконані внаслідок відповідного насильства, буде нести той, хто його застосував. Інакше кажучи, суб'єктом злочину визнається особа, яка використала іншу, як знаряддя злочину. У цьому зв'язку очевидною є необхідність законодавчих змін у ч. 1 ст. 40 КК України, зокрема термін "фізичний примус" замінити терміном "насильство".

2. Пропонується змінити редакцію статті ст. 40 КК України на наступну:

«Стаття 40. Психічний та фізичний примус (насильство)

1. Не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під впливом примусу, внаслідок якого особа не могла вільно керувати своєю поведінкою.

2. Фізичним примусом являється насильницький вплив на особу або позбавлення її волі.

3. Психічним примусом являється погроза застосування до особи фізичного насильства або заподіяння матеріальної або моральної шкоди із метою спонукати її вчинити злочин.

4. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, вчиненого під впливом психічного примусу, за наявності наступних обов'язкових умов:

- під час психічного примусу порушуються суспільні відносини, що поставлені під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність;

- особа вчиняє це діяння під впливом на тілесну недоторканність або свободу з боку іншої особи (осіб), за якого вона остаточно не позбавляється можливості керувати своїми діями (бездіяльністю);

- суб'єктом психічного примусу є фізична осудна особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння під впливом фізичного або психічного примусу, у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність;

- особа усвідомлює суспільну небезпеку діяння, яке вона повинна виконати під впливом переборного психічного примусу, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків;

- особа не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, але свідомо допускає через переборний психічний примус.

Також можна запропонувати наступні ознаки:

1) діяння, вчинені у стані примусу, зовні подібні до злочинів;

2) діяння, вчинені у стані примусу, можуть мати форму дії або бездіяльності;

3) джерелом примусу є притипправні (злочинні) дії особи, яка застосовує примус;

4) дійсність та наявність примусу;

5) невідновлюваність об'єкта посягання;

6) фактична неможливість особи вільно керувати своїми діями (поведінкою);

7) неможливість відвернути шкоду іншими «засобами»;

8) співрозмірність заподіяної та відверненої шкоди.»

До основних закономірностей використання категорій психології у кримінальному праві при регулюванні питань психічного насильства відноситься недостатній і неякісний характер відображення зазначених категорій, що призводить до невідповідності юридичних положень даним психології і складнощів при реалізації таких положень. Одним із найважливіших способів виправлення зазначеного стану справ є використання даних психології у кримінальному праві шляхом описання категорій психічної природи певного явища категоріями його юридичної природи.

Тому, на нашу думку, слід запропонувати як самостійний серед інших підходів до визначення сутності психічного насильства виділяти підхід, відповідно до якого кримінальне психічне насильство може бути розглянуто як ситуацію міжособистісних відносин, яка полягає в кримінальному насильницькому психічному впливі на фізичну особу – суб'єкта кримінальних правовідносин та у

сприйнятті такого впливу цим суб'єктом, що стає головною причиною завдання кримінальної насильницької психічної шкоди цьому суб'єкту.

При здійсненні правової оцінки поведінки особи, яка діяла під впливом психічного примусу обов'язковим є призначення психологічної експертизи, яка б дала відповіді на вказані вище питання. Такий підхід дозволить в цих випадках дотримуватися наступних важливих принципів кримінального права: 1) принципу вини (особа підлягає кримінальній відповідальності лише при наявності вини – психічного ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності; об'єктивне ставлення, тобто настання кримінальної відповідальності за невинне спричинення шкоди не допускається); 2) принципу справедливості (урахування особливостей та стану особи в момент здійснення протиправної поведінки при притягненні її до кримінальної відповідальності та призначенні покарання або інших заходів кримінально-правового впливу); 3) принципу законності (злочинність та караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки кримінальним законодавством; застосування закону про кримінальну відповідальність по аналогії заборонено).

Таким чином, примус – вплив на особу поза або всупереч її волі, який обмежує свободу вибору поведінки, що має на меті змусити діяти відповідно волі того, хто примушує, виключаючи таку ознаку як волимість. Це діяння передбачає вимагання від іншої особи вчинити злочин шляхом заповідання тілесних ушкоджень або застосування до неї іншого насильства, пошкодження належного їй чи її близьким майна, поширення певної інформації про таку особу тощо. Через страх особи стати жертвою насилля, вона вчиняє злочин. Фізичний та психічний примус необхідно виокремлювати серед інших обставин, що виключають злочинність діяння, хоча вони певною мірою і співвідносяться з іншими поняттями, такими як крайня необхідність, необхідна оборона, виконання наказу або розпорядження, але мають свої особливості.

References:

1. Krimi`nal`nij kodeks Ukrayini. Vi`domosti` Verkhovnoyi Radi Ukrayini: kodeks vi`d 05.04.2001, redakci`ya vi`d 27.06.2019. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Khranczov O.M. Fi`zichnij abo psikhic`hnij primus yak obstavina, shho viklyuchaye zlochinni`st` di`yannya (naczi`onal`nij ta mi`zhnarodnij aspekti). Vi`snik Kharki`vs`kogo naczi`onal`nogo uni`versitetu i`meni` V.N.Karazi`na // №1062. Seri`ya «PRAVO». Vipusk №14, 2013. P.162-163.
3. Baulin Yu.V. Obstoyatel`stva, isklyuchayushhie prestupnost` deyaniya. Kh.: Osnova, 1991. 360 p.
4. Krimi`nal`ne pravo Ukrayini: Zagal`na chastina: Pi`druchnik dlya studentu`v yurid. specz. vishh. zakladi`v osviti` / M.G. Bazhanov, Yu.V. Bauli`n, V.G. Borisov ta i`n.; Za red. profesori`v M.G. Bazhanova, V.V. Stashisa, V.Ya. Taczi`ya. Kiyiv-Kharki`v: Yuri`nkomb`nter-Pravo, 2001. 416 p.

Психическое принуждение как обстоятельство, исключающее преступность деяния

Собко Анна Николаевна, e-mail: annuta@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: Изменения в уголовном законодательстве Украины (прямое закрепление психического принуждения как обстоятельства, исключающего преступность деяния, изменения в статьях Особенной части УК Украины), которые произошли в связи с принятием действующего УК Украины, коснулись и регулирования вопросов психического принуждения. Между тем, в уголовном законе есть существенные недостатки, связанные с регулированием психического принуждения, в том числе терминологического характера. Так, в УК Украины отсутствует определение психического насилия, является следствием недостаточного и некачественного отображения категорий психологии в уголовном законодательстве. Введением ст. 40 УК Украины законодатель опередил науку, поскольку серьезного доктринального основания этому вопросу еще не было. Учитывая это, в указанной работе выстраиваются попытки дать важные определения психическом принуждения в смысле ст. 40 УК Украины, преодолимы и непреодолимом примусам, юридической и фактической основаниям принуждения, правомерном вреде и др. Также важно описать место принуждения как обстоятельства, исключающего преступность деяния, в уголовном праве и его правовой природы.

В целом, психическое принуждение как обстоятельство, исключающее преступность деяния, получил приличную законодательную гавань. Дальнейшие перспективы развития этой темы можно связать с развитием интересного вопрос официального признания доктрины источником права, с ожиданиями на судебную практику и ее обобщением, с гипотетически возможным внесением изменений и дополнений в законодательство.

Ключевые слова: психическое принуждение, принуждение, принуждение, уголовная ответственность, психическое насилие.

FEATURES OF ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION IN THE FIELD OF CYBER SECURITY SUPPORT

L. Veselova

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: cvet-Liliya@ukr.net

Abstract. The article focuses on the peculiarities of administrative-legal regulation in the field of cyber security. Due to the analysis of the scientific achievements, the author generalizes and interprets administrative-legal support of cybersecurity as a purposeful imperative influence of administrative-legal norms of the current legislation on public relations on cybersecurity providing, which are aimed at using and application of special administrative-legal measures and preventive administrative measures of avoiding cybercrime. It is noted that legislation in the field of cybersecurity is, first of all, formed by a set of norms of administrative-legal regulation, which ensures the proper order in the activity of cybersecurity's entities in Ukraine. The list of existing problems affecting the administrative-legal guarantee of cyber security is proposed to include: rapid development of national information infrastructure; development of information society and ensuring free access (not always secure) to information and telecommunication systems, telecommunication services; access to up-to-date information technologies that can be used for prohibited transactions, etc. In conclusion, the central link of providing cyber defense of Ukraine was formed by means of legally defined administrative-legal mechanism for preventing illegal activities in cyberspace. The author's vision of the central place and the priority of administrative-legal mechanism is based on the priority of implementation of measures aimed at preventing cyberattacks, violating the rights and interests of citizens, society and the state in using, processing and dissemination of information in cyberspace. The activities of a wide range of government regulators and entities in implementation of state cybersecurity policies also determine administrative-legal regulation of the key legal mechanism for ensuring cybersecurity. These entities, according to the current basic law, make up the National Cybersecurity System of Ukraine, as they are empowered, function in a certain hierarchical structure and ensure a proper state of cybersecurity based on application of special administrative-legal measures.

Keywords: administrative-legal means, administrative-legal support, telecommunication technologies.

Постановка проблеми. Однією з ознак демократичної держави є інформаційна свобода суспільства. На сьогодні велике різноманіття інформаційних відносин відбувається через телекомунікаційні системи, що призводить до зростання кількості кібернетичних злочинів. Це потребує від держави постійного моніторингу та доповнення (оновлення) адміністративно-правового забезпечення у сфері кібернетичної безпеки. Через недосконалість адміністративно-правових засад регулювання у сфері забезпечення кібернетичної безпеки вибрана нами проблематика є актуальною для розгляду і необхідною для подальших наукових розробок.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженнями щодо адміністративно-правового регулювання займалися чимало науковців, серед яких Галунько В. та Єшук О., Демедюк С., Діордіца І. тощо, в той же час з метою вдосконалення державної законодавчої бази питання щодо правового регулювання у сфері кібернетичної безпеки досить потребує подальшого вивчення та обговорення.

Постановка завдання. Визначити особливості адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення кібербезпеки та центральну ланку забезпечення кіберзахисту України шляхом законодавчо визначеного адміністративно-правового механізму запобігання протиправним діям у кіберпросторі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційного суспільства, який супроводжується впровадженням у повсякденному житті комп'ютерної техніки, інформаційних й телекомунікаційних технологій, потребує адекватного правового регулювання у цій сфері, так як поряд із позитивними аспектами технічного прогресу, мають місце негативні прояви, які поширюються та завдають збитків, порушують права свободи громадян тощо. Саме тому нагальною є потреба формування ефективної правової системи забезпечення кібернетичної безпеки як на міжнародному, так і на національному рівнях. Тобто відносини у кібернетичному просторі потребують достатнього правового регулювання. Як зазначають українські фахівці, особливо актуальною визначена проблема постає відносно забезпечення національної безпеки та суспільно небезпечних діянь, які повинні набути статусу правопорушень у кіберсфері та тягнути за собою юридичну відповідальність [1]. Тобто, до серед наявних проблем, які впливають на адміністративно-правове гарантування кібербезпеки ми можемо назвати: стрімкий розвиток національної інформаційної інфраструктури; розвиток інформаційного суспільства та

забезпечення вільного доступу (не завжди безпечного) до інформаційно-телекомунікаційних систем, телекомунікаційних послуг; доступ до сучасних інформаційних технологій, які можуть бути використані для заборонених законом операцій, тощо.

Правове регулювання відносин у сфері державного управління, що і є предметом адміністративного права, має певні особливості та виділяє адміністративне право у самостійну галузь. Специфічний предмет правового регулювання з реалізацією владних повноважень у сфері управління державою обумовлюють застосування виключно імперативного методу регулювання правовідносини. Складовими цих правовідносин є відносини управлінського характеру, сторонами яких є: органи виконавчої влади; органи виконавчої влади і підпорядковані підприємства, установи, організації; органи виконавчої влади, які не пов'язані безпосередньою підпорядкованістю; органи управління й органи громадських організацій; органи виконавчої влади і громадяни [2].

Адміністративно-правове регулювання як поняття достатньо ґрунтовно проаналізовано та розкрито науковцями. Низка вчених визначають адміністративно-правове регулювання як сукупність відповідних засобів, які застосовуються з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [3, с. 278; 4, с. 124]. Але таке визначення досить широке та недоречне, адже воно не є інформативним, так як належним чином не розкриває внутрішні особливості адміністративно-правового регулювання [5, с. 77].

У свою чергу, Галуцько В.В. та Єшук О.М. зазначають, що адміністративно-правове регулювання – це цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [6; 7, с. 61].

Поряд з тим, звертає на себе увагу розуміння поняття адміністративно-правового регулювання запропоноване Теремецьким В.І.: адміністративно-правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив правових норм, що прийняті державою і є відповідними адміністративними засобами забезпечення прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави у суспільних відносинах з метою підпорядкування їх юридично встановленому правопорядку, а також охорони та розвитку в інтересах суспільства і держави [8, с. 52].

Враховуючи те, що адміністративне право як окрема галузь права – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини управлінського характеру з метою реалізації завдань і функцій держави, та яке відрізняється від інших галузей права специфікою предмета, методу регулювання та структурними особливостями [9, с. 19; 2, с. 7], необхідно виділити особливий імперативний метод регулювання правовідносин у сфері забезпечення кібербезпеки.

Зазначене дає підстави узагальнювати та трактувати, що адміністративно-правове забезпечення кібербезпеки – це цілеспрямований імперативний вплив адміністративно-правовими нормами чинного законодавства на суспільні відносини щодо забезпечення кібербезпеки, які спрямовані на використання та застосування спеціальних адміністративно-правових засобів та запобіжних адміністративно-правових заходів з метою уникнення правопорушень у кіберпросторі.

Таким чином, законодавство у сфері забезпечення кібербезпеки, перш за все, формується сукупністю норм адміністративно-правового регулювання, якими і забезпечується відповідний порядок у діяльності суб'єктів забезпечення кібербезпеки в Україні.

Зокрема, статтею 8 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначено, що національна система кібербезпеки є сукупністю суб'єктів забезпечення кібербезпеки та взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного і технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури [10]. При цьому, законом визначається необхідність формування чіткої системи суб'єктів забезпечення кібербезпеки з визначеною ієрархічною структурою. Визначені суб'єкти, наділяються владними повноваженнями та компетенцією й, застосовуючи механізм державного примусу забезпечують регулятивний вплив на правовідносини щодо забезпечення кібербезпеки. Так, Державний центр кіберзахисту, забезпечує створення та функціонування основних складових системи захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет, системи антивірусного захисту національних інформаційних ресурсів, аудиту інформаційної безпеки та стану кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки щодо об'єктів кіберзахисту, системи взаємодії команд реагування на комп'ютерні надзвичайні події, а також у взаємодії з іншими суб'єктами забезпечення кібербезпеки розробляє сценарії реагування на кіберзагрози, заходи щодо протидії таким загрозам, програми та методики проведення кібернавчань [10].

Звертає на себе увагу й інший варіант вирішення завдання адміністративно-правового регулювання щодо забезпечення кібербезпеки в Україні. Згідно зі статтею 9 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» створено урядову команду «CERT-UA», функціонування якої здійснюється Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, щодо реагування на комп'ютерні надзвичайні події України, завданнями якої є:

накопичення та проведення аналізу даних про кіберінциденти, ведення державного реєстру кіберінцидентів;
надання власникам об'єктів кіберзахисту практичної допомоги з питань запобігання, виявлення та усунення наслідків кіберінцидентів щодо цих об'єктів;
організація та проведення практичних семінарів з питань кіберзахисту для суб'єктів національної системи кібербезпеки та власників об'єктів кіберзахисту;
підготовка та розміщення на своєму офіційному веб-сайті рекомендацій щодо протидії сучасним видам кібератак та кіберзагроз;
взаємодія з правоохоронними органами, забезпечення їх своєчасного інформування про кібератаки;
взаємодія з іноземними та міжнародними організаціями з питань реагування на кіберінциденти;
взаємодія з українськими командами реагування на комп'ютерні надзвичайні події, а також іншими підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, які провадять діяльність, пов'язану із забезпеченням безпеки кіберпростору;
опрацювання отриманої від громадян інформації про кіберінциденти щодо об'єктів кіберзахисту;
сприяння державним органам, органам місцевого самоврядування, військовим формуванням, утвореним відповідно до закону, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, а також громадянам України у вирішенні питань кіберзахисту та протидії кіберзагрозам [10].

Висновки. Таким чином, сформовано центральну ланку забезпечення кіберзахисту України шляхом законодавчо визначеного адміністративно-правового механізму запобігання протиправним діям у кіберпросторі. Наше бачення центрального місця та пріоритетності саме адміністративно-правового механізму базується на першочерговості застосування заходів спрямованих на упередження кібератак, порушення прав та інтересів громадян, суспільства та держави щодо використання, обробки та поширення інформації в кіберпросторі. Діяльність широкого кола державних регуляторів, суб'єктів щодо реалізації державної політики у сфері кібербезпеки також визначає адміністративно-правове регулювання ключовим правовим механізмом забезпечення кібербезпеки. Зазначені суб'єкти, згідно чинного базового закону, і складають Національну систему кібербезпеки України, так як наділені владними повноваженнями, функціонують у певній ієрархічній структурі відносин та забезпечують належний стан кібербезпеки на основі застосування спеціальних адміністративно-правових заходів.

References:

1. Babakin V.M. (2011) Osoblyvosti mizhnarodnoho spivrobotnytstva pry rozsliduvanni kiberzlochyniv [Features of international cooperation in the investigation of cybercrime]. *Forum prava [Forum right]*. № 4. P. 27-30. Retrieved from <http://Avww.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11/bvmpk.pdf> (In Ukrainian).
2. Alforov S. M., Vashchenko S. V., Dolhopolova M. M., Kupin A. P. (2011) *Administrativne pravo [Administrative Law]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 216 p. (In Ukrainian).
3. Melnyk O. M. (2002) *Problemy okhorony prav subiektiv interelktualnoi vlasnosti v Ukraini [Problems of protection of intellectual property rights in Ukraine]*. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNUVS. 362 p. (In Ukrainian).
4. Zhyla S. Yu. (2015) *Mekhanizm administrativno-pravovoho rehuliuвання diialnosti Natsionalnoi politsii iz zabezpechennia hromadskoi bezpeky [The mechanism of administrative and legal regulation of the activities of the National Police for Public Security]*. *Pivdenoukrainskyi pravovyi chasopys [South Ukrainian Law Journal]*. № 3. P. 123–126 (In Ukrainian).
5. Bukharev V.V. (2008) *Administrativno-pravovi zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [Administrative and legal principles of cyber security in Ukraine]* dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk [Candidate's thesis]. Sumy. 221 p. (In Ukrainian).
6. Halunko V. V., Yeshchuk O. M. (2011) *Poniattia ta zmist administrativno-pravovoho rehuliuвання [The concept and content of administrative and legal regulation]*. *Actual problems of corruption prevention and counteraction*. Retrieved from <http://www.law-property.in.ua> (In Ukrainian).
7. Horodetska I. A. (2016) *Sutnist administrativno-pravovoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn u haluzi okhorony, vykorystannia i vidtvorennia tvarynnoho svitu [The essence of administrative and legal regulation of public relations in the field of protection, use and reproduction of wildlife]*. *Forum prava [Forum right]*. № 1. P. 60–66 (In Ukrainian).
8. Teremetskyi V. I. (2012) *Poniattia administrativno-pravovoho rehuliuвання u sferi opodatkuвання [The concept of administrative and legal regulation in the field of taxation]*. *Derzhava ta rehiony. Serii «Pravo» [State and regions. Series «Right»]*. № 1 (35). P. 50–54 (In Ukrainian).

9. Bytiak Yu. P., Bohutskyi V. V., Harashchuk V. M. Yu. P. & Bytiaka Yu. P. (Ed.) (2000) *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative law of Ukraine]. X. 520 p. (In Ukrainian).

10. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the basic principles of ensuring cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine] vid 5 zhovtnia 2017 roku № 2163-VIII Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>. (In Ukrainian).

Особенности административно-правового регулирования в сфере обеспечения кибербезопасности

Веселова Лилия Юрьевна, e-mail: cvet-Liliya@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одеса, Украина

Аннотация. В статье рассмотрены особенности административно-правового регулирования в сфере обеспечения кибернетической безопасности. Через анализ научных наработок административистов в статье автор обобщает и трактует административно-правовое обеспечение кибербезопасности как целенаправленное императивное влияние через административно-правовые нормы действующего законодательства на общественные отношения по обеспечению кибербезопасности, которые нацелены на использование и применение специальных административно-правовых средств и административно-правовых мер во избежание правонарушений в киберпространстве. Отмечается, что законодательство в сфере обеспечения кибербезопасности, прежде всего, формируется совокупностью норм административно-правового регулирования, которыми и обеспечивается соответствующий порядок в деятельности субъектов обеспечения кибербезопасности в Украине. В перечень имеющихся проблем, которые влияют на административно-правовое обеспечение кибернетической безопасности предлагается отнести: стремительное развитие национальной информационной инфраструктуры; развитие информационного общества и обеспечения свободного доступа (всегда безопасного) в информационно-телекоммуникационные системы, телекоммуникационных услуг; доступ к современным информационным технологиям, которые могут быть использованы для запрещенных законом операций, и тому подобное. В заключении сформировано центральное звено обеспечения киберзащиты Украины путем законодательно обозначенного административно-правового механизма предотвращения противоправных действий в киберпространстве. Авторское видение центрального места и приоритетности именно административно-правового механизма базируется на первоочередности принятия мер направленных на предотвращение кибератак, нарушения прав и интересов граждан, общества и государства по использованию, обработке и распространения информации в киберпространстве. Деятельность широкого круга государственных регуляторов, субъектов по реализации государственной политики в сфере кибербезопасности также определяет административно-правовое регулирование ключевым правовым механизмом обеспечения кибербезопасности. Указанные субъекты, согласно действующему базовому закону, и составляют Национальную систему кибербезопасности Украины, так как наделены властными полномочиями, функционируют в определенной иерархической структуре отношений и обеспечивают надлежащее состояние кибербезопасности на основе применения специальных административно-правовых мер.

Ключевые слова: административно-правовые средства, административно-правовое обеспечение, телекоммуникационные технологии.

CURRENT STATE OF INTERACTION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION BODIES WITH OPERATIONAL UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN COMBATING DRUG TRAFFICKING

Vozian Vitaliy,

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: voziyn_vitaliy@ukr.net

Abstract: The article is devoted to the investigation of the peculiarities of interaction of investigators with the operational units of the National Police during the investigation of criminal offenses in the field of drug trafficking. The content and essence of interaction, its main forms are determined. It is stated that the procedural form of interaction is carried out in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, and organizational in accordance with the interagency and departmental normative acts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The main directions of the interaction of investigators with the operational units of the National Police during pre-trial investigation of criminal offenses in the field of drug trafficking are determined.

Keywords: pre-trial investigation bodies, operational units, drug trafficking, criminal proceedings, interaction, procedural form of interaction, organizational form of interaction, investigative-operational group, investigator's task, investigative (investigative) action.

Актуальність. В сучасних умовах протидії злочинності в Україні незаконний обіг наркотичних засобів набуває загрозливих масштабів та має виражений організований характер. Ситуація характеризується появою на ринку різних за психоактивною дією видів наркотичних засобів та психотропних речовин, розгалуженням злочинного наркобізнесу, що містить у собі шкоду для здоров'я населення країни та виступає одним із головних чинників загострення криміногенної обстановки в цілому. Ефективно протистояти зазначеним викликам можна лише за умови тактично і методично правильного налагодженого співробітництва та організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції, які в теорії висвітлені недостатньо, що обумовлює актуальність їхньої наукової розробки.

Постановка проблеми. Метою даної статті є визначення сучасного стану та особливостей взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами Національної поліції України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Стан дослідження. Окремим аспектам взаємодії під час виявлення та розслідування злочинів, у тому числі в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, приділено увагу у працях К.В. Антонова, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, М.П. Водька, А.Ф. Волобуєва, А.М. Волощука, Е.О. Дідоренка, А.В. Іщенко, Д.Й. Никифорчука, М.А. Погорецького, О.П. Снігерьова, В.Є. Тарасенка, В.Ю. Шепітька та інших вчених. Водночас, слід відзначити, що на сьогодні, в умовах чинного КПК України, існують певні особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами під час розслідування наркозлочинів, які потребують окремої уваги та подальшого дослідження.

Вклад основного матеріалу. В юридичній літературі взаємодія розглядається як узгоджена діяльність слідчого, оперативного уповноваженого, спеціаліста та експерта, спрямована на вирішення завдань виявлення, розкриття, розслідування злочинів та запобігання їм [7, 8]. Як правило, автори виділяють процесуальні та організаційні форми взаємодії [7, 8, 9]. Вважається, що процесуальна взаємодія регламентується кримінальним процесуальним законом, а організаційна – відомчими нормативними актами. Форма взаємодії, як спосіб організації, включає в себе комплекс способів та прийомів взаємодії, систему зв'язків і правовідносин взаємодіючих суб'єктів.

Розглядаючи особливості взаємодії у протидії незаконного обігу наркотиків, слід відзначити, що вона, як правило, починається з передачі слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до положень КПК України, матеріали, зібрані оперативними підрозділами згідно вимог закону «Про оперативно-розшукову діяльність», є документами та можуть використовуватися у кримінальному провадженні у якості доказів [2, ч. 2 ст. 99]. Відомчі нормативні акти [5, розд. 3] регламентують можливість ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами з метою їхньої оцінки. У разі необхідності створюється слідчо-оперативна група з залученням до її складу досвідчених слідчих і оперативних працівників. Під час спільної діяльності вирішується питання щодо реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності, внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також можливості використання отриманих фактичних даних у кримінальному провадженні.

У плані заходів з реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності з виявлення фактів збуту наркотичних засобів повинні бути передбачені:

- 1) місце і час проведення оперативної закупки;

- 2) задіяні сили та засоби для фіксації оперативної закупки, у тому числі за допомогою відеозапису;
- 3) розподіл дій залучених працівників поліції;
- 4) інші послідовні дії працівників оперативних підрозділів (з урахуванням специфіки злочину). [5, розд. 11]

При направленні до органів досудового розслідування матеріалів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів одночасно надається інформація про проведені оперативними підрозділами заходи з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та їх місцезнаходження [5, розд. 11 п. 2].

Після початку досудового розслідування, взаємодія слідчих з іншими підрозділами поліції здійснюється в межах кримінальних проваджень. Слідчий у кожному кримінальному провадженні про незаконний збут наркотичних засобів проводить всі можливі та необхідні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на повне, всебічне та неупереджене документування джерел отримання наркотичних засобів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, а не лише факту збуту наркотичних засобів; виключно за результатами отримання доказів, які свідчать про збут наркотичних засобів, за наявності для цього належних підстав ініціює питання про проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки [5, розд. 11 п. 7].

Згідно з чинним КПК слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [2, ч. 3 ст. 40]. Вони є обов'язковими для виконання і надсилаються начальнику оперативного підрозділу у письмовій формі, де повинні бути чітко сформульовані питання, які належить з'ясувати, і викладена інформація, необхідна для виконання доручення [2, ст. 41]. Керівник оперативного підрозділу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, що надав доручення, зобов'язаний в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення [2, ч. 6 ст. 232]. Під час виконання доручень слідчого працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. [2, ч. 2 ст. 41 КПК].

Працівників інших підрозділів також можуть приймати безпосередню участь при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Найчастіше слідчий їх залучає при реагуванні на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотиків до проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місцевості, приміщення, речей, документів (ст. 237 КПК), а також до проведення опитування громадян, які проживають неподалік від місця події, обстеження прилеглої території, для виявлення осіб, причетних до вчинення наркозлочинів, свідків, потерпілих тощо. Їхня допомога може бути використана під час проведення обшуку (ст. 234 КПК) з метою забезпечення сприятливих умов для його проведення та забезпечення безпеки учасників обшуку, при затримання особи, яка збуває наркотики, без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207, 208 КПК) та тимчасовому вилученні майна (ст. 167, 168 КПК), а також при проведенні слідчого експерименту (ст. 240 КПК), коли потрібна допомога у відтворенні обстановки певної події та інших випадках.

Слідчий при проведенні огляду місця події або обшуку під час досудового розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, самостійно чи за його дорученням спеціаліст в установленому КПК України порядку застосовує відеофіксацію цих слідчих (розшукових) дій та складає плани-схеми, а також вилучає необхідні речі, предмети та документи; [5, розд. 11 п. 3]. Участь працівників інших підрозділів засвідчується відповідним записом у протоколі слідчої (розшукової) дії.

У кримінальному провадженні про незаконний обіг наркотичних засобів упродовж доби після вилучення наркотичних засобів слідчий виносить постанову про призначення експертизи та направляє її з відповідними додатками для виконання до державної спеціалізованої установи, що здійснює судово-експертну діяльність, та забезпечує направлення до експертної установи матеріалів, необхідних для проведення судової експертизи. За необхідності порушує клопотання перед керівником експертної установи про вжиття заходів щодо невідкладного проведення судової експертизи та отримання відповідного висновку; [5, розд. 11 п. 8].

Взаємодія має місце і після зупинення досудового розслідування, якщо потрібно встановити місце знаходження підозрюваної особи. У разі коли підозрюваний у вчиненні наркозлочинів переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, то досудове розслідування може бути зупинене, а слідчий оголошує його розшук [2, ч. 2 ст. 280]. Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, а здійснення розшуку підозрюваного доручається оперативним підрозділам [2, ч. 2 ст. 281].

Варто звернути увагу на те, що взаємодія між слідчим і оперативними підрозділами може бути не лише на стадії досудового розслідування, але й на стадії судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень за фактами наркозлочинів. Так, з метою перевірки та уточнення фактичних даних, отриманих в ході судового розгляду, суд має право доручити органу, що проводив розслідування, виконати певні слідчі (розшукові) у т.ч. негласні слідчі (розшукові) дії [2, ч. 3, ст. 333]. Окрім цього, за дорученням начальника слідчого підрозділу, до якого надійшла ухвала суду про оголошення розшуку обвинуваченого [2, ст. 335], для організації виконання, в установленому законодавством порядку працівник оперативного

підрозділу заводить відповідну оперативно-розшукову справу та здійснює розшукові заходи з метою встановлення місцеперебування обвинуваченого.

Що стосується організаційної форми взаємодії слідчого з іншими підрозділами у протидії незаконному обігу наркотиків, то вона є похідною від процесуальної та нерозривно пов'язана з нею. Регламентація напрацьованих практикою організаційних форм взаємодії під час розкриття та розслідування злочинів, не передбачених процесуальним законодавством, набула свій розвиток у різних відомчих нормативно-правових актах. Зокрема, згідно Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [5, п. 1], основним завданням взаємодії є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб. У цьому нормативно-правовому акті сформульовані основні напрями взаємодії слідчого й оперативного співробітника, які характерні для розслідування наркозлочинів.

Аналіз відомчих нормативних актів дозволяє до організаційних форм взаємодії віднести спільну роботу у складі слідчо-оперативної групи (СОГ). Керівник органу досудового розслідування з метою забезпечення всебічного, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів ініціює перед керівником територіального органу, підрозділу поліції питання щодо створення СОГ, до складу якої включаються працівники органу досудового розслідування та оперативних підрозділів, які мають досвід розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії (у разі вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів - одночасно із внесенням інформації до ЄРДР, а в кримінальних провадженнях про злочини невеликої та середньої тяжкості - за необхідності), погоджує створення СОГ [5, розд. 11 п. 4]. В свою чергу, керівник оперативного підрозділу, оперативний працівник якого включений до складу СОГ або за матеріалами якого розпочато кримінальне провадження, забезпечує взаємодію з органом досудового розслідування Національної поліції України, який здійснює розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів [5, розд. 11 п. 6].

Взаємодія у складі СОГ полягає у представленні один одному інформації у сфері незаконного обігу наркотиків, отриманої в процесі пошукових і слідчих дій, яка представляє взаємний інтерес. Передача такої інформації може здійснюватися як в усній, так і в письмовій формі. Це дозволяє погоджувати, координувати сумісні дії згідно з отриманою інформацією, та спрямовувати зусилля на з'ясування тих обставин, що підлягають дослідженню в межах кримінального провадження [5, п. 4, 5]. Ознайомлення слідчого з отриманими даними допомагає йому краще уявити картину злочину, глибше з'ясувати механізм злочинних дій у сфері незаконного обігу наркотиків, точніше визначити роль кожного співучасника і намітити найбільш раціональні шляхи розслідування.

Окрім цього, у складі СОГ можуть бути проведені спільні розшукові дії та заходи як під час досудового слідства, так і судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень. Взаємодія у цій формі, як правило, проявляється у проведенні відповідних дій, заходів, тактичних комбінацій, що спрямовані на розкриття злочинів, розшук підозрюваних, нейтралізацію протидії досудовому розслідуванню та відправленню правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, забезпеченню відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна тощо.

Керівник органу досудового розслідування повинен щомісяця розглядати на оперативних нарадах за участю керівника територіального органу, підрозділу поліції та керівників його структурних підрозділів результати роботи з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, а стан досудового розслідування в кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини цієї категорії, які викликали суспільний резонанс, - щотижня [5, розд. 11 п. 4].

Висновки. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативними підрозділами Національної поліції України у сфері незаконного обігу наркотиків являє собою узгоджену за часом, місцем і метою спільну діяльність, що здійснюється у відповідності до кримінального процесуального законодавства, підзаконних та відомчих нормативних актів та передбачає:

- виконання оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого, прокурора з метою повного, всебічного та об'єктивного розслідування кримінального правопорушення, а також встановлення місця знаходження підозрюваних осіб, щодо яких оголошений розшук;
- передача слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності за фактами кримінальних правопорушень з метою початку досудового розслідування, використання їх як доказів у кримінальному провадженні;
- участь працівників оперативних підрозділів поліції у проведенні слідчим окремих слідчих (розшукових) дій на початку досудового розслідування (під час реагування на заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення) та на наступному етапі розслідування;
- виконання ухвал суду про проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин або перевірки обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, а також про розшук обвинуваченого, який ухилився від суду;

- представленні один одному інформації у сфері незаконного обігу наркотиків, отриманої в процесі пошукових і слідчих дій, яка представляє взаємний інтерес, нейтралізація протидії досудовому розслідуванню та відправленню правосуддя та забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Reference:

1. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r.* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.08.2019). (In Ukrainian)
2. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r.* [The Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.08.2019). (In Ukrainian)
3. *Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02 lypnia 2015 r.* [About the National Police: Law of Ukraine dated July 02, 2015]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.08.2019). (In Ukrainian)
4. *Pro operatyvno-rozshukovu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r.* [On search-and-search activity: Law of Ukraine of February 18, 1992]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.09.2019). (In Ukrainian)
5. *Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyivlenni ta rozsliduvanni: nakaz MVS Ukrainy № 575 vid 07 serpnia 2017 r.* [On Approval of the Instruction on Organization of Interaction of Pre-trial Investigation Bodies with Other Bodies and Subdivisions of the National Police of Ukraine in Prevention, Detection and Investigation: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 575 of August 7, 2017]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.08.2019). (In Ukrainian)
6. *Pro orhanizatsiiu diialnosti orhaniv dosudovoho rozsliduvannia Natsionalnoi politsii Ukrainy: nakaz MVS Ukrainy № 570 vid 06 lypnia 2017 r.* [On the organization of the activities of the pre-trial investigation bodies of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 570 of 06 July 2017]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.08.2019). (In Ukrainian)
7. Tarasenko V.Ie., Holovin D.V., Polishchuk O.V. (2017) *Vzaiemodiia orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy i pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni, vyivlenni ta rozsliduvanni zlochyniv: navchalnyi posibnyk* [Interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in crime prevention, detection and investigation: a textbook]. Odesa: ODUVS, 2017. 104 p. (In Ukrainian)
8. Tarasenko V.Ie., Polishchuk O.V. (2017) *Orhanizatsiia vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia ta operatyvnykh pidrozdiliv pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii v mezhakh kryminalnykh provadzen: metod. rek.* [Organization of interaction between pre-trial investigation bodies and operational units in conducting unspoken investigative (investigative) actions within criminal proceedings: a method. rivers.] Odesa: ODUVS, 2017. 78 p. (In Ukrainian)
9. Tarasenko V.Ie., Tarasenko R.V. (2018) *Pravovi zasady diialnosti kryminalnoi politsii v interesakh kryminalnoho sudochynstva : monohrafiia* [Legal principles of criminal police activity in the interests of criminal justice: a monograph]. Odesa, 2018. 240 p. (In Ukrainian)

Современное состояние взаимодействия органов досудебного расследования с оперативными подразделениями Национальной полиции Украины в противодействии незаконному обороту наркотических средств

Возиян Виталий Анатольевич, e-mail: voziyn_vitaliy@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация: статья посвящена исследованию особенностей взаимодействия следователей с оперативными подразделениями Национальной полиции Украины при расследовании уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотиков. Определяется содержание, сущность взаимодействия и его основные формы. Подчеркивается, что процессуальная форма взаимодействия осуществляется в соответствии с нормами Уголовного процессуального кодекса Украины, а организационная соответственно с нормами межведомственных и ведомственных нормативных актов МВД Украины. Определяются основные направления взаимодействия следователей с оперативными подразделениями Национальной полиции во время досудебного расследования уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств.

Ключевые слова: органы досудебного расследования, уголовное производство, взаимодействие, процессуальная форма взаимодействия, организационная форма взаимодействия, следственно-оперативная группа, поручение следователя, следственное (розыскное) действие.

THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE METHODS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF THE RIGHT OF PERSONS WITH DISABILITIES TO HEALTH CARE

Kozhura Lyudmila Alexandrovna

Professor of the Department of Theory and History of Law State Higher Educational Institution

«Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv, Ukraine

e-mail: lepel@ukr.net

Abstract. This scientific article defines the administrative methods of public administration of the right of persons with disabilities to health care.

The concept of administrative methods of public administration of the right of persons with disabilities to health care is a set of techniques and means of purposeful power-organizing influence of authorized subjects of public administration on the behavior of subordinate objects to implement the tasks and functions of the state to ensure the most attainable level of health of persons with disabilities.

Administrative methods of public administration of the right of persons with disabilities to health care are numerous and varied, however, despite this, they have specific features: a) they are implemented in the management process and express the power-organizational (that is, managerial) influence of the executive authorities and other subjects - other public authorities, public organizations, persons with disabilities; b) these methods are organically linked with each other and with the purpose of management activities, and represent a practical expression of the decisions and actions of public administration entities to implement the tasks and functions of the state to ensure the right to health protection for persons with disabilities; c) is a way of expressing the subjects of public administration of their competence and powers to ensure a person with a disability has an equal and affordable right to health care; d) the content of managerial influence depends on the characteristics of the subject in the interests of whom they are applied - a person with a disability is a special subject of administrative law; e) the methods are organizational in nature, provide a certain order in a given management system; f) as a means of fulfilling the functions and powers of government bodies in the process of ensuring the right to health protection of persons with disabilities, they are dynamic; g) administrative and legal forms of expression of methods of public administration of the right to health protection of persons with disabilities are different in their legal force legal acts of management (laws and by-laws) and the procedure for their application is determined in the relevant legislation; c) they have a specific nature of managerial influence on management objects, that is, they can exercise direct executive and administrative influence - through administrative rule-making and management, or indirectly - through moral or economic incentives, regulation; g) some methods of public administration of the right to health protection of persons with disabilities are of a service nature (permits, registration, licensing, etc.), while others are managerial (monitoring, control, supervision, etc.).

Keywords: law, social protection of the population, persons with disabilities, health care, individual rights and freedoms.

Адміністративні методи публічного адміністрування слід розуміти як сукупність способів і засобів, які використовують у своїй діяльності суб'єкти публічної адміністрації з метою впливу на поведінку осіб. Суб'єктом, який використовує адміністративний метод є орган влади, який виконує владно управлінські функції, в тому числі, якщо вони йому делеговані. Тоді ж як об'єктом є поведінка та дії осіб на, які здійснюється вплив владного суб'єкта. Застосування адміністративних методів публічного адміністрування направлене на забезпечення права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я. Адміністративно-правові методи невіддільні від процесу реалізації виконавчої влади, державне управління не може бути витіснено цивільно-правовими категоріями договірному типу. Очевидно також, що методи відіграють вирішальну роль у забезпеченні належного правового порядку, рівня державної дисципліни [1, с. 187].

Адміністративно-правові методи публічного адміністрування, адміністративісти Ю.П. Битяк та В.М. Гаращук, пропонують розуміти як способи і прийоми безпосереднього й цілеспрямованого впливу виконавчих органів (їх посадових осіб) на підставі закріпленої за ними компетенції, у встановлених межах і відповідних формах на підпорядковані їм органи, фізичних та юридичних осіб [2, с. 158].

Ю.М. Козлов поділяє адміністративні методи публічного адміністрування на дві групи: позаекономічного (прямого) й економічного (непрямого) впливу [3].

А.Є. Луньов пропонує подіяти методи публічного адміністрування на чотири самостійні групи: морально-політичні, економічні, організаційні, адміністративно-директивні [4].

Г.В. Атаманчук – також на чотири: морально-ідеологічні, соціально-політичні, економічні, адміністративні. Існують й інші підходи, коли виділяють методи одноосібні, колегіальні, колективні, комбіновані тощо [5].

Слід відзначити, що відсутність єдиної класифікації методів публічного адміністрування свідчить про різну мету їх використання, розмежування й згрупування засобів та способів впливу на свідомість і поведінку людей у процесі публічного управління щодо публічного адміністрування того чи іншого права людини. Рівною мірою це твердження стосується і права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я.

Застосування методів публічного адміністрування завжди здійснюється через необхідність задоволення об'єктивних потреб, в даному випадку мова йде про забезпечення права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я. Саме тому і засоби, які використовуються для забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю повинні бути об'єктивно зумовлені, та такі, що забезпечують реалізацію міжнародних принципів на доступність, рівність та свободу доступу до якісної та своєчасної медичної допомоги та безперешкодного середовища.

Адміністративні методи характеризуються відносинами типу «влада – підпорядкування», у них найбільш яскраво виражається управлінсько-розпорядча природа адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. Використання адміністративних методів дозволяє суб'єкту цієї діяльності (наприклад, Міністерство соціальної політики України, Міністерству охорони здоров'я України) прямо впливати на об'єкт діяльності (суспільні відносини, що виникають в процесі реалізації права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю). Проте, у відносинах реордінації, об'єкти щодо яких застосовуються адміністративні методи можуть впливати на діяльність уповноважених суб'єктів, наприклад, громадські організації осіб з інвалідністю, їх спілки створюються з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їх соціального захисту, а також з здійснення громадського контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю, представництва їхніх інтересів та усунення будь-яких проявів дискримінації стосовно осіб з інвалідністю та мають право користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством [6, ст.12].

За способом впливу адміністративні методи поділяють на такі, що зобов'язують до вчинення визначених дій, і такі, які уповноважують вчиняти визначені дії; що заохочують до вчинення соціально корисних дій; що забороняють вчинення будь-яких дій [7, с. 245]. Так, наприклад, Указом Президента України «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» Кабінету Міністрів України, місцевим органам виконавчої влади було доручено забезпечити із залученням громадських об'єднань, які опікуються питаннями осіб з інвалідністю, проведення аналізу стану виконання зобов'язань України за Конвенцією про права осіб з інвалідністю та за результатами аналізу вжити додаткових заходів щодо активізації роботи із реалізації положень названої Конвенції. Натомість ст.9 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю уповноважено центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування за участю громадських організацій осіб з інвалідністю, у межах своїх повноважень здійснювати розроблення та координацію довгострокових і короткострокових програм з реалізації державної політики щодо осіб з інвалідністю та контролюють їх виконання [6, ст.9]. А постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування для підприємств та організацій громадських організацій інвалідів» передбачено заохочення зі сторони держави підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями інвалідів шляхом надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування [8]. Законодавством, яким забезпечено право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю передбачено заборона дискримінації за ознакою інвалідності.

Отже, застосування адміністративних методів публічного адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я здійснюється для того, щоб забезпечити:

- 1) вільні і рівні можливості осіб з інвалідністю реалізувати їхнє право на охорону здоров'я;
- 2) цілеспрямованість управлінської діяльності компетентних суб'єктів публічної адміністрації;
- 3) забезпечення правомірності поведінки учасників управлінських відносин;
- 4) забезпечення взаємодії всіх учасників управлінських відносин – органів публічної адміністрації, громадських об'єднань, осіб з інвалідністю.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що **адміністративні методи публічного адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я** – це сукупність прийомів та засобів цілеспрямованого владно-організуючого впливу уповноважених суб'єктів публічної адміністрації на поведінку підпорядкованих об'єктів по реалізації завдань і функцій держави щодо забезпечення найбільш досяжного рівня здоров'я осіб з інвалідністю.

Адміністративні методи публічного адміністрування права осіб з інвалідністю на охорону здоров'я численні й різноманітні, однак, незважаючи на це, вони мають специфічні риси:

а) вони реалізуються в процесі управління й виражають владно-організаційний (тобто управлінський) вплив органів виконавчої влади та інших суб'єктів – інші органи публічного управління, громадські організації, особи з інвалідністю;

б) ці методи органічно пов'язані між собою та із цільовим призначенням управлінської діяльності, та являють собою практичне вираження рішень та дій суб'єктів публічної адміністрації по реалізації завдань і функцій держави щодо забезпечення права на охорону здоров'я особам з інвалідністю;

в) є способом вираження суб'єктів публічного адміністрування їх компетенції й повноважень щодо гарантування особі з інвалідністю рівного та доступного права на охорону здоров'я;

г) зміст управлінського впливу залежить від особливостей суб'єкта в інтересах кого вони застосовуються – особа з інвалідністю є спеціальним суб'єктом адміністративного права;

д) методи мають організаційний характер, забезпечують певний порядок у даній системі управління;

є) як засобам виконання функцій і повноважень органів управління в процесі забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю вони є динамічними;

ж) адміністративно-правовими формами вираження методів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є різні за своєю юридичною силою правові акти управління (закони та підзаконні нормативно-правові акти), а порядок їх застосування визначається у відповідному законодавстві;

з) вони мають специфічну природу управлінського впливу на об'єкти управління, тобто можуть здійснювати прямий виконавчо-розпорядчий вплив – через адміністративну нормотворчість і розпорядництво або непрямий – шляхом морального чи економічного стимулювання, регулювання;

ж) одні методи публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю мають сервісну природу (дозволи, реєстрація, ліцензування тощо), а інші управлінську (моніторинг, контроль, нагляд тощо).

Зважаючи на вищенаведене, **адміністративні методи публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю, на нашу думку, доцільно поділяти на 4 групи:**

1. Методи, які забезпечують функціонування відповідних органів держави і органів місцевого самоврядування;

2. Методи, які забезпечують реалізацію цілей і функцій даного виду адміністрування;

3. Методи, які мають сервісну природу забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю (дозвіл, реєстрація, ліцензування);

4. Методи, які мають управлінську природу забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю (моніторинг, облік, аудит, стандартизація, контроль, нагляд, адміністративна відповідальність за порушення норм, якими забезпечується право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю).

Таким чином, у процесі адміністративної діяльності органів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю на всіх етапах забезпечення державою даного права використовуються різноманітні методи управлінської діяльності, серед яких переважають методи публічного адміністрування, які мають сервісну та управлінську природу. Разом із тим у діяльності цих органів водночас застосовуються як методи, що регулюють їх власне функціонування (методи першої групи), так і методи забезпечення реалізації цілей і функцій публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю (методи другої групи). Використання виокремлених та розкритих нами методів публічного адміністрування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю повинно бути комплексним і вибірконим, відповідно до конкретних обставин, умов, характеру застосування відповідних заходів, особливостей направлення (медичне обслуговування, медична допомога, заходи реабілітації, соціальні виплати тощо), специфіки здійснення тієї чи іншої управлінської функції. Звичайно, при обранні та застосуванні конкретного методу у системі гарантування права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю необхідно враховувати доцільність та результативність його застосування.

Reference:

1. Kolpakov V.K., Kuzmenko O.V. Administratyvne pravo Ukrainy: Pidruchnyk. K.: Yurinkom Inter, 2003. 544 p.
2. Administratyvne pravo Ukrainy: Pidruchnyk/ [Yu.P.Bytiak, V.M.Harashchuk, O.V. Diachenko ta in.]; za red. Yu.P.Bytiaka. K.: Yurinkom Inter, 2004. 544 p.
3. Kozlov Yu.M. Admynystratyvnoe pravo. M.: Yuryst, 2003. 318 p.
4. Admynystratyvnoe pravo: Uchebnyk dlia vuzov / Pod red. A.E. Luneva. M., 1970. 245 p.
5. Atamanchuk H.V. Admynystratyvnoe pravo. Yzd.-vo RAHS, 2003. 392 p.
6. Pro osnovy sotsialnoi zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 bereznia 1991 roku № 875-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, 1991. № 21. St.252.
7. Bandurka O.M. Upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy: Pidruchnyk. Kh.: Un-t vnutr. sprav, 1998. 477 p.
8. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia dozvolu na pravo korystuvannia pilhamy z opodatkuvannia dlia pidpriemstv ta orhanizatsii hromadskykh orhanizatsii invalidiv : zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 serpnia 2007 r. № 1010. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2007-п#n9>

Административные методы публичного администрирования права лиц с инвалидностью на здравоохранение

Кожура Людмила Александровна, e-mail: lepel@ukr.net

Киевский национальный экономический университет имени Ваима Гетьмана, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье определены административные методы публичного администрирования права лиц с инвалидностью на здравоохранение.

Понятие административных методов публичного администрирования права лиц с инвалидностью на здравоохранение - это совокупность приемов и средств целенаправленного властно-организующего влияния уполномоченных субъектов публичной администрации на поведение подчиненных объектов по реализации задач и функций государства по обеспечению наиболее достижимого уровня здоровья лиц с инвалидностью.

Административные методы публичного администрирования права лиц с инвалидностью на здравоохранение многочисленны и разнообразны, однако, несмотря на это, они имеют специфические черты: а) они реализуются в процессе управления и выражают властно-организационный (то есть управленческий) влияние органов исполнительной власти и других субъектов - другие органы публичного управления, общественные организации, лица с инвалидностью; б) эти методы органически связаны между собой и с целевым назначением управленческой деятельности, и представляют собой практическое выражение решений и действий субъектов публичной администрации по реализации задач и функций государства по обеспечению права на охрану здоровья лицам с инвалидностью; в) является способом выражения субъектов публичного администрирования их компетенции и полномочий по обеспечению лиц с инвалидностью равного и доступного права на охрану здоровья; г) содержание управленческого воздействия зависит от особенностей субъекта в интересах кого они применяются - человек с инвалидностью является специальным субъектом административного права; д) методы имеют организационный характер, обеспечивают определенный порядок в данной системе управления; е) как средствам выполнения функций и полномочий органов управления в процессе обеспечения права на охрану здоровья лиц с инвалидностью они являются динамическими; ж) административно-правовыми формами выражения методов публичного администрирования права на охрану здоровья лиц с инвалидностью есть разные по своей юридической силе правовые акты управления (законы и подзаконные нормативно-правовые акты) и порядок их применения определяется в соответствующем законодательстве; з) они имеют специфическую природу управленческого воздействия на объекты управления, то есть могут осуществлять прямой исполнительно-распорядительный влияние - через административную нормотворчество и распоряительство или косвенный - путем морального или экономического стимулирования, регулирования; и) одни методы публичного администрирования права на охрану здоровья лиц с инвалидностью имеют сервисную природу (разрешения, регистрация, лицензирование и т.д.), а другие управленческую (мониторинг, контроль, надзор и т.д.).

Ключевые слова: право, социальная защита населения, лица с инвалидностью, здравоохранение, права и свободы личности.

THE NORM OF CRIMINAL LEGISLATIVE OF UKRAINE AS BASIS OF REALIZATION

Babanina Viktoria

Ph.D in Law, Associate Professor,

Doctoral Student of the Scientific Laboratory on the Problems of Crime Investigation of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/ORCID/0000-0003-4173-488X>

e-mail: 8iktoria8@gmail.com

Abstract. The article analyzes the implementation of the criminal legislation of Ukraine, which has a subject, methods, levels and means. The legal means of its implementation include: criminal law relations and criminal law. Criminal-legal relations should be considered as an independent type of legal relations established by the norm of the law on criminal liability, and arising between the state in the person of the relevant public authorities and the person who committed an illegal or positive act and the victim. It is expedient to define a criminal law norm as a universally binding rule of public conduct, enshrined in the law on criminal liability and protected by state coercion by monitoring its observance and applying punishment or other measures of a criminal law nature in case of its violation.

The mechanism of implementation of the criminal law norm is the activity of the subjects of criminal law relations established by the criminal legislation of Ukraine on the realization of their mutual rights and obligations, which are enshrined in the criminal law norm. Implementation of the norms of the criminal legislation of Ukraine is carried out in the following forms: observance, execution, use, application. This mechanism has the following stages: 1) preparatory (is to determine the substantive and procedural remedies); 2) direct process (exercise of rights and obligations by the subjects of criminal law relations of law enforcement); 3) implementation of the criminal law norm (determination of the type and amount of punishment in accordance with the actually committed socially dangerous act, release from criminal liability or punishment, etc.).

Keywords: criminal legislation, creation, realization, mechanism of realization, criminal responsibility, criminal legal regulation, criminal legal relations, criminal legal norm.

Introduction. Forms of realization of the criminal legislation of Ukraine need to be investigated through the prism of its subject, methods, levels and means. The means of realization include criminal legal relations and criminal legal norm. Criminal legal relations cover the legal structure, subjects, content, objects, procedural form of their development. The criminal legal norm must have an appropriate structure and legal force for the proper realization of criminal law.

Analysis of recent research and publications. Some aspects of the criminal law were studied by such scientists as Yu. V. Baulin, P. S. Berzin, N. O. Hutorova, O. O. Dudorov, I. I. Mytrofanov, O. V. Naden, V. O. Navrotskyi, M. I. Panov, Ye. D. Skulysh, S. D. Shapchenko and others. However, despite the significant achievements of the above scientists, in the theory of criminal law there are no thorough developments on the norm of criminal law of Ukraine as a basis for its realization. In this regard, there is an objective need to address this issue, as some positions are debatable and the views of scientists are ambiguous.

The purpose of the article is to study the rules of criminal law of Ukraine as a basis for its realization.

Presenting main material. Let us consider in more detail the means of realization the criminal legislation of Ukraine from the standpoint of criminal legal doctrine (without taking into account the procedural form of development of criminal legal relations). Since the realization of criminal legal norm is ensured through a system of special criminal legal means aimed at protecting and regulating the relevant legal relations, such means should be considered criminal legal norm and criminal legal relations as tools that establish and apply in their activities authorized entities with in order to regulate public relations that affect the formation of public legal awareness and maintenance of law and order. Thus, the realization of criminal legislation of Ukraine is an independent element of the system of legal regulation of public relations, which provides an opportunity at the international, national and domestic levels to regulate the activities of people carried out through criminal legal norm and criminal legal relation.

Criminal law (due to the force of state coercion) is a mechanism of control, a mechanism of prevention, and a mechanism of correction (in case of a crime). Influence on public relations is carried out both directly (purposeful activity on restoration of the broken public relations), and indirectly (through other types of public activity – political, economic, etc.). The fullest implementation of the provisions of criminal law is available when all members of society, being in the conditions prescribed by the rules, comply with their requirements. To the

extent that the real reality is close to this ideal, and public relations are orderly. To do this, the participants in these relationships are endowed with certain rights and responsibilities (which leads to the emergence of legal ties). The next step is to fulfill such rights and obligations to achieve the ultimate goal of the implementation of criminal law – to establish for all members of society the order, which is modeled by the relevant criminal legal norm. Given the system of legal norms, it is necessary to determine which norm should regulate criminal legal relations.

In this regard, A. S. Lytvynov notes the mechanism of implementation of criminal legal norm includes: the rule of law, legal means, actions of officials and citizens [14, p. 11]. However, the proposed structure has some drawbacks. First of all, the question arises: are criminal legal norm a component of legal means. In addition, the list of such elements seems inexhaustible, and therefore it can not form a full-fledged mechanism for realization even the criminal legal norm.

Each criminal legal norm has a mechanism of realization. Since criminal law is a system of criminal legal norm it can be argued that the mechanisms of realization of such norms form the mechanism of realization of criminal law. That is, the latter is a set of mechanisms for the realization of all criminal legal norms that constitute criminal law. Thus, these mechanisms can be considered as a whole (the mechanism of realization of criminal law) and part (the mechanism of realization of criminal legal norm). Thus, the key role both in the mechanism of realization of the criminal legislation, and in the mechanism of realization of the criminal legal norm is played by the criminal legal norm.

Noteworthy is the position of scientists who distinguish within the doctrine of the mechanism of realization of law legal and factual basis. T. Yu. Falkina is right that the legal (normative) basis of the mechanism of realization of subjective rights and legal obligations is legal norms. The factual basis is legal facts and acts of realization of the right [26, p. 16]. Criminal legal norms is considered the basis of the "functioning" of the mechanism of criminal legal regulation and scientists in the field of criminal law, in particular P. S. Berzin [5, p. 47].

In view of the above, we propose to recognize criminal legal norms as the legal basis for the mechanism of realization of criminal legislative, and legal facts and acts of realization (application) of criminal law – the actual basis of this mechanism.

It is necessary to find out what content modern researchers put into the concept of criminal legal norm, legal fact, acts of realization of criminal legal norm. In the science of criminal law, the corpus delict provided for by specific criminal legal norms has been thoroughly studied. On the other hand, the latter is theoretically insufficiently developed, first of all it concerns the study of the norm in general. The scientific discussion on the criminal legal norm actually takes the form of an exchange of views on what exactly should be considered a hypothesis (concerning the norms of the General Part of the Criminal Code of Ukraine), disposition and sanction.

In our opinion, the most comprehensive idea of a criminal legal norm can be formulated if we first analyze the functions of criminal law.

The content of the law is enshrined and implemented through norms. A legal norm is a formally defined rule of a general nature, established or sanctioned by the state or other authorized legal entity for the purpose of regulating or protecting public relations and provided by the possibility of coercion [25, p. 132]. The legal norm is an important element of the legal system, through which the implementation of public relations, it has a complex structure and can be classified according to various criteria [25, p. 137]. The legal norm is interpreted as a mandatory state command, embodied in the regulations in the form of a structurally defined model of behavior of subjects [12, p. 43; 7, p. 157].

Given that criminal legal norm is a kind of general legal norm and takes into account the specifics of the relevant branch of law, it is natural that the concept of criminal law corresponds to the concept of legal norm in accordance with the peculiarities of criminal law.

Quite reasonable and justified from the standpoint of the effectiveness of the legal norm and law enforcement is the position of Yu. V. Baulin, according to which criminal legal norm establishes a rule of conduct for the court, determines how the state (court) should act crime. If the legal norm is the rule of lawful conduct of certain subjects of law, then criminal law can only be about the lawful conduct of the court to impose criminal liability on the person who committed the crime [3, p. 25; 6, p. 159].

At the same time, M. I. Melnyk rightly notes the need to determine the content of the criminal legal norm "so to speak, upside down in relation to the general legal norm. If behavior is prohibited, it can not be considered a rule (and the legal norm – is primarily a rule of conduct, and behavior), according to which the subjects to whom this rule applies should behave. It can also be assumed that the rule of conduct (in its usual sense as a norm of behavior) can not have a negative meaning – the norm should be aimed at establishing positive public relations" [15, p. 116].

Regarding the definitions of the concept of criminal legal norm in the science of criminal law, there are different positions. We consider optimal the proposed Ye. M. Vechevova, according to which it is a structural element of criminal law, which provides the objectification of the functions and principles of criminal law in

specific prohibited by society and the state patterns of behavior, consequences (sanctions), as well as the grounds and conditions of their application [7, p. 94–100].

According to S. D. Shapchenko, the criminal legal norm is the basis of the mechanism of criminal legal regulation. With their help, certain guidelines for the lawful behavior of people are recorded, various manifestations of their socially dangerous behavior (activity) are modeled, and various consequences of such behavior are predicted. In addition, criminal legal norms define other elements of the mechanism of criminal legal regulation, establish the nature of the interaction between the individual elements [27, p. 64].

P. S. Berzin defends a similar position, noting that criminal legal norm is such an element of the mechanism of criminal legal regulation, the task of which is to establish certain "guidelines" of lawful and permissible behavior of a person, as well as his criminal activity (anomalies), various consequences of such behavior and activity (anomalies), as well as determining the features of the functioning of other elements of the mechanism of criminal law regulation [5, p. 46].

Criminal legal norms are a component not only of the mechanism of criminal legal regulation, but also of the mechanism of realization of the criminal legislation as in them the corresponding rights and duties of subjects are fixed. After all, the norm of criminal law, says N. M. Kropachev, like any legal norm – is a formal rule of conduct that establishes specific rights and responsibilities of participants in public relations, forming the subject of criminal legal regulation – the individual (law-abiding or who committed the crime) and the state. It is this property of the criminal legal norm that enables it to perform tasks related to the legal assessment of the behavior of participants in public relations as criminally lawful or criminally illegal [13, p. 16].

It seems appropriate to say that it is due to criminal legal norm in criminal law that certain guidelines are formed for fixing (consolidating) lawful and wrongful conduct, its results. Therefore, in criminal law there are special "means" of such fixation, namely: legal principles, definitions of legal concepts, regulations, legal constructions. Such "means" in their content do not coincide with the criminal legal norms, which in a broad sense is covered by the concept of logical criminal legal norms [5, p. 47]. Conditionally available means of expressing the content of criminal law (except, perhaps, legal principles) can be considered as separate components of logical criminal legal norms [27, p. 64].

It is important for the realization of criminal legislative to identify possible types of criminal legal norms.

According to P. S. Berzin, in the field of criminal law, the norms that determine the content and types of "criminal-legal anomaly" provide for the application to the person guilty of their commission of certain measures of criminal law, called the norms-prohibitions. These norms prohibit a person from engaging in certain behaviors. Researcher N. P. Zhdynyak is convinced that the realization of prohibitive criminal legal norm – is a form of action, a manifestation of their qualitative properties, aimed at achieving a certain result [11, p. 301]. The mechanism of realization of prohibitive criminal legal norms, according to this scientist, is the preventive effect of prohibitive criminal legal norms on public relations (due to the qualitative properties of the rule) by influencing the behavior of persons who may be subjects of crime [11, p. 301; 1, p. 162]. The proposed mechanism applies only to prohibitive criminal legal norms, it is worth noting at least given that the author operates on the concept of public relations, clearly specifies the type of criminal legal norms, as well as the category of subjects – subjects of crime [1, p. 162].

In turn, the norms that allow a person certain behavior, define it (behavior) as lawful, socially useful and / or permissible and do not provide for the application of measures of a criminal legal nature, are called norms-permits. These norms are contained in the criminal law and form its content.

A distinctive feature of the norms-prohibitions in the field of criminal law is the application to a person of measures of a criminal-legal nature, and the norms-permits – the lack of application of such measures. The normative reference point of the fact that the criminal law contains norms-prohibitions and norms-permits, can be considered the provisions of Part 3 of Art. 3 of the Criminal Code of Ukraine: "The criminality of the act, as well as its punishment and other criminal consequences are determined only by this Code". Thus, the criminal law defines not only acts that are criminal and punishable. Signs of "criminality" and "punishment" of the committed acts are inherent in the corresponding types of socially dangerous activity, which are recognized as a criminal anomaly. Used in Part 3 of Art. 3 of the Criminal Code of Ukraine, the wording "other criminal legal consequences" indicates that, in addition to the recognition of the act as a crime and its punishment, the criminal law also provides for other legal consequences. Moreover, such "other legal consequences" are not associated with such features of the act as "crime" and "punishment". This is typical of: a) other measures of a criminal legal nature, which are not punishment provided for the crime (application of coercive measures of a medical nature to persons who have committed socially dangerous acts in a state of insanity (Art. 92–95) of the Criminal Code of Ukraine); measures of criminal-legal nature against legal entities (Art. 96³–96¹¹ of the Criminal Code of Ukraine); coercive measures of an educational nature against a minor (Art. 97, 105 of the Criminal Code of Ukraine, etc.); as well as: b) the application to the person of "incentive measures" related to the fact that the act (despite the damage caused by the legally protected rights and interests of the person, society and the state) "does not result in criminal liability" (Part 5 of Art. 36 of the Criminal Code of Ukraine), "excludes criminal liability" (Part 2 of Art. 37 of the

Criminal Code of Ukraine), "is not a crime" (Part 1 of Art. 39, Part 1 of Art. 40 of the Criminal Code of Ukraine) [4, p. 36].

In view of the above, it is expedient to define a criminal legal norm as a universally binding rule of public conduct enshrined in the law on criminal liability and protected by state coercion by monitoring its observance and applying punishment or other measures of a criminal legal nature in case of its violation. .

Based on the above, we conclude that the criminal legal norm has the following features: mandatory; focus on the regulation of social behavior; enshrined in the law on criminal liability; ensuring implementation through the use of state coercion; a certain method of such implementation (control over observance or punishment or other measure of criminal law nature in case of violation).

An essential feature that is important for the implementation of criminal legal norm is its structure. In the science of criminal law, different approaches have been formed to the number of its structural elements. In particular, G. O. Petrova notes that the structure of criminal law includes: 1) hypothesis; 2) subjects of criminal legal relations; 3) disposition; 4) sanction [22, p. 26]. The two-element structure of the criminal legal norm (the presence of only hypotheses and dispositions in it) is defended by E. Ya. Motovilovker [17, p. 6], Yu. V. Baulin [2, p. 812]; O. V. Naden identifies other components – hypothesis and sanction [18, p. 136]. A. V. Naumov argues the traditional position, noting that the structure of criminal law covers the following elements: 1) hypothesis; 2) disposition; 3) sanction [22, p. 33–34]; this approach is shared by R. A. Sabitov [24, p. 73].

In our opinion, the most reasonable is the position on the definition in the structure of the criminal legal norm of the hypothesis, disposition and sanction of M. I. Panov. He argues the hypothesis is provided by the articles of the General Part of the Criminal Code of Ukraine, in particular: Art. 1, 2, 3, 11, 19, 22 [21, p. 179]. Disposition is the text of an article or part of an article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; it outlines the features of the crime, which is a necessary condition for bringing a person to justice [21, p. 179]. At the same time, the dispositions of the articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine indicate only those features that belong to a specific corpus delict (special). Signs of all corpus delict (common), in the opinion of M. I. Panov, specified in the articles of the General Part of the Criminal Code of Ukraine. These include: Art. 1 (object of the crime), Art. 11 (socially dangerous act), Art. 13–16 (stages of the crime), Art. 18–22 (subject of the crime), Art. 23–25 (wine and its forms), Art. 26–31 (complicity in crime) [21, p. 179]. There are the following types of dispositions according to the method of their presentation in the law on criminal liability: simple, descriptive, blanket, reference [8, p. 25–26].

The sanction provides for the type and amount of punishment or other measure of criminal law, which can be applied to the person who committed the crime [21, p. 179–180]. Sanctions are of the following types: 1) by functional purpose (punitive and incentive); 2) the degree of certainty in the Criminal Code of Ukraine (relatively defined and alternative) [8, p. 26]. Such a classification seems debatable, but it does not belong to the subject of this study.

In our opinion, the structure of the criminal legal norm depends primarily on the function it performs. That is why the norms that determine the grounds and procedure for criminal liability, punishment, release from them and other general issues of criminal law have a hypothesis and disposition. Instead, the rules that establish liability for specific crimes (and therefore punishment for the perpetrators) provide only for disposition and sanction.

The ratio of the criminal legal norm and the article of the Criminal Code of Ukraine is possible in the following forms: 1) the norm and the article coincide; 2) one article contains several rules of law.

Structurally, the criminal legal norm distinguishes between the obligation to perform or not to perform a certain action and the sanction for violation of this obligation. However, in this form, the norm is not an independent unit – it only provides for the threat of punishment for harm to public relations, governed by other rules of law. Thus, the duty formulated in it combines a rule of conduct established by another norm and a penalty for non-compliance with the latter.

The study of the structure of the criminal law allows to properly implement the norm. A simplified idea of the content of the criminal legal norm is one of the reasons for its incorrect application. At the same time, it should be borne in mind that the mechanism of implementation of a criminal legal norm or a set of such norms within a certain institution concerns only one norm or institution, and not the branch of criminal law (criminal law) in general. Although such a mechanism certainly operates within the mechanism of implementation of criminal legislative and is part of it.

The implementation of the criminal legal norm is directly in the implementation of its requirements and, as a consequence, the regulation of human behavior. Criminal legal norm, according to V. S. Prokhorov, M. M. Kropachev and O. M. Tarbagaiev, can not "only regulate" or "only protect", there are no such norms [23, p. 40]. Based on this, it should be noted that the mechanism of realization of the criminal legal norm is the activity of the subjects of criminal legal relations established by the criminal legislation of Ukraine regarding the realization of their mutual rights and obligations enshrined in the criminal legal norm. This mechanism provides for the following stages: 1) preparatory; 2) the direct process of law enforcement; 3) implementation of criminal legal norm. The first stage is to determine the substantive and procedural remedies; the second – the exercise of rights

and obligations by the subjects of criminal law; third – determining the type and amount of punishment in accordance with the actual socially dangerous act, release from criminal liability or punishment, etc.

Another aspect of the mechanism of realization of criminal legislation is related to the fact that the procedure for realization criminal legal norm is partially regulated by the CPC of Ukraine. The CPC of Ukraine determines the procedure for criminal prosecution, sentencing, release from criminal liability, application of restrictive measures (against persons who have committed domestic violence), measures of a criminal legal nature, as well as implementation of norms of other criminal legal institutions, although certain rules are contained and in the law on criminal liability. In this regard, in the process of realization criminal legislative, criminal legal norm should not contradict criminal procedure. In this regard, rightly remark O. O. Dudorov and T. O. Loskutov – the model of effective criminal legal regulation of public relations provides, inter alia, that procedural rules, determining the application of criminal legal norm, should not even interfere with the subject of substantive criminal law, nor, moreover, to contradict the latter, forming collisions [10, p. 158; 1, p. 163].

The norms of the criminal legislation of Ukraine are implemented in the following forms: observance, execution, use, application. The procedure and forms of implementation of criminal legal norm depend primarily on the type of norm.

A relatively large number of criminal legal norm objectively determines the need to divide them into certain groups (categories). Assignment of norms to certain species should be carried out depending on various features (factors) that play the role of classification criteria [16, p. 103–109]. The position according to which "the same property in different elements can be expressed not in the same way" is quite substantiated [20, p. 271–272], so the criteria for the classification of criminal law should be selected features that characterize the rule as a whole, rather than individual elements (features).

According to V. K. Grishchuk, the main criteria for the classification of criminal legal norms are: 1) the direct subject of legal regulation; 2) the method of legal regulation (the content of the state order) [9, p. 59–60].

At the same time, M. I. Melnyk claims that there are no sufficient grounds to refuse to use the term "criminal legal norm" to denote the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which establish liability for the crime. The problem is only how to interpret its content and who to determine the addressee of the criminal law [15, p. 118–119]. If a criminal legal norm has two addressees at the same time, it is both prohibitive and binding in its content. It is prohibitive when it prohibits certain subjects (subjects of crime) from behaving accordingly, thus establishing the limits of permissible (impermissible) behavior. These subjects are one of the addressees of the criminal legal norm, and its provisions are for them a rule of lawful conduct, in compliance with which they will not fall under the criminal law. It is obligatory in the case when it establishes an obligation for the court, as well as the investigator, prosecutor to give a legal assessment according to the criteria defined in the criminal law (signs of crimes) to those subjects who went beyond the conduct permitted by criminal law [15, p. 119].

An acceptable criterion for distinguishing between criminal legal norms is the method of legal regulation – indirectly or directly. In the first case we are talking about the norms that define the basic concepts and objectives of criminal law. They regulate the behavior of individuals, the activities of legal entities and the state, mainly through other legal norms. Their characteristic feature is the focus on regulating the widest range of public relations. The second category is the norms that directly regulate this behavior (activity). They differ in subject and method of regulation. According to the subject of regulation, it is possible to single out the norms that regulate: 1) the behavior of persons who have already committed (or are trying to commit) a crime; 2) the activities of the state (law enforcement agencies, courts) to apply the rules of the above group. According to the method of regulation, criminal legal norms are divided into norms governing the use of coercion and norms governing the use of incentives.

For the choice of forms of realization of criminal legal norms, the classification by functional purpose is important. Some scientists distinguish the following types of norms: prohibitive, binding, encouraging [8, p. 24]. In our opinion, this classification is not entirely true. We propose to classify criminal legal norm into prohibitive, binding, explanatory and incentive by functional purpose.

Prohibitory norms contain an instruction on the prohibition to commit an act that the Criminal Code of Ukraine recognizes as a crime. Binding rules contain instructions on the obligation to perform certain actions or refrain from committing them by the subjects of criminal legal norm. Explanatory norms are aimed at clarifying or clarifying the content of the articles of the Criminal Code of Ukraine. Incentives determine the means and procedure for improving the situation of the subject of the crime.

Conclusions. The realization of the criminal legislation of Ukraine, along with its subject, methods and levels, has its own means. The means of realization of criminal law should be considered criminal legal norm and criminal legal relations established and applied in their activities by authorized entities to regulate public relations, which affect the formation of public awareness and maintenance of law and order.

It is expedient to define a criminal legal norm as a universally obligatory rule of public conduct enshrined in the law on criminal liability and protected by state coercion by monitoring its observance and applying penalties or other measures of a criminal law nature in case of its violation.

The structure of the criminal legal norm includes hypothesis, disposition and sanction. The hypothesis is defined in the articles of the General Part of the Criminal Code of Ukraine, in particular in Art. 1–3, 11, 19, 22. The disposition is the text of the article or part of the article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which describes the features of the crime, which is a necessary condition for bringing a person to justice. The sanction provides for the type and amount of punishment or other measure of a criminal legal nature that may be applied to the person who committed the crime.

We propose to classify criminal legal norm into the following types by functional purpose: prohibitive, binding, explanatory and incentive.

Prohibitory norms contain an instruction on the prohibition to commit an act defined by the Criminal Code of Ukraine as a crime. Binding rules include instructions on the obligation to perform certain actions or refrain from committing them by the subjects of criminal law. Explanatory norms are aimed at clarifying or clarifying the content of the articles of the Criminal Code of Ukraine. Incentives determine the means and procedure for improving the situation of the subject of the crime.

References:

1. Babanina, V. V. (2019). Kontseptualni zasady mekhanizmu realizatsii kryminalnoho zakonodavstva. [Conceptual bases of the mechanism of realization of the criminal legislation]. *Jurnalul juridic national: teorie yei practich*, 1, 160–164. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/1/part_1/38.pdf.
2. Baulin, Yu. V. (2013). Vybrani pratsi [Selected works]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
3. Baulin, Yu. V. (2004) Zviltennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti [Exemption from criminal liability monohrafiya]. Kyiv : Atika [in Ukrainian].
4. Berzin, P. S. (2018). Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk : u 3 t. T. I : Zahalni zasady zasady [Criminal law of Ukraine. General part: textbook: in 3 vols. T. I: General principles]. Kyiv : Dakor [in Ukrainian].
5. Berzin, P. S. (2014). Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehuliuвання : zahalnoteoretychni aspekty [The mechanism of criminal law regulation: general theoretical aspects]. *Pravo i hromadianske suspilstvo, Law and civil society*, 1, 45–66 [in Ukrainian].
6. Vecherova, Ye. M. (2019). Normatyvnist kryminalnoho prava : teoretyko-prykladne doslidzhennia [Normativity of criminal law: theoretical and applied research monohrafiya]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
7. Vecherova, Ye. M. (2018). Normy kryminalnoho prava yak osnova normatyvnosti kryminalnoho prava [Norms of criminal law as a basis of normativeness of criminal law]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 15, 94–100 [in Ukrainian].
8. Vozniuk, A. A. (2016). Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. General part: lecture notes]. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav; Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
9. Hryshchuk, V. K. (2007). Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. General part: textbook]. Kyiv : In Yure [in Ukrainian].
10. Dudorov, O. O., & Loskutov, T. O. (2018). Shchodo efektyvnosti kryminalno-pravovoho rehuliuвання davnosti v konteksti vzaiemodii norm KK i KPK Ukrainy [Regarding the effectiveness of criminal law regulation of prescription in the context of the interaction of the Criminal Code and the CPC of Ukraine]. Kharki : Pravo [in Ukrainian].
11. Zhdyniak, N. P. (2012). «Realizatsiia» ta «zastosuvannia» zaboroniatyuchykh kryminalno-pravovykh norm : spivvidnoshennia poniat ["Implementation" and "application" of prohibitive criminal law: the relationship of concepts]. *Forum prava, Law Forum*, 1, 300–306. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2012-1/12gnpncp.pdf> [in Ukrainian].
12. Yalutdinov, A. Y. (2013). Struktura normy prava [The structure of the rule of law monohrafiya]. Kazan : Tsentr ynnovats. tekhnolohyi [in Russian].
13. Kropachev, N. M. (2000). Mekhanyzm uholovno-pravovoho rehulyrovannya [Mechanism of criminal law regulation]. *Doctor's thesis*. SPb. [in Russian].
14. Lytvynov, A. S. (2012). Mekhanyzm y formy realizatsyy norm uholovnoho prava [Mechanism of criminal law regulation]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
15. Melnyk, M. I. (2004). Kryminalno-pravova norma chy sotsialna anomaliia? [Criminal law or social anomaly?]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 9, 115–119 [in Ukrainian].
16. Mytrofanov, I. I. (2011). Vydy kryminalno-pravovykh norm u mekhanizmi realizatsii kryminalnoi vidpovidalnosti [Types of criminal law in the mechanism of criminal liability]. *Yurydychna Ukraina, Legal Ukraine*, 3, 103–109 [in Ukrainian].
17. Motovylovker, E. Ya. (1990). Teoryia rehuliatyvnoho y okhranytelnoho prava [Theory of regulatory and security law monohrafiya]. Voronezh : Yzd-vo Voronezh. un-ta [in Russian].

- 18.Naden, O. V. (2012). Teoretychni osnovy kryminalno-pravovoho rehuliuвання v Ukraini [Theoretical foundations of criminal law regulation in Ukraine monohrafiia]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
- 19.Naumov, A. V. (1973). Prymenenye uholovno-pravovykh norm. Po materyalam sledstvennoi y prokurorsko-sudebnoi praktyky [Application of criminal law. According to the materials of investigative and prosecutorial-judicial practice: textbook]. Volhohrad : Vyssh. sledstv. shk. MVD SSSR [in Russian].
- 20.Petrov, V. S., & Yavych, L. S. (1974). Obshchaia teoriya hosudarstva y prava : uchebnyk : v 2 t. T. 2 : Obshchaia teoriya prava [General theory of state and law: textbook: in 2 vols. Vol. 2: General theory of law.]. L. : Yzd-vo Lenynhr. un-ta [in Russian].
- 21.Panov, M. I. (2018). Problemy metodolohii nauky kryminalnoho prava [Problems of methodology of science of criminal law]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
- 22.Petrova, H. O. (2003). Uholovno-pravovoe rehulyrovanye y eho sredstva: norma y pravootnoshenye [Criminal law regulation and its means: norm and legal relationship]. *Doctor's thesis*. N. Novhorod [in Russian].
- 23.Prokhorov, V. S., Kropachev, N. M., & Tarbahaiev, A. N. (1989). Mekhanyzm uholovno-pravovoho rehulyrovanyia: norma, pravootnoshenye, otvetstvennost [The mechanism of criminal law regulation: norm, legal relationship, responsibility]. Krasnoiarsk : Yzd-vo Krasnoiar. un-ta [in Russian].
- 24.Sabytov, R. A. (1985). Postkrymynalnoe povedenye. Poniatye, rehulyrovanye, posledstviya [Postcriminal behavior. The concept, regulation, consequences]. Tomsk : Yzd-vo Tomsk. un-ta [in Russian].
- 25.Bilozorov, Ye. V., Vlasenko, V. P., & Horova, O. B. (2017). Teoriia derzhavy ta prava [Theory of State and Law: textbook]. Kyiv : NAVS ; Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- 26.Falkyna, T. Yu. (2007). Formy realizatsyy prava y mekhanyzm ykh osushchestvleniya [Forms of realization of the right and the mechanism of their realization]. *Candidate's thesis*. N. Novhorod [in Russian].
- 27.Shapchenko, S. D. (2000). Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehuliuвання v pravovii systemi Ukrainy : poniattia ta struktura [The mechanism of criminal law regulation in the legal system of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka, Bulletin of Kyiv National University. T. Shevchenko*, 40, 63–67 [in Ukrainian].

Норма уголовного законодательства Украины как основа реализации

Бабанина Виктория Викторовна, e-mail: siktoria8@gmail.com
Национальная академия внутренних дел, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье проанализирована реализация уголовного законодательства Украины, которое имеет предмет, методы, уровни и средства. К правовым средствам его реализации относятся: уголовно-правовые отношения и уголовное право. Уголовно-правовые отношения следует рассматривать как самостоятельный вид правоотношений, установленных нормой закона об уголовной ответственности и возникающих между государством в лице соответствующих государственных органов и лицом, совершившим противоправное или позитивное деяние, и потерпевший. Норму уголовного права целесообразно определить как общеобязательную норму публичного поведения, закрепленную в законе об уголовной ответственности и защищаемую государственным принуждением путем контроля за ее соблюдением и применения наказаний или иных мер уголовно-правового характера в случае ее нарушения.

Механизмом реализации нормы уголовного права является деятельность субъектов уголовно-правовых отношений, установленных уголовным законодательством Украины, по реализации их взаимных прав и обязанностей, которые закреплены в норме уголовного права. Реализация норм уголовного законодательства Украины осуществляется в следующих формах: соблюдение, исполнение, использование, применение. Этот механизм состоит из следующих этапов: 1) подготовительный (заключается в определении материальных и процессуальных средств правовой защиты); 2) прямой процесс (осуществление прав и обязанностей субъектами уголовно-правовых отношений правоохранительных органов); 3) реализация нормы уголовного права (определение вида и размера наказания в соответствии с фактически совершенным общественно опасным деянием, освобождение от уголовной ответственности или наказания и др.).

Ключевые слова: уголовное законодательство, реализация, механизм реализации, уголовная ответственность, уголовно-правовое регулирование, уголовные правоотношения, уголовно-правовая норма.

CIVIL PROTECTION AND CIVIL SECURITY ASPECTS OF THE RELATIONSHIP

Tikhomirov Denis

Doctor of Law, doctoral student of doctoral and postgraduate studies

National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8366-8564>

e-mail: beleg85@gmail.com

Abstract. The aim of the article is to analyze the normative definition of civil protection, to distinguish its main features and its relationship with civil security. Methodological research consisted of methods that allowed to obtain sound and logically verified conclusions, namely: the method of hermeneutics, which was used to process the texts of regulations; method of comparison, which revealed the peculiarities of the existence of civil defense and civil defense, etc. Scientific novelty. The article describes the main features of understanding civil protection and the relationship with civil security. Conclusions. The current system of civil protection belongs to the sphere of competence of the Cabinet of Ministers of Ukraine, but does not cover the activities of state bodies that fall within the exclusive competence of the President of Ukraine (SBU, intelligence agencies, National Security and Defense Council of Ukraine and others). civil protection. The concept of civil security covers various types of security, in addition to military security, but the concept of national security has its components of civil and military security, but differs from defense. Civil security in its broad sense should include public (public) order and law and order as a normal state of public relations, but not threats or crime as socially dangerous phenomena, but public security and law enforcement are components of civil security, as they are aimed at counteracting socially dangerous phenomena, which by their nature can be actions and events ("narrow" understanding of civil security).). In terms of top-down construction, civil security is state-owned with the participation of non-state actors, in bottom-up architecture, the main subject is civil society (non-state actors), and the state participates in civil security, provides "security" services in cases where civil society needs state aid. The problem of understanding civil security does not have an unambiguous solution. What is civil security in a particular case is determined contextually, within the selected "parameters" of its knowledge or practice. The concept of civil security is variable, pluralistic, situational and contextually dependent.

Keywords: civil protection, Civil protection code, security.

Вступ. Концепція цивільного захисту в Україні трансформована з напрямку цивільної оборони та є явищем відносно молодим. Його актуальність проявляється у великому та бурхливому розвитку науково-технічного прогресу та появою. У зв'язку з цим комплексу нових та додаткових загроз, що направлено як на особистість так і на групи населення, навколишнє середовище тощо.

Особливої уваги в рамках дослідження виступає і співвідношення цивільного захисту та цивільної безпеки, як явищ, що не є тотожними проте мають спільні риси та елементи.

Огляд літератури. Питання цивільного захисту та цивільної безпеки ставало предметом дослідження науковців як в Україні так і в інших державах. Представниками даного напрямку дослідження є такі науковці як: Кадебська Е. В, Наливайко Т. В. Андреев С. О. Лещенко О. Я. та інші

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою статті є дослідження розуміння цивільного захисту та його співвідношення з цивільною безпекою в Україні.

Для досягнення поставленої мети підлягають вирішенню наступні завдання:

- проаналізувати тексти нормативно-правових актів, що визначають розуміння цивільного захисту;
- визначити співвідношення між цивільним захистом та цивільною безпекою.

Методологічну основу дослідження склали методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки, а саме: метод герменевтики, за допомогою якого було опрацьовано тексти нормативно-правових актів; метод порівняння, за допомогою якого було виявлено особливості існування цивільної оборони та цивільного захисту тощо.

Основний текст. Цивільний захист визначається як «функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період»[1].

Кодекс цивільного захисту спрямований на регулювання даного явища як діяльності з протидії небезпекам, що проявляється в тому, що в ньому відсутнє використання та визначення узагальнюючих

понять «безпека» та «цивільна безпека», при цьому подано формулювання окремих безпек як безпосередньо, так і в контексті цивільного захисту.

Ст. 2 Кодексу цивільного захисту формулює визначення більше сорока термінів у тому значенні, у якому вони в ньому вживаються, проте тільки два терміни стосуються таких видів безпек, як техногенна безпека та пожежна безпека.

Текст Кодексу у більш як 200 випадках використовує інші словосполучення з використанням у різних відмінках терміну «безпека», зокрема: природня безпека; техногенно-екологічна безпека; безпека під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт; безпека життєдіяльності; безпека об'єктів підвищеної небезпеки; безпека у побуті та повсякденній трудовій діяльності; екологічна безпека; безпека для всіх осіб, які перебувають у зоні надзвичайної ситуації; необхідна безпека; безпека під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації; безпека харчових продуктів і продовольчої сировини, питної води; культура безпеки життєдіяльності населення; безпека продукції (робіт, послуг) та матеріалів для життя або здоров'я населення і навколишнього природного середовища; ядерна та радіаційна безпека; промислова безпека; безпека постраждалих тощо.

Кодексу цивільного захисту, притаманне визначення безпеки через відсутність або мінімізацію небезпек чи загроз, що характеризує стан захисту населення, об'єктів і територій від надзвичайних ситуацій. Так, «техногенна безпека – відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на потенційно небезпечних об'єктах, а також у суб'єктів господарювання, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій» (п. 43 ч. 1 ст. 2)[1] або «пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю»(п. 33 ч. 1 ст. 2)[1].

Особливістю Кодексу є й те, що ним регулюється захисна діяльність в умовах надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, соціальних та воєнних (ч. 2 ст. 5), хоча в основному наголос робиться на техногенних і природних надзвичайних ситуаціях, а соціальні та воєнні лише декларуються, причому надзвичайна ситуація визначається як «обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» (п. 24 ч. 1 ст. 2).

У цьому контексті викликає сумніви доцільність використання в Кодексі таких словосполучень, як захист від надзвичайних ситуацій, тобто від обстановки на ... , яка характеризується ... , більш адекватним виглядає словосполучення «захист ... від ... в умовах надзвичайних ситуацій». Окрім того, цей захист обмежується умовами надзвичайних ситуацій. Класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій, на виконання ст. 5 (ч. 5) Кодексу, затверджено МВС України[2] через визначення опису ознак таких ситуацій, одиниці виміру (особа, факт, година, кратність тощо), порогове значення показника ознаки у кількісному вимірі. Проте ці кваліфікаційні ознаки дозволяють серед ситуацій, які визнаються такими, що відрізняються від нормальних, ті з них, які визнаються надзвичайними, проте інші ситуації в такому випадку залишаються поза межами цивільного захисту, причому суб'єкти, засоби їх захисту нормативно-правовими актами не визначено. Так, наприклад, надзвичайною визнається тільки та ситуація, в якій внаслідок ДТП «загинуло від 5 осіб, постраждало (травмовано) від 15 осіб» або внаслідок небезпечних природних явищ або подій медико-біологічного характеру «загинуло від 3 осіб, госпіталізовано від 10 осіб» чи внаслідок вибухів та пожеж у спорудах житлового призначення «загинуло від 3 осіб, постраждало від 10 осіб».

Окрім того, звертає на себе увагу й те, що цими кваліфікаційними ознаками охоплено 78 типів надзвичайних ситуацій техногенного, 51 – природного, і лише 25 – соціального характеру. Причому із надзвичайних ситуацій соціального характеру:

– 8 – це надзвичайні ситуації, пов'язані з фактом (одним) збройних нападів, скоєних на будівлі органів державної влади, державних закладів, дипломатичних чи консульських представництв, або замахом на життя посадової особи органу державної влади (Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України) або народного депутата України;

– скоєнням правопорушень – 12, виникненням тільки небезпечних подій – 3, скоєнням правопорушень або виникненням небезпечних подій – 11, причому правопорушення пов'язані переважно зі збройними нападами, обігом вогнепальної зброї, вибухових матеріалів, замахами на життя посадових осіб.

Якщо судити з цих кваліфікаційних ознак, то підтверджується висновок, зроблений вище щодо домінуючої спрямованості цивільного захисту на дію в умовах надзвичайних ситуацій техногенного та

природного, і лише частково соціального характеру. Окрім того, поза межами залишаються воєнні надзвичайні ситуації, які згідно зі ст. 5 Кодексу є їх видом.

Таким чином цивільний захист є:

По-перше, однією з функцій держави, тобто певним напрямом її діяльності що передбачає виокремлення такої функції в структурі загальних і спеціальних функцій держави, з'ясування загального та відмінного у співставленні з іншими функціями держави. Наприклад, виокремлення в якості основної безпекової функції держави, цивільний захист – як її підфункцію чи спеціальну функцію.

По-друге, особливістю є те, що державними органами організовується, забезпечується та здійснюється цивільний захист, а недержавні суб'єкти лише беруть участь у його здійсненні (ст. ст. 20, 26–27, 29).

По-третє цивільний захист є демілітаризованим, здійснюється цивільними суб'єктами та властивими їм засобами. Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення можуть залучатися до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону (ст. 28). При цьому цивільний захист як демілітаризований захист не обмежується захистом тільки цивільних суб'єктів чи об'єктів, а охоплює у мирний час і воєнні об'єкти, рівно як і захист цивільних суб'єктів та об'єктів від загроз, пов'язаних з використанням, зберіганням військового озброєння й техніки.

По четверте цивільний захист має «матеріальний» характер, тобто спрямований на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від різного роду небезпек, які впливають чи можуть впливати на ці матеріальні об'єкти, безпосередньо здійснюється за допомогою матеріальних засобів.

Разом з тим інтерпретація цивільного захисту навіть як функції держави, що спрямована на захист ..., є тавтологічною (захист, який спрямований на захист), а використання терміна «цивільний» передбачає наявність «нецивільного» захисту.

Окрім того, розуміння цивільного захисту переважно як захисту від надзвичайних ситуацій, залишає поза його межами захист від тих ситуацій, які не є надзвичайними. Використання терміну «захист» передбачає відповіді на запитання: «хто» або «що» захищається, ким і як та від чого захищається, а також від яких інших подібних термінів відрізняється (наприклад, оборони чи забезпечення, діяльності тощо).

Цивільний захист передбачає «вузьке» розуміння безпеки, яке пов'язане з мінімізацією впливу небезпек, загроз, ризиків, їх виявленням, попередженням, моніторингом, ліквідацією наслідків тощо, але не орієнтований на нормальне існування (функціонування) суб'єктів, явищ і процесів, хоча й пов'язаний з останнім, передбачає це як мету.

Законодавча термінологія цивільного захисту безпосередньо не містить терміна «цивільна безпека», але дозволяє визначити його значення через встановлення того, що відноситься чи не відноситься до цивільної безпеки у мирний час, зі зміною такого співвідношення в особливий період, коли відбувається його «мілітаризація».

Значення осмислення поняття «цивільний захист» полягає у тому, що відповіді на запитання «хто, що, ким і як захищається, здійснюється чи забезпечується», а також загальне та відмінне у співвідношенні з іншими безпековими поняттями та явищами надають нового бачення тим «параметрам», які окреслюють «поле» розуміння цивільної безпеки.

Такими основними «параметрами» є загальне й відмінне між цивільною безпекою та іншими явищами в контексті співвідношення: держави – громадянського суспільства; державного – недержавного; публічного – приватного; внутрішнього – зовнішнього; демілітаризованого – мілітаризованого; мирного – воєнного; захисту – забезпечення; матеріального – нематеріального; централізованого – децентралізованого; загального – спеціального; звичайного – незвичайного – надзвичайного; сталість функціонування – вплив загроз; діянь – подій; якісного – кількісного; минулого – сьогодення – майбутнього; зарубіжного – національного; буденного – доктринального – практичного – освітнього розуміння; побудови архітекtonіки забезпечення цивільної безпеки «зверху – вниз» – «знизу – вверх».

Висновок. Наявна система цивільного захисту відноситься до сфери компетенції Кабінету Міністрів України, але не охоплює діяльність органів держави, які відносяться до виключної компетенції Президента України (СБУ, органи розвідки, Рада національної безпеки і оборони України та інші), що виводить розуміння цивільної безпеки тільки в контексті цивільного захисту. Поняття цивільної безпеки охоплює різні види безпек, окрім воєнної безпеки, але поняття національної безпеки має своїми складовими цивільну і воєнну безпеку, але відрізняється від оборони. До цивільної безпеки в її широкому розумінні потрібно віднести й громадський (публічний) порядок та правопорядок як нормальний стан суспільних відносин, але не загрози чи злочинність як суспільно небезпечні явища, проте забезпечення громадської безпеки та охорона правопорядку є складовими забезпечення цивільної безпеки, оскільки спрямовані на протидію суспільно небезпечним явищам, які за своєю природою можуть бути діяннями та подіями («вузьке» розуміння цивільної безпеки). За побудовою «зверху – вниз» забезпечення цивільної безпеки є державним за участю недержавних суб'єктів, за архітекtonікою в напрямі «знизу вверх» основним суб'єктом стає громадянське суспільство (недержавні суб'єкти), а держава бере участь у забезпеченні цивільної безпеки, надає «безпекові» послуги у випадках, коли громадянське суспільство потребує державної допомоги.

Проблема розуміння цивільної безпеки не має однозначного вирішення. Що є цивільною безпекою у певному випадку визначається контекстуально, в межах обраних «параметрів» її пізнання чи практичної діяльності. Поняття цивільної безпеки є мінливим, плюралістичним, ситуативним і контекстуально залежним.

References:

1. *Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy vid 2 zhovt. 2012 r. № 5403-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2013. № 34–35. St. 458* [Code of Civil Protection of Ukraine of October 2, 2012 № 5403-VI. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2013. № 34–35. St. 458.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. [in Ukrainian].

2. *Pro zatverdzhennia Klasyfikatsiinykh oznak nadzvychaynykh sytuatsii: Nakaz MVS Ukrainy № 658 vid 6 serp. 2018 r.* [About the statement of Classification signs of emergency situations: the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine № 658 from August 6, 2018]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18/ed20200320#n14>. [in Ukrainian].

Гражданская защита и гражданская безопасность аспекты соотношения

Тихомиров Денис Александрович, e-mail: beleg85@gmail.com
Национальная академия внутренних дел, г. Киев, Украина

Аннотация. Целью статьи является анализ нормативного определения гражданской защиты выделения его основных черт и соотношение с гражданской безопасностью. Методологическую исследования составили методы, которые позволили получить обоснованные и логически выверенные выводы, а именно: метод герменевтики, с помощью которого были обработаны тексты нормативно-правовых актов; метод сравнения, с помощью которого было обнаружено особенности существования гражданской обороны и защиты и тому подобное. Научная новизна. В статье описаны основные черты понимания гражданской защиты и соотношение с гражданской безопасностью Выводы. Существующая система гражданской защиты относится к сфере компетенции Кабинета Министров Украины, но не охватывает деятельность органов государства, которые относятся к исключительной компетенции Президента Украины (СБУ, органы разведки, Совет национальной безопасности и обороны Украины и другие), выводит понимание гражданской безопасности только в контексте гражданской защиты. Понятие гражданской безопасности охватывает различные виды опасностей, кроме военной безопасности, но понятие национальной безопасности имеет своими составляющими гражданскую и военную безопасность, но отличается от обороны. К гражданской безопасности в ее широком понимании нужно отнести и общественный (публичный) порядок и правопорядок как нормальное состояние общественных отношений, но не угрозы или преступность как общественно опасные явления, однако обеспечения общественной безопасности и охрана правопорядка являются составными обеспечения гражданской безопасности, поскольку направлены на противодействие общественно опасным явлениям, которые по своей природе могут быть действиями и событиями («узкое» понимание гражданской безопасности). По построению «сверху - вниз» обеспечения гражданской безопасности является государственным с участием негосударственных субъектов, по архитектоникой в направлении «снизу вверх» основным субъектом становится гражданское общество (негосударственные субъекты), а государство участвует в обеспечении гражданской безопасности, предоставляет «безопасности» в случаях, когда гражданское общество нуждается в государственной помощи.

Проблема понимания гражданской безопасности не имеет однозначного решения. Что является гражданской безопасностью в определенном случае определяется контекстуально, в пределах избранных «параметров» ее познания или практической деятельности. Понятие гражданской безопасности является изменчивым, плюралистическим, ситуативным и контекстуально зависимым.

Ключевые слова: гражданская оборона, гражданская защита, Кодекс гражданской защиты, безопасность.

CURRENT STATE OF OPERATIVE AND SEARCH COUNTERACTION TO CRIMES COMMITTED BY YOUTH

Babakin Vadym,

National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

e-mail: vadon7373@gmail.com

Abstract. The author of this article analyzes the statistics on the organization of operative and search activities of operative units' activities to combat crimes committed by youth. The author notes that the organization and tactics of operative and search activities of operative units to combat crimes of this category do not meet the requirements set for the National Police of Ukraine. The urgency of detecting, preventing, suppressing and solving these crimes in the current criminogenic and operating conditions is the priorities for operative units, which must use modern approaches and methods while exercising operative and search activities. The article contains scientifically substantiated propositions and recommendations for improving the organization and tactics of operative and search activities of operative units on counteracting crimes committed by youth.

Keywords: operative information, tactics, operating conditions, criminogenic situation, operative divisions, counteraction.

Постановка проблеми та її актуальність. Захист особи від посягань на її права, свободу та законні інтереси і прав юридичних осіб це найважливіший обов'язок держави зокрема й оперативних підрозділів поліції нормативно закріплено у статтях 27, 28, 29, 34 Конституції України. Для подальшого розвитку оперативно-розшукової діяльності не викликає сумніву, оскільки молодіжна злочинність є суттєвим чинником, що посилює соціальну напруженість та дестабілізацію більшої частини суспільних відносин, виникнення рецидиву злочинності, починаючи із злочинів, що вчиняються ще з неповнолітнього віку та в подальшому переростають у професійну та організовану злочинність. Саме в осередку молоді швидко виникають нові види злочинів у сучасному стані, коли в злочинних намірах використовуються нові інформаційні технології та вчиняються, зокрема: шахрайства і розкрадання та інші види злочинів через мережу Інтернет, а також у сфері інших сучасних технологій, торгівлі людьми, грального бізнесу, рейдерських та незаконних захватів комерційних та інших прибуткових об'єктів, незаконної міграції. З кожним роком значно посилюється кримінальна активність молоді у сфері незаконного обігу наркотиків, зброї та вибухівки. За останній час має тенденція залучення молоді до незаконних політичних акцій, пов'язаних з насильством при їх проведенні і масовими заворушеннями, а також терористичних актів та інших насильницьких злочинів відносно значної кількості потерпілих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням протидії молодіжної злочинності присвятили свої праці такі вчені, як: К. А. Антонов, Л.І. Аркуша, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. В. Голіна, В. Д. Горбачев, І. М. Даньшин, В.В. Дараган, С. Ф. Денісов, О. Ф. Долженков, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, В. П. Захаров, В. П. Ємельянов, О. Г. Кальман, В.В. Лисенко, О. М. Литвинов, В. О. Навроцький, Н. Й. Никифорчук, М. І. Панов, О.О. Подобний, В. Д. Пчолкін, А. В. Савченко, О. П. Снігерьев, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, В. В. Шендрік, О. О. Юхно та ін.. Водночас, фрагментарність комплексних наукових досліджень щодо сучасного стану оперативно-розшукової протидії молодіжній злочинності обумовлюють, актуальність і вказують на необхідність концептуального дослідження такої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Криміногенна ситуація в Україні залишається складною. За роки незалежності на території країни вчинено понад 25 млн. злочинів, з них 3,6 млн. особливо тяжких, з яких 20,9 тис. учинено у складі організованих груп, а кількість нерозкритих злочинів збільшилася з 80,7 до 86,6 %. Коефіцієнт злочинності у розрахунку на 10 тис. населення збільшився з 823 до 941. У 2016-2020 роках відбулися зміни тенденцій злочинності, зокрема кількість розкритих кримінальних правопорушень загально-кримінальної спрямованості зменшилась на 9,3 %, а тяжких та особливо тяжких на 7,1 %, залишились не розкритими понад 1,5 млн. злочинів минулих років. Простежується тенденція щорічного зростання відсотку загальної кількості злочинів вчинених молодими особами. За останні п'ять років їх питома вага до усіх зареєстрованих складає у середньому 76% (у 2016р. – 82,3%, 2017р. – 77%, 2018р. – 77%, 2019р. – 76%, 2020р. – 63%). Збільшився відсоток вчинення ними тяжких та особливо тяжких злочинів від їх загальної кількості, який в середньому складає 61,4%, а їх щорічний приріст збільшився на 38,6% (2016р. – 47%, 2017р. – 48%, 2018р. – 62%, 2019р. – 78%, 2020р. – 73%). Зросла кількість вчинення молодими особами таких видів злочинів як: крадіжки чужого майна, питома вага яких в середньому складає 87,2 % від їх загальної кількості; незаконний обіг наркотиків, вчинених такою категорією дорівнює 81,6%, а їх щорічне зростання в середньому складає 21,4% (2016р. – 19,8%, 2017р. – 21,2%, 2018р. – 19,9%, 2019р. – 22,8%, 2020р. – 23,4%). Простежується тенденція до щодо вчинення молодими особами шахрайств, які складають у середньому 32,3% від загальної кількості вчинених злочинів (2016р. – 46,3%, 2017р. – 31,3%, 2018р. – 28,4%, 2019р. – 29,4%, 2020р. – 26,3%). Простежується негативна тенденція до

зниження кількості попереджених злочинів оперативними підрозділами. Вищезазначене свідчить про необхідність суттєвого посилення роботи оперативних підрозділів поліції з протидії злочинам серед молодих осіб при взаємодії з державними органами і усіма зацікавленими структурами, та нагальну необхідність виявлення причин і умов, що є чинниками її росту. Протидія молодіжній злочинності як організаційно впорядкований стан відповідних процесів та реалізації режиму законності, виступає провідною умовою самозбереження нашого суспільства, реальним інструментом подолання негативних тенденцій у всіх сферах його життєдіяльності, адже криміногенна ситуація сьогодні реально загрожує національній безпеці України. Покладені на оперативні підрозділи завдання щодо протидії, і її елементу запобіганню кримінальним правопорушенням в силу причин і факторів виконуються недостатньо результативно. У протидії злочинам все ще слабко використовуються можливості оперативно-розшукової діяльності, яка дозволяє припиняти кримінальні правопорушення на стадії замислу, підготовки і замаху окремими молодими особами чи злочинними групами.

Питанням протидії злочинності серед молоді приділяється значна увага, що характеризується підвищенням вимог з боку держави, суспільства та громадськості. В той же час наявна система протидії злочинам у цьому напрямі оперативними і іншими підрозділами поліції не дає ефективних результатів щодо превентивного впливу на таку категорію осіб, що спонукає до пошуку, здійснення і удосконалення більш ефективних оперативно-розшукових та інших заходів, а також вимагає від державних і правоохоронних органів значних зусиль по усуненню чинників, що сприяють їх вчиненню. Молоді особи, які вчиняють злочини з щорічно нарощують кримінальний потенціал, що зміцнює негативний вплив на стан криміногенної обстановки в країні. Вищезгадана статистика стану протидії злочинам серед молоді свідчить про те, що значне недооцінювання оперативними та іншими підрозділами поліції цього важливого напрямку оперативно-розшукової і службової діяльності.

Аналіз стану правопорушень серед молоді дає підстави вважати, що подолання криміногенної ситуації в дитячому та молодіжному середовищі є проблемою досить гострою та актуальною, у тому числі й для суспільства. Згідно з науковою позицією Н. В. Мотунової, яка вважає одним із найважливіших напрямів виховної роботи з дітьми та молоддю як превентивне виховання та профілактичну роботу з подолання злочинності починаючи серед неповнолітніх [1, с. 95], що ми підтримуємо. За дослідженням встановлено, що превентивна спрямованість та протидія злочинності сьогодні властива й оперативно-розшуковим структурам поліції майже всіх цивілізованих країн світу, і визначається головним чином у тому, що пріоритетні завдання і функції вказаних суб'єктів належать перш за все до протидії із протиправними діяннями. Згідно з науковою позицією В. В. Шендрика вочевидь, що реанімація і вдосконалення оперативно-розшукового попередження злочинів в сучасних умовах є завданням першорядного значення Національної поліції [2], що ми підтримуємо і вважаємо, що цей напрям діяльності повинен бути в наявності, залишитись та удосконалюватись за пріоритетними напрямками.

Згідно з науковою позицією Я. І. Гілинського найбільш «молодіжними» є такі види злочинів як: звалтування, розбійні напади, корисливі види злочинів, та злочини, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Спостерігається тенденція зростання участі молоді з середини 90-х рр. щодо таких злочинів, як заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, розбійних нападах, пограбуваннях, крадіжках [3]. Така ж тенденція спостерігається і на сьогодні. До вказаних видів, на нашу думку, слід додати ще й такі поширені види злочинів вчинених молодими особами у сучасному стані, як: вбивства, угони та крадіжки автомоботранспорту, шахрайства, торгівля людьми, злочини у сфері комп'ютерних технологій та ін.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» «завданнями оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підривної діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також для отримання інформації в інтересах суспільства і держави» [4].

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється з метою отримання інформації, її накопичення, обробки, аналізу і оцінки та вжиття відповідних оперативно-розшукових та інших превентивних заходів. Робота кожного оперативного підрозділу пов'язана, в першу чергу, з запобіганням, виявленням, попередженням, розкриттям, припиненням (нейтралізацією) і розслідуванням злочинів. Неможливо навіть уявити, як оперативні підрозділи можуть виконати своє завдання, не маючи ніяких відомостей про винну особу або ту з якою проводяться превентивні і оперативно-розшукові заходи. Повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта правопорушення являється запорукою успішного припинення його протиправної поведінки. Наявність попередньої інформації про злочин і особу, яка його вчинила, являється основою його розкриття [5, с. 204]. В свою чергу, відповідно до ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативні працівники після отримання і перевірки оперативної інформації, яка стає достовірною та проходження механізму її реєстрації мають право при проведенні слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій застосовувати кіно-, фото- і звукофікацію як допоміжний засіб виявлення, фіксації і оцінки доказів у протидії молодіжній злочинності [4]. В той же час застосування таких технічних засобів у чинному КПК України закріплено, як обов'язкові (наприклад, при здійсненні обшуку при огляді тощо). На нашу думку, широке впровадження у діяльність оперативних підрозділів сучасних оперативно-технічних засобів фіксації та ін. сприяє своєчасному отриманню оперативної інформації для організації і тактики проведення протидії молодіжній злочинності, її перевірки, своєчасному прийняттю

управлінських рішень щодо реалізації правильної розстановки і використання оперативних та інших можливостей оперативних підрозділів, а також дасть змогу використовувати фото та відеоматеріали як доказову базу при досудовому розслідуванні кримінальних проваджень слідчим, дізнавачем, прокурором.

Аналіз діяльності оперативних підрозділів свідчить про те, що надходження оперативної інформації здійснюється й під час взаємодії між оперативними підрозділами районів, міст, областей, а також від представників з недержавних і громадських організацій від окремих громадян та правоохоронних органів інших держав. Слід наголосити, що ефективність застосування оперативно-розшукових засобів при отриманні оперативної інформації оперативними підрозділами у протидії молодіжній злочинності надасть можливість оперативно реагувати на протиправну діяльність даної категорії осіб і не допустити погіршення криміногенної обстановки на території оперативного обслуговування поліції. Оперативна інформація про злочинну діяльність у молодіжному середовищі може бути також отримана при застосуванні такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з транспортних і телекомунікаційних мереж. Застосування даного заходу надає можливість слідчим та оперативним підрозділам максимально ефективно отримувати відомості й фіксувати інформацію, яка передається каналами зв'язку і є необхідною для успішного досудового розслідування, дізнання та ефективного виявлення, розкриття і запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень, зокрема молоддю.

Для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності щодо протидії молодіжній злочинності оперативні підрозділи здійснюють оперативну перевірку отриманої інформації із різних джерел у встановленому законом порядку. У своїй діяльності оперативні працівники зобов'язані здійснювати оперативно-розшукові заходи щодо протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняє молодь, а також залучати на добровільних засадах громадян для польшого отримання значимої оперативної інформації.

На сучасному етапі одним з актуальних питань щодо застосування певної тактики оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинам, що вчиняє молодь є уміння реалізувати наукові і прикладні рекомендації оперативними працівниками кримінальної поліції та інших оперативних підрозділів на території оперативного обслуговування метою яких є своєчасне виявлення, запобігання, попередження, розкриття, припинення, і розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняє молодь. Як доречно визначав вчений І. П. Козаченко, не можна подати наперед готові рішення, визначити стереотип дій, це знищило б творчість оперативного співробітника [6, с. 10–19], що ми підтримуємо.

Оперативно-розшукова тактика за своїм змістом і структурою передбачає процес широкого мислення сучасного оперативного працівника, що включає наступне: 1) оцінку оперативно-тактичної і слідчої ситуації, із застосуванням наявних професійних сил, засобів, можливостей, щодо оцінки схильності та якостей молоді, яка стала на шлях вчинення злочинів; 2) вибір способу дій, ліній поведінки самого оперативного працівника або за його завданням (дорученням) осіб, які сприяють оперативно-розшуковим заходам; 3) самі оперативно-розшукові заходи і дії, їх послідовність, проведення, коректування в залежності від розвитку ситуацій [7, с. 67], а також застосування заходів щодо припинення і нейтралізації молоді у злочинній діяльності та розшуку молодих злочинців, які ухиляються від слідства, дізнавача та суду. Крім цього до вказаного слід включити й виконання доручень слідчого, дізнавача щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Окремі питання у цьому напрямі регулюються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», в якому передбачено принципи оперативно-розшукової діяльності, що в свою чергу регулюють й питання використання тактики в цій діяльності. На підставі цього оперативні працівники при проведенні тактичних прийомів (оперативно-розшукових ситуацій; оперативно-тактичного моделювання, оперативних комбінацій, оперативно-розшукові операції) у протидії молодіжній злочинності повинні свою діяльність здійснювати у межах принципу законності, враховуючи положення чинного Кримінального процесуального кодексу України. З метою недопущення вчинення протиправних дій або тих, що вже вчинені на ділянці оперативного обслуговування, оперативні працівники повинні вживати оперативно-розшукові заходи, насамперед, шляхом проведення оперативно-розшукових ситуацій або оперативних комбінацій щодо припинення та нейтралізації осіб, особливо серед молоді, які готують або вчиняють кримінальні правопорушення. Крім цього, оперативні працівники повинні за допомогою осіб, які співпрацюють з поліцією України, здійснювати збір значимої інформації відносно кримінально активних молодих осіб, зокрема й раніше засуджених, членів груп з антигромадською спрямованістю з числа членів неформальних молодіжних формувань та ін., виявляти і встановлювати кримінальні зв'язки з таких осіб злочинний досвід, наміри, характеристики таких особистостей, психологічні аспекти в їх оточенні. На підставі отримання та підтвердження таких відомостей, вирішувати питання про необхідність встановлення оперативного спостереження за особами з кримінальною поведінкою, з метою відслідкування криміногенних зв'язків та їх соєчасної нейтралізації. Результати моніторингу залежать або від вибору методів індивідуальної профілактики, або від вжитих заходів щодо викриття злочинців [8, с. 38–41]. При здійсненні заходів попередження також застосовується тактика одержання і використання оперативно-розшукової інформації. Здійснення оперативно-розшукового попередження, зокрема у напрямі викриття і припинення кримінальних правопорушень, вимагає використання знань у галузі оперативно-розшукової діяльності, психології злочинної поведінки серед молодих осіб, уміння здійснювати моніторинг та аналіз криміногенної ситуації. Це дасть змогу оперативним працівникам ефективніше

протидіяти молодіжній злочинності. Специфічність виявлення молодих осіб, які готують або вчиняють кримінальні правопорушення, полягає в наступному: 1) у проведенні індивідуальної профілактики з усного попередження антигромадської соціально небезпечної поведінки серед молодих осіб; 2) у проведенні роботи з особами, які були взяті та перебували на профілактичному обліку органів поліції у зв'язку з високим ступенем імовірності їх схильності до готування або вчинення кримінального правопорушення; 3) у проведенні оперативно-тактичних заходів з викриття кримінально активних молодих осіб, раніше засуджених, членів груп з антигромадської спрямованості, членів неформальних молодіжних формувань, розкриття злочинів, які готуються, на які здійснюється замах я або вже вчинені ними.

Висновки. На підставі вищевикладеного, слід визначити, що сучасний стан оперативно-розшукової протидії злочинам серед молоді є недостатнім. На нашу думку, використання оперативно-розшукової тактики, яка регулюється відомчими нормативно-правовими актами та обирається оперативними працівниками у протидії злочинності серед молоді передбачає поєднання комплексу гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, що охоплюють цілісну систему моніторингу і контролю за криміногенною обстановкою у молодіжному середовищі, встановленню і усуненню причин та умов, що сприяють їх підготовці чи учиненню, а також своєчасному виявленню молодих осіб, від яких слід очікувати вчинення та здійснення з ними загального, індивідуального і профілактичного впливу та недопущення їх вчинення й припинення тих, що розпочалися. Подальше застосування на практиці оперативними підрозділами існуючих тактичних прийомів оперативно-розшукової діяльності та їх удосконалення при проведенні оперативно-розшукових заходів, оперативної комбінації у протидії молодіжній злочинності, що надасть оперативним підрозділам і слідству можливість оптимально, ефективно та конспіративно проводити заходи щодо нейтралізації злочинної діяльності серед молоді.

Reference:

1. Motunova N. V. (2011) Profilaktika pravoporushen' sereid pidlitkiv yak soczial'no-pedagogichna problema. *Soczial'na pedagogika: teoriya ta praktika*, 2011. № 3. P. 95–102. [In Ukrainian].
2. Shendrik V. V. Predmet poperedzhennya zlochiviv v operativno-rozshukovij diyal'nosti. *Pravo i bezpeka* : nauk. zhurn. Xarkiv : XNUVS, 2011. № 3 (40). URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pib/2011_3/index.htm. [In Ukrainian].
3. Gilinskij Ya. I. Podrostkovo-molodezhnaya prestupnost' URL : <http://www.narcom.ru/ideas/socio/70.html>. [In Ukrainian].
4. Pro operativno-rozshukovu diyal'nist': Zakon Ukraїni vid 18 lyutogo 1992 № 2135-XII : (zi zminami ta dopovnennymi na 02.07.2015) URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print1330431040179040> [In Ukrainian].
5. Bandurka O. M. Operativno-rozshukova diyal'nist': pidruchnik. Ch. 1. Xarkiv : Vid-vo Nacz. un-tu vnutr. sprav, 2002. 244 p. [In Ukrainian].
6. Kozachenko I. P. Taktika primeneniya sredstv i metodov ORD v profilaktike i raskry'tii prestuplenij. Kiev: KVSh MVD SSSR, 1988. P. 10–19. [In Russian].
7. Konstitucionno-pravovy'e problemy` operativno-rozy`sknoj deyatel`nosti : sb. materialov Vseros. kruglogo stola (g. S-Pb. 3 noyabrya 2011 g.) / sost. K. B. Kalinovskij. S-Pb. : Petropolis, 2012. 218 p. [In Russian].
8. Preduprezhdenie i raskry`tie prestuplenij apparatami ugolovnogo rozy`ska : ucheb. posobie / pod red. B. Ya. Shtejnbrika, V. A. Lukashova. Moskva : Akad. MVD SSSR, 1987. 352 p. [In Russian].

Современное состояние оперативно-розыскного противодействия преступлениям, совершаемых молодежью

Бабакин Вадим Николаевич, e-mail: vadon7373@gmail.com,
Национальный университет гражданской защиты Украины, г. Харьков, Украина.

Аннотация. В данной статье анализируются статистические данные об организации оперативно-розыскной деятельности органов полиции по противодействию преступлениям, совершаемых молодежью. Автор отмечает, что организация и тактика оперативно-розыскной деятельности оперативных подразделений по борьбе с преступлениями указанной категории не отвечают предъявленным Национальной полиции Украины требованиям. В сложившейся криминогенной и оперативной обстановке актуальность выявления, предупреждения, пресечения и раскрытия этих преступлений являются приоритетными задачами оперативными подразделениями, которые при осуществлении оперативно-розыскной деятельности должны использовать современные подходы и методы. Статья содержит научно обоснованные предложения и рекомендации по совершенствованию организации и тактики оперативно-розыскной деятельности оперативных подразделений по противодействию преступлениям, совершаемых молодежью.

Ключевые слова: оперативная информация, тактика, оперативная обстановка, криминогенная ситуация, оперативные подразделения, противодействие.

CONSIDERATION OF CASES ON RECOVERY OF ALIMONY FOR THE MAINTENANCE OF PARENTS IN CIVIL PROCEEDINGS: SOME ASPECTS

Dmytro A. Shkorupee

National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

e-mail: Volko_71@ukr.net

Abstract: the article is devoted to the study of the peculiarities of consideration of cases on recovery of alimony for the maintenance of parents in civil proceedings. The discussion question on the possibility of parental support by a minor child is analyzed and considered. According to Part 1 of Art. 202 of the FC of Ukraine, an adult daughter and son are obliged to support parents who are unable to work and need financial assistance. In addition, it is argued that the position of scientists on the possibility of maintaining the parents of a minor child does not comply with the provisions of current family law of Ukraine. The article considers the grounds for appealing to the court with a claim of parents or one of them for their maintenance by an adult daughter, son, in addition, it is established that only parents have the right to go to court and in civil proceedings occupy the status of plaintiff in the case. Regarding the definition of jurisdiction, it is established that this category of cases is considered in civil proceedings in the order of claim proceedings, as there is a dispute about the right. It is also argued that it is possible to consider cases of maintenance of an adult daughter, the son of parents in simplified litigation. Based on the analysis of legislation and case law, it is established that in determining the amount of recovery of alimony, the court must take into account the material and family status of an adult child who must pay child support. The court must also take into account the possibility of receiving alimony from other children who have not been sued for alimony, the wife, the husband and their parents.

Keywords: alimony, recovery of alimony, maintenance of parents, claim proceedings, court proceedings, civil proceedings.

Постановка проблеми. Обов'язок дітей надавати матеріальну допомогу батькам носить перш за все моральний характер, що ґрунтується на вихованні, повазі, а також традиції турботливо ставитись до людей похилого віку та таких, що не мають можливості забезпечити себе самостійно [1, с. 76].

Як правило діти добровільно утримують своїх батьків та надають їм належну допомогу, однак все ж таки існують випадки коли повнолітні син або дочка не піклуються про своїх непрацездатних батьків, у зв'язку з чим виникає потреба звернення до суду з вимогою про стягнення аліментів на їх утримання. Процесуальний порядок захисту прав батьків щодо справ про стягнення аліментів на їх утримання, що виникають з сімейних правовідносин, його особливості, тенденції розвитку та перспективи вдосконалення ще недостатньо досліджені в літературі з цивільного процесуального права і як правило висвітлюється у доктрині з сімейного права. Незважаючи на значні позитивні зрушення, що відбулися у сфері правового регулювання щодо стягнення аліментів, однак з більшого суттєвих змін зазнали саме захист прав дитини щодо стягнення аліментів. Правозастосовна практика стосовно розгляду і вирішення зазначеної категорії справ є суперечливою та неоднозначною. Аналіз судової практики розгляду справ про стягнення аліментів на утримання батьків засвідчує про наявність низки проблем, що стосуються процесуального порядку розгляду зазначеної категорії справ, та відсутність єдиного підходу у їх вирішенні, що потребує наукового осмислення.

Стан дослідження теми. Науковим дослідженням процесуального порядку розгляду справ про стягнення аліментів на утримання батьків у цивільному судочинстві, займались такі науковці як Л.В. Афанасьєва, В.І. Борисова, Н.В. Волкова, Л.Є. Гузь, О.О. Грабовська, В.О. Дерій, Єрмолаєва, О.В. Розган, С.Я. Фурса та інші.

Мета статті полягає в теоретичному та практичному обґрунтуванні питань, що стосується процесуального порядку розгляду та вирішення справ про стягнення аліментів на утримання батьків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сімейне законодавство України передбачає взаємні зобов'язання батьків та дітей щодо утримання. Оскільки, неповнолітніх дітей утримають їх батьки, а також дбають про належне забезпечення умов їх життя тощо, то в свою чергу батьки, які є непрацездатними та малозабезпеченими мають право на певну допомогу від своїх дітей.

Так, відповідно до ч.1 ст. 202 СК України «повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги» [2]. Аналізуючи положення вище зазначеної норми законодавства Н.В. Волкова звертає увагу, що «...дана норма статті дає підстави стверджувати, що утримувати своїх батьків можуть тільки повнолітні діти, що в свою чергу не допускає утримання батьків неповнолітніми, оскільки вони самі ще потребують утримання з боку батьків» [3, с.104]. Такої точки зору

дотримується багато вчених [4, с.81], однак існує й інша позиція, так О.В. Розгон зазначає, що «обов'язок опікуватися батьками може покладатися не лише на повнолітніх сина, дочку, а й на малолітніх або неповнолітніх дітей. Такий обов'язок є самостійним і винятковим» [5, с.83]. Далі автор вказує на те, що дане правило дещо обмежено законом та наводить посилання на ст. 206 СК України, у положення якої зазначено, що «у виняткових випадках, якщо мати, батько є тяжко хворими, особами з інвалідністю, а дитина (ст. 6 СК України) має достатній дохід (заробіток), суд може постановити рішення про стягнення з неї одноразово або протягом певного строку коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом за ними». Але необхідно зазначити, що тут мова йде не про стягнення аліментів на утримання батьків, а про одноразове стягнення з дитини витрат на догляд та лікування батьків.

В юридичній літературі висловлюється також точка зору, що якщо «...неповнолітній працює за трудовим договором або займається підприємницькою діяльністю, то він отримує певні доходи та відсутні підстави звільняти його від обов'язку сплати аліментів по утриманню батьків» [6, с.258]. До такого ж висновку приходять й О.В. Розгон та зазначає, що «...хоча в законі говориться лише про обов'язок повнолітніх дітей з утримання батьків, проте слід визнати, що емансипована дитина, яка в більшості випадків має досить високий прибуток, так само як і дитина, яка створила свою сім'ю, може і повинна розглядатися як аліментнозобов'язана особа (платник аліментів) у правовідносинах з утримання батьків» [5, с.83-84]. З цього приводу Н.В. Волкова справедливо зазначає, що «...така точка зору натепер не відповідає положенням чинного сімейного законодавства України» [3, с.105].

У судовому порядку справи про стягнення аліментів на утримання батьків розглядаються у цивільному судочинстві. Визначаючи вид провадження, необхідно зазначити, що справи про стягнення аліментів на утримання батьків розглядаються у позовному провадженні, оскільки присутній спір про право, а саме чи потребують батьки матеріального утримання відповідно до норм законодавства. Так, необхідно зазначити, що з аналізу ст. 161 ЦПК України [7] вбачається, що у наказному провадженні розглядаються тільки справи про стягнення аліментів на утримання дитини. Щодо позовного провадження, то відповідно до п.2 ч.2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження (загального або спрощеного). У спрощеному позовному провадженні розглядається малозначні справи (ч. 4 ст. 19 ЦПК України), до яких законодавець відносить і «справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства)». Відповідно до п.1 ч. 4 ст. 274 ЦПК України «в порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя». Аналізуючи вище наведені норми законодавства можна припустити, що справи про стягнення аліментів на утримання батьків розглядаються у спрощеному позовному провадженні. В порядку загального позовного провадження розглядаються справи про стягнення аліментів на утримання батьків тільки у випадках, коли вимога про стягнення аліментів об'єднана в одному провадженні з вимогою, яка підлягає розгляду в загальному позовному провадженні (наприклад, про оспорювання батьківства, про позбавлення батьківських прав тощо).

Підставами звернення до суду з заявою про стягнення аліментів на утримання батьків визначені у нормах сімейного законодавства, а саме : батьки є непрацездатними; потребують матеріальної допомоги.

До непрацездатних батьків відносяться: батьки пенсійного віку, визначеного законом; батьки, які визнанні відповідно до законодавства інвалідами I, II, III групами.

Наявність потреби у матеріальній допомозі означає нестачу коштів, необхідних для підтримання нормальної життєдіяльності особи. Батьки потребують матеріальної допомоги у разі, якщо пенсія та інші доходи не забезпечують прожиткового мінімуму, встановленого законом [8, с. 319].

З позовною заявою про стягнення аліментів на утримання батьків мають право звернутись батьки, або один з батьків та мають статус позивача у справі. Відповідачем є повнолітні дочка, син, які відповідно до ст. 202 СК України зобов'язані утримувати своїх батьків. Як справедливо зазначає О.В. Розгон «обов'язок утримувати батьків лежить на всіх дітях, незалежно від того, до одного з дітей або до всіх звернена позовна заява батьків. Наявність цього правила пов'язано з тим, що всі повнолітні діти несуть рівний обов'язок з утримання своїх непрацездатних батьків. У випадку, коли аліментнозобов'язаними суб'єктами виступають кілька дітей, то в цьому разі можна говорити про самостійні, автономні зобов'язання кожної дитини з утримання батьків» [5, с. 85]. Отже, можна говорити, що у даній категорії справ допускається співучасть.

Одним із учасників справи, відповідно до ст. 42 ЦПК України є треті особи. У справах про стягнення аліментів на утримання батьків, можуть приймати участь треті особи, які не заявляють самостійні вимоги

щодо предмета спору. Відповідно до ст. 53 ЦПК України, якщо суд при відкритті провадження у справі або при підготовці справи до розгляду по суті з'ясує, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі, то він їх залучає до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Відповідно до абз. 2 п. 23 постанови Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» зазначено, «що якщо аліменти вже сплачуються особою до якою пред'являється позов про стягнення аліментів суд має залучити до участі осіб на користь, яких сплачується уже аліменти. Останні залучаються до участі у справі, як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, оскільки рішення суду може вплинути на права та обов'язки особи, яка вже отримує аліменти від платника аліментів». Отже, якщо відповідач сплачує аліменти на утримання своїх дітей, дружину/чоловіка або інших членів сім'ї, то суд повинен залучити таких осіб до участі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору, оскільки таке рішення вплине на їх права та обов'язки.

Позовна заява подається до суду за альтернативною територіальною підсудністю згідно з ч. 1 ст. 28 ЦПК України, а саме позови про стягнення аліментів на утримання батьків можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача.

До особливостей розгляду справ про стягнення аліментів на утримання батьків необхідно також віднести наступне: що при пред'явленні позову про стягнення аліментів на утримання батьків судовий збір не сплачується (п.3 ч.1 ст.5 Законом України «Про судовий збір»); до таких позовів в судовому порядку не поширюється позовна давність, тому вони можуть пред'являтися до суду незалежно від терміну, який минув з моменту виникнення права на аліменти (якщо аліменти не виплачувалися раніше за угодою про сплату аліментів); дану категорію справ не можна передати на розгляд до третейського суду; сторони між собою можуть укласти мирову угоду на будь якій стадії процесу, однак з аналізу норм цивільного процесуального законодавства вбачається, що сторони позбавленні можливості урегулювання спору за участю суді, якщо справа розглядається у спрощеному позовному провадженні тощо.

Крім того, згідно з ст. 204 СК України дочка, син можуть бути звільнені судом від обов'язку утримувати матір, батька та обов'язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків. У виняткових випадках суд може присудити з дочки, сина аліменти на строк не більш як три роки.

Таке ж положення міститься і у п. 21 Постанові Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» та зазначається, що такий обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги, не є абсолютним. У зв'язку з цим суд на вимогу дочки, сина, до яких пред'явлено позов про стягнення аліментів, зобов'язаний перевірити їхні доводи про ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо них (ст. 204 СК України).

Розмір аліментів, що може бути стягнутий на утримання батьків з дитини установлений ст. 205 СК України, а саме суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін.

Вище наведена норма статті 205 СК України, передбачає, що суд повинен враховувати матеріальний та сімейний стан повнолітньої дитини, яка має сплачувати аліменти на утримання своїх батьків. Так, наприклад, якщо вона немає доходів, або знаходиться в важкому матеріальному становищі, або на її утримання знаходяться інші особи тощо, то це не є підставою для звільнення її від сплати аліментів, це може впливати тільки на розмір аліментів, що стягується.

Також суд повинен брати до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків (ч. 2 ст. 205 СК України).

Відповідно до норм цивільного процесуального законодавства допускається судом негайне виконання рішень у справах про стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць.

Висновки. Підбиваючи підсумки необхідно зазначити, що перелік проблемних питань щодо розгляду справ про утримання батьків у цивільному судочинстві не є вичерпним та потребує подальшого наукового осмислення.

References:

1. Alimony for children and parents: Monograph / L.V. Сапейко, В.А. Кройтов. Kharkiv: Eskada, 2008. P.76. (in Ukrainian)
2. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 10, 2002 № 2947-III. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2002. № 21-22. St. 135. (in Ukrainian)
3. Consideration of certain categories of civil cases in the courts: textbook. way. / for ed. N.Yu. Golubeva. Odessa: Helvetica Publishing House, 2017. 480 p. (in Ukrainian)

4. Nikitina VP Alimony on Soviet family law: [textbook]: Saratov Law Institute, 1967. P. 81 (in Ukrainian)
5. Rozgon OV Enforced recovery of alimony in favor of disabled and needy parents. *A small encyclopedia of a notary*. 2010. № 5 (53). Pp. 84–93. (in Ukrainian)
6. Antokolskaya MV Family law: Textbook. Ed. 2nd, reworked. and ext. M.: Jurist, 2002. P. 258 (in Ukrainian)
7. Civil Procedure Code of Ukraine: *Law of Ukraine of March 18, 2004 № 1618-IV* // (In the wording of the Law № 2147-VIII of 03.10.2017, VVR, 2017, ст 48, р.436) [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (in Ukrainian)
8. Scientific and practical commentary on the Family Code of Ukraine: trans. from the Russians. / S.V. Kivalov, Yu.S. Red, GS Hairy, etc.; for order. Y.S. Red. K.; O.: Jurinkom Inter, 2008. P.319. (in Ukrainian)

Рассмотрение дел о взыскании алиментов на содержание родителей в гражданском судопроизводстве: отдельные аспекты

Шкорупеев Дмитрий Анатоліевич, e-mail: Volko_71@ukr.net

аспирант кафедры Национального университета «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация: Статья посвящена исследованию особенностей рассмотрения дел о взыскании алиментов на содержание родителей в гражданском судопроизводстве. Проанализированы и рассмотрены дискуссионные вопросы о возможности содержания родителей несовершеннолетним ребенком. Согласно ч.1 ст. 202 СК Украины совершеннолетние дочь, сын обязаны содержать родителей, которые являются нетрудоспособными и нуждаются в материальной помощи. Дополнительно аргументировано, что позиция ученых о возможности содержать родителей несовершеннолетним ребенком не соответствует положениям действующего семейного законодательства Украины. В статье рассматриваются основания обращения в суд с требованием родителей или одного из них по их содержанию совершеннолетней дочерью, сыном, кроме того установлено, что право обращения в суд имеют только родители и в гражданском процессе занимают статус истца по делу, а ответчиком является совершеннолетние дочь, сын. Определяя юрисдикции установлено, что данная категория дел рассматривается в гражданском судопроизводстве в порядке искового производства, поскольку присутствует спор о праве. Также аргументированно о возможности рассмотрения дел о содержании совершеннолетней дочерью, сыном родителей в упрощенном исковом производстве. На основании анализа законодательства и судебной практики установлено, что при определении размера взыскания алиментов суд должен учитывать материальное и семейное положение совершеннолетнего ребенка, который обязан содержать своих родителей. Также суд принимает во внимание возможность получения содержания от других детей, к которым не предъявлен иск о взыскании алиментов, например, жены, мужа и др.

Ключевые слова: алименты, взыскание алиментов, содержание родителей, исковое производство, судебное рассмотрение, гражданское судопроизводство.

THE PRINCIPLE OF HUMANISM IN THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW

Volodymyr Tartasiuk,

Graduate Student of the Theory and History of State and Law Department,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine
e-mail: v.tartasiuk@gmail.com

Abstract. The article explores the principle of humanism in the concept of the rule of law. It is manifested in its ability to truly ensure human rights and freedoms, realize the values of justice, legal equality, legality, creative freedom in the process of self-realization of the individual. It is determined that the legal state is a special state of the organization of state power in civil society. It arises in the context of the achievement in it of a high level of legal culture of its members and provides for the realization by the State of its functional appointment. It is based on the rule of law, the separation of powers, the recognition and realization of human and civil rights and freedoms, and the mutual responsibility of the State.

Keywords: the principle of humanism, the legal state, the rights and freedoms of man and citizen, the judicial branch of government, the rule of law.

Актуальність. На сьогоднішній день, практика побудови правової держави в Україні демонструє суперечливі тенденції, повільне просування у цьому напрямку, що відповідно гальмує реалізацію гуманітарної сутності права як такої. Правова держава для сучасної України – це не реалії, а перспектива, ідеальна модель для руху, для подолання тоталітарного минулого. Тому про правову державу можна говорити скоріше всього як про принцип, яким слід керуватися українському народу при здійсненні всієї своєї державно-правової життєдіяльності

Постановка проблеми. Метою статті є актуалізація проблеми принципу гуманізму у розбудові правової держави, яка є актуальною не лише в національному аспекті, але й загальносвітовому, адже у демократичних суспільствах право набуває нового розвитку – гуманістичного, основою якого є права та свободи людини й громадянина.

Стан дослідження. Дослідженню проблеми гуманістичної сутності правової держави присвятили свої праці такі вчені як Л. Богачова, О. Головащенко, О. Дудоров, Б. Малишев, В. Матвійчук, Г. Огнев'юк, Т. Пашук, І. Сікач, В. Смородинський, Т. Струс-Духнич, Р. Шай, І. Яков'юк та ін.

Вклад основного матеріалу. Визначаючись термінологічно зауважимо, що правова держава може бути визначена як особливий стан організації державної влади у громадянському суспільстві, який виникає за умов досягнення в ньому високого рівня правової культури його членів і передбачає реалізацію державою свого функціонального призначення на засадах верховенства права, поділу влади, визнання і реалізації прав і свобод людини і громадянина, а також взаємної відповідальності держави та особи [1, с. 20].

Зародки теорії правової держави у формі гуманістичної ідеї, як вимога відновити принцип демократизму, встановити та забезпечити свободу людей, керуватися правом та законом зустрічаються вже у мислителів стародавніх Греції, Риму, Китаю, Індії [2, с. 262].

Значний внесок у розроблення морально-гуманістичних основ правової держави належить засновнику німецької класичної філософії І. Канту. З його точки зору, справжнє призначення права полягає у надійному гарантуванні для людської моральності того соціального простору, у якому вона могла б себе виявити, де могли б безперешкодно реалізуватися свобода і громадянська рівність індивідуумів. Держава, за І. Кантом, є об'єднанням великої кількості людей, які підкоряються правовим законам. Головне завдання держави, в якій суверенітет належить народу, полягає, згідно з твердженням філософа, у тому, щоб охороняти та гарантувати права та свободи громадян. Держава, стверджує мислитель, повинна будуватися на засадах взаємної відповідальності людини та держави. Держава та громадянин – рівні суб'єкти права. Діяльність держави ґрунтується на правових законах, а ці закони, у свою чергу, повинні відповідати правовим принципам, суть котрих складають природні права людини [3, с. 232].

Правова державність – це реально встановлені моральні цінності людини, забезпечення їх визначальної ролі в житті суспільства, виключення свавілля, насилля над особистістю. Якщо ж розглядати детальніше, то виявляється вона в демократичних методах державного управління, в перевазі прав і свобод особистості у взаємовідносинах з державою тощо. Духовна насиченість державного життя визначає моральну зрілість суспільства в цілому, рівень його цивілізованості, гуманізм в соціально-економічних і політичних відносинах [4, с. 227-228].

Принцип гуманізму у розбудові правової держави проявляється у тому, що на першому місці в ній завжди знаходяться права та свободи людини, а їх захист забезпечений існуючими процедурами, нормами, принципами. Навіть ведучи мову про покарання за скоєння кримінальних злочинів варто реалізовувати принцип гуманізму як основу буття правової держави.

Принцип гуманізму у правовій державі є актуальним, адже, наприклад, закон про кримінальну відповідальність регламентує найбільш суворі заходи державного примусу. Сутність принципу гуманізму полягає в такому: закон про кримінальну відповідальність забезпечує охорону людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки як найвищої соціальної цінності; особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, суд призначає покарання, необхідне і достатнє для її виправлення і запобігання новим кримінальним правопорушенням у випадках, передбачених цим Кодексом, допускається звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання чи його відбування, а також заміна покарання більш м'яким; покарання та інші кримінально-правові заходи, що застосовуються до особи, не можуть мати своїм змістом завдання фізичних страждань чи приниження людської гідності [5, с. 72].

В цілому, необхідно підкреслити, що гуманістична сутність правової держави забезпечується чіткою реалізацією низки системоутворюючих принципів. Науковці стверджують, що принципи правової держави становлять складну систему взаємопов'язаних елементів, кожен з яких корелює з іншими і може бути реалізований лише за умови паралельного забезпечення інших принципів. Серед основоположних принципів правової держави необхідно виділити такі: принцип верховенства права, принцип законності, принцип поділу влади та принцип реальності прав і свобод людини й громадянина. Всі вони є однопорядковими і їх співвідношення слід представляти не як ієрархічну схему (коли є один основний принцип, а вся решта поступово виводиться з нього), а як мережеву структуру. На основі цих принципів розбудовується система ознак, інститутів та вимог до правової держави [6, с. 9-10].

Гуманістична сутність правової держави забезпечується тим, що принцип верховенства права логічно доповнюється принципом верховенства закону. Це означає, що позитивне право не повинно порушувати природні права людини, а вони самі мають бути закріплені у діючому законодавстві, тобто бути гарантовані державою.

Принцип верховенства права і принцип верховенства закону пов'язані між собою правовими режимами. Зв'язок між ними проявляється у тому, що забезпечення принципу верховенства закону є першим і необхідним кроком у процесі утвердження принципу верховенства права. Принцип верховенства права є наступним етапом розвитку правової системи після того, як в ній забезпечена законність, яка є результатом дії принципу верховенства закону. Отже, у правових системах, в яких не в повній мірі діє принцип верховенства закону, запровадження принципу верховенства права неможливе. Різниця між принципом верховенства права і принципом верховенства закону полягає в тому, що верховенство закону робить правову систему ефективною, а верховенство права – справедливою [7, с. 19].

Вочевидь, основним завданням правової держави як інституційного утворення гуманного за своєю сутністю є захист природних прав людини шляхом їх закріплення у діючому законодавстві. Як зауважує Б. Малишев, сутність природних прав людини закономірно позначається і на їх регулятивному потенціалі: вони завжди мають однозначний пріоритет над правами держави, соціальних груп, суспільства. Реалізація природних прав не залежить від прав та дій інших людей, колективів, суспільства і держави, а також від рівня економічного та культурного розвитку суспільства. Отже, природні права людини є засобом досягнення благ, які мають первинне значення для всіх без винятку суспільних відносин. Без забезпечення природних прав людини всі інші суб'єктивні права (в тому числі основоположні, основні, конституційні) або позбавляються сенсу, або їх реалізація стає неможливою. Решта суб'єктивних прав є розвитком змісту природних прав людини у конкретних сферах суспільних відносин [8, с. 29].

При цьому говорити про ефективний захист прав і свобод людини можна тільки тоді, коли він сам, його зміст, механізми, принципи будуть не лише носити теоретичний характер, не лише закріплені в законодавстві (причому законодавстві різногалузевому), але й реально забезпечуватися. Недаремно державно-юридичний захист людини пропонують розуміти як правозастосувальну юрисдикційну діяльність національних компетентних органів, спрямовану на примусове здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або на відновлення такого права, або ж на попередження чи припинення його порушення [9, с. 14].

Можна констатувати, що принцип гуманізму у розбудові правової держави проявляється у її здатності реально забезпечити права та свободи людини, реалізувати цінності справедливості, правової рівності, законності, творчої свободи у процесі самореалізації особистості.

В цьому контексті варто зауважити, що необхідною умовою реалізації гуманізму у правовій державі є ефективна діяльність судових та правоохоронних органів. По суті інститути правової держави мають дотримуватись принципу правової визначеності, створюючи людиноцентристську систему координат у суспільстві.

Людина у правовій державі є захищеною від свавілля влади та чиновників й має можливість у законом передбачений спосіб відстоювати власні інтереси. Згідно з принципом правової визначеності громадянин, звертаючись до суду, повинен бути заздалегідь упевнений як в справедливості судового розгляду, так і у виконанні судового рішення. Невиконання рішень суду суперечить владній природі судової системи, дестабілізує її, знижує рівень довіри громадян до судових органів [10, с. 11].

Значення принципу правової визначеності полягає у наступному: «Правова визначеність є універсальним правовим началом, дія якого поширюється на такі важливі сфери правовідносини між державою і особою, як реалізація та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, встановлення юридичної відповідальності, підстав та порядку притягнення до неї, недопустимість дій та бездіяльності, спрямованих на безпідставне обмеження прав і свобод людини, встановлення пропорційності застосованих до особи обмежень, здійснення повноважень органами державної влади у межах, визначених Конституцією і законами України» [11].

Висновки. Отже, на сьогоднішній день в Україні триває розбудова правової держави, яка відбувається достатньо непослідовно та повільно. Зокрема, розпочата реформа судових та правоохоронних органів, відбуваються зміни у законодавстві нашої держави відповідно до європейських правових стандартів. Фактично гуманістична сутність правової держави забезпечується гармонійним поєднанням трьох чинників політичного (панування демократії), соціального (високий рівень життя громадян) та суто правового (забезпечення прав і свобод людини).

Reference:

1. Holovashchenko O. S. (2008) *Sotsialna ta pravova derzhava: pytannia spivvidnoshennia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv.* [Social and legal State: issues of balance: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01. Yaroslav Mudryi National Law University. Kharkiv]. 2008. 27 p. (In Ukrainian)
2. Shai R. (2010) *Teoretyko-pravovi kontseptsii vynykennia ta rozvytku pravovoi derzhavy* [Theoretical and legal concepts of the emergence and development of the rule of law]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava* [Scientific Notes of Lviv University of Business and Law]. 2010. № 5. P. 261-266. (In Ukrainian)
3. Kant Y. (1965) *Metafizycheskye nachala ucheniya o prave: v 6 t. T. 4, ch. 2.* [Metaphysical teachings of law: in 6 vols. T. 4, part 2]. M. (In Russian)
4. Sikach I. V. (1999) *Pravova derzhava: kontseptsiiia B. Kistiakivskoho.* [Legal state: the concept of B. Kostyakovsky]. *Naukovyi visnyk Diplomatichnoi akademii Ukrainy* [Collected Works of the Diplomatic Academy of Ukraine]. 1999. № 2. P. 223-230. (In Ukrainian)
5. Khavroniuk M. I. (Ed.). (2014) *Kryminalne pravo : navch. posibnyk* [Criminal law: training manual]. K. : Vaite [Vaite], 2014. 944 p. (In Ukrainian)
6. Matviichuk V. K. & Stetsiura V. V. (2013) *Suchasni kontseptsii pravovoi derzhavy* [Modern concepts of the rule of law]. *Yurydychna nauka* [Juridical science]. 2013. № 6. P. 7-11. (In Ukrainian)
7. Malyshev B. V. (2012) *Pryntsyp verkhovenstva prava (teoretyko-pravovyi aspekt).* [Rule of law (theoretical and legal aspect)]. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine]. 2012. № 8. P. 14-20. (In Ukrainian)
8. Malyshev B. V. (2012) *Pryrodni prava liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka* [Natural human rights: a general theoretical characteristic.] *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine]. 2012. № 2. P. 23-29. (In Ukrainian)
9. Pashuk T. I. (2006) *Pravo liudyny na efektyvnyi derzhavnyi zakhyst yii prav ta svobod: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Nats. un-t im. I. Franka. Lviv.* [The human right to effective State protection of his rights and freedoms: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01. Ivan Franko National University. Lviv]. 2006. 19 p. (In Ukrainian)
10. Smorodynskyi V. S. (2001) *Sudova vlada v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk.: 12.00.01. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv.* [Judiciary in Ukraine: abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01. Yaroslav Mudryi National Law University. Kharkiv]. 2001. 20 p. (In Ukrainian)
11. Bohachova L. L. (2013) *Pryntsyp pravovoi vyznachenosti v yevropeiskomu i natsionalnomu pravi (zmistovna kharakterystyka)* [The principle of legal certainty in European and national law (substantive description)]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva* [Theory and practice of jurisprudence]. 2013. № 2. P. 70-83. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_74.pdf (In Ukrainian)

Принцип гуманизма в концепции правового государства

Тартасюк Владимир Юрьевич, e-mail: v.tartasiuk@gmail.com

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье исследуется принцип гуманизма в концепции правового государства, который проявляется в его способности реально обеспечить права и свободы человека, реализовать ценности справедливости, правового равенства, законности, творческой свободы в процессе самореализации личности. Определено, что правовое государство является особым состоянием организации государственной власти в гражданском обществе, которое возникает в условиях достижения в нем высокого уровня правовой культуры его членов и предусматривает реализацию государством своего функционального назначения на принципах верховенства права, разделения власти, признания и реализации прав и свобод человека и гражданина, а также взаимной ответственности государства.

Ключевые слова: принцип гуманизма, правовое государство, права и свободы человека и гражданина, судебная ветвь власти, верховенство права.

CONCERNING THE PECULIARITIES OF LEGAL RELATIONS ARISING FROM PROPERTY DAMAGE IN THE FIELD OF TRANSPORTATION BY RAIL

Rostyslav Sirko

PhD in Juridical sciences, ass. prof.

Director of Chernivtsi Institute of International Humanitarian University

e-mail: demidenkov@ukr.net

Abstract. The correct application of the rules of law relating to rail transport plays a major role in the solution of the challenges facing rail transport. These rules of law mainly relate to civil law. Most of the rules governing relations that arise in the sphere of transportation by rail are related to one of the main sections of civil law - the law of obligations.

The relations between carriers, shippers and consignees in rail transportation are mainly civil-law relations. From this we can conclude that they have all the basic characteristics of civil relations. Indeed, legal relations in the field of transportation by rail are governed by the method of legal equality of the parties, and if the rights of the claim also take place, it is only by virtue of a direct indication of the law or the contract. The legal relationship for carriage by rail is established as a result of interaction between people - participants of these legal relations with their subjective rights and their assigned responsibilities. The importance of studying relationships, which are drawn up in the process of transportation by rail in the conditions of improvement of the legal bases of the organization and activity of railway transport are beyond doubt. It should be noted that there are gaps in the field of legal regulation of the claim process and the need for theoretical consideration and practical solution to the existing problem.

In the case of individual violations of the terms of the contract of carriage by rail, liability is established either in the form of compensation for direct loss or part thereof.

Keywords: transportation, rail transportation, recodification, rail transportation relations, rail charter, rail transportation contract, contractual liability, obligations, rail, damage, compensation, claims.

Постановка проблеми. Здобуття Україною незалежності зумовило перший етап у дослідженні історії становлення законодавства регламентуючого перевезення залізничним транспортом в Україні, хоча слід зазначити, що в цей період не з'явилися роботи, у яких би комплексно висвітлювалися питання правового регулювання перевезень залізничним транспортом.

Після проголошення Україною незалежності у 1998 році був затверджений Статут залізниць України, який зі змінами й доповненнями діє і на сьогодні. Треба зазначити, що норми діючого Статуту, що регулюють відповідальність залізниць за порушення зобов'язань з перевезення вантажів скопійовані з Статуту залізниць СРСР. Крім того, у 2004 році набрали чинності ЦК України та ГК України, які містять загальні положення щодо перевезення та відповідальності перевізників за порушення своїх зобов'язань та які є Головним нормативно-правовим актом, норми якого регулюють саме договори перевезення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких науковців, як С.С. Алексєєв, А.Г. Биков, Г.С. Гуревич, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.А. Єгізаров, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз загальних положень законодавства України з метою визначення особливостей реформування відносин в сфері залізничних перевезень.

Викладення основного матеріалу. В сучасній Україні залізничний транспорт посідає друге місце за вантажообігом і перше за пасажирообігом.

Аналіз реформ повинен проводитися комплексно, «з точки зору побудови основних інститутів ринку». розглядаючи відбуваються на ринку залізничних перевезень економічні процеси в комплексі, можна зробити об'єктивний прогноз розвитку всієї економіки України, а також адекватно оцінити і знайти приховані резерви розвитку транспортної галузі.

Відзначається, що необхідно розглядати реформу і всі економічні процеси, що відбуваються в транспортній галузі як результат «впливу приватної або державної власності; наявності або відсутності вільного ціноутворення; функціонування механізмів, що забезпечують саморегулюючий перетікання капіталу та інших ресурсів з одного сегмента економіки (або ринку) в інший».

Передбачається розглядати реформи, що проводяться в інших країнах і, зокрема, роботу залізничних перевізних компаній з урахуванням проведеної політики.

Відзначимо ряд законів, які були прийняті Європейським парламентом і Радою.

1. Директива Ради 91/440 / ЄС щодо розвитку залізниць. Надає законне право незалежним операторам (перевізникам) за певну плату на умовах договору отримувати доступ до інфраструктури інших власників.

2. Директива Ради 2001/12 / ЄС (уточнення та доповнення до Директиви 91/440 / ЄС) визначає рамки доступу сторонніх незалежних операторів (перевізників) до інфраструктури країн ЄС.

3. Директиви 2001/13 / ЄС і 95/18 / ЄС визначають порядок ліцензування операторів (перевізників). Ліцензія на здійснення перевізної діяльності, видана в одній з країн ЄС діє на всій території ЄС.

4. Директива Ради 2001/14 / ЄС і 95 / 19 / ЄС встановлюють правила розподілу пропускну здатності мережі між перевізниками та справляння плат власником інфраструктури за доступ до мережі.

Залізнична мережа з'явилася в ХІХ столітті з численних приватних ліній, які розходилися від Лондона в напрямках великих промислових центрів Великобританії. 1947 - 1948 рр. - залізні дороги повністю націоналізовані. Друга половина 1980-х рр. - Початок реформування природних монополій Великобританії. Ідея реформи: «впровадження конкуренції в галузі, де вона відсутня, і посилення конкуренції в тих галузях, де вона почала вже з'являтися; реформування відносин створюваних підприємств залізничної галузі з державою, і перебудова структури самої галузі» [12].

Повна приватизація призвела до зниження безпеки руху поїздів по залізничній інфраструктурі Великобританії. Найбільші вантажоперевізники (оператори) понесли великі фінансові втрати. Також ситуація, що склалася сольно вдарила по економіці країни в цілому і змусила переглянути проведenu політику в сфері залізничного транспорту Великобританії. Сучасне становище залізничної отряслі розглянуто далі.

Досвід Великобританії показує, що оператори (перевізники), що мають вагони і локомотиви на правах власності або орендовані на різних умовах, повинні бути приватними компаніями. Це сприяє залученню приватних інвестицій в галузь і, як наслідок, оновлення рухомого складу.

Залізниця в США є розгалужену мережу, в яку входить близько семи трансконтинентальних магістралей, що перетинають країну зі сходу на захід. Вони з'єднують найбільші міські агломерації атлантичного і Тихоокеанського узбережжя. Існує близько десяти магістралей меридіонального напрямку, що з'єднують райони Півдня і південний захід США з районами, прилеглими до канадської кордони; близько десяти магістралей, що перетинають територію країни в східній її частині по діагоналі з північного сходу на південний захід. Галузь розвивається в цілому як єдиний комплекс з урахуванням потреб економіки і транспортної стратегії країни. Діяльність залізниць регламентована численними законами, зокрема детально опрацьовані трудове законодавство і законодавство про безпеку на залізницях. Завдяки прийняттю закону Стеггера (Staggers Rail Act of 1980) залізничні перевізні компанії отримали можливість самостійно встановлювати договірні тарифи в залежності від попиту на перевезення та рівня конкуренції з боку інших видів транспорту, а також закривати і продавати.

Важлива особливість організації залізничних перевезень в США пов'язана з вільним ціноутворенням (тарифами). Тарифи встановлюються на основі добровільних контрактів як між учасниками перевізного процесу (компаніями-перевізниками), так і між продавцями і покупцями транспортних послуг.

Досвід управління залізничною системою в США показує, що «горизонтальні» взаємодії незалежних один від одного перевізників і власників інфраструктури роблять позитивний вплив на розвиток ринку транспортних послуг. Також, в основному, тут існують компанії, яким належить як рухомий склад, так і інфраструктура.

Транспортні компанії в США вважають за краще займатися безпосередньо перевізною діяльністю, так як вона приносить їм прибуток. У меншій мірі перевізники займаються технічним обслуговуванням рухомого складу. Така діяльність віддається перевізниками на аутсорсинг. Даний досвід США можна використовувати, розглядаючи найпростішу модель організації локального перевізника. Діяльність локального перевізника буде сконцентрована тільки на перевезеннях. Вся інша діяльність буде віддана на аутсорсинг або буде здійснюватися компанією - власником інфраструктури (залишиться у віданні Укрзалізниці). Скасування державного регулювання тарифів у США призвело до їх зниження, змусило перевізників оптимізувати свої витрати - скорочувати нераціональне використання ресурсів, впроваджувати використання нових ресурсозберігаючих технологій, відмовитися від нерентабельних видів діяльності (перевезення малоприбуткових вантажів, закриття малодіяльних ліній). Досвід розвитку залізниць США можна розглядати тільки частково.

В ЦК України положенням, що регулюють такі складні зобов'язання як перевезення, законодавець присвятив главу 64 «Перевезення» [4].

ЦК України містить лише основні, принципові положення, що регулюють договори перевезення (ст. 908 ЦК України) [4]. Ці положення являють собою правила, що застосовуються однаковою мірою щодо відносин, пов'язаних з перевезенням різними видами транспорту. В основному ж взаємовідносини відправників, перевізників та одержувачів традиційно регулюються транспортними статутами та кодексами.

У зв'язку з цим в незалежній Україні основи транспортного законодавства були закладені у 1994 році з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про транспорт» [2]. В подальшому, з метою правового закріплення основних засад організації та діяльності залізничного транспорту в Україні в липні 1996 року був прийнятий Закон України «Про залізничний транспорт». У ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» [3] визначаються поняття залізничного транспорту та залізниці. Так, залізничний транспорт – це виробничо-технологічний комплекс організацій і підприємств залізничного транспорту загального користування, призначений для забезпечення потреб суспільного виробництва і населення країни в перевезеннях у внутрішньому і міжнародному сполученнях та надання інших транспортних послуг усім споживачам без обмежень за ознаками форми власності та видів діяльності тощо, а залізниця –

це статутне територіально-галузеве об'єднання, до складу якого входять підприємства, установи та організації залізничного транспорту і яке, при централізованому управлінні, здійснює перевезення пасажирів та вантажів у визначеному регіоні транспортної мережі. Цей Закон також, визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності залізничного транспорту загального користування, його роль в економіці і соціальній сфері України, регламентує його відносини з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими видами транспорту, пасажирями, відправниками та одержувачами вантажів, багажу, вантажобагажу і пошти з урахуванням специфіки функціонування цього виду транспорту як єдиного виробничо-технологічного комплексу. Крім того, Законом «Про залізничний транспорт» встановлені основні засади тарифної політики у сфері залізничних перевезень, забезпечення безпеки руху, збереження вантажів та охорони об'єктів на залізничному транспорті, права, обов'язки і відповідальність учасників перевізного процесу на залізничному транспорті тощо [3].

Важливим етапом створення спеціального законодавства у сфері залізничного транспорту стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту залізниць України», яка була прийнята 06 квітня 1998 року. СЗ України та Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, введені в дію Наказом Міністерства транспорту України № 297 від 28.07.1998 року, визначають відносини у сфері перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти [5].

Організація перевезень пасажирів, багажу та вантажобагажу встановлюється Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом (Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 19.03.1997 року), а умови перевезень – Правилами перевезень пасажирів.

Нормативні документи, що визначають порядок і умови перевезень, користування засобами залізничного транспорту, безпеки руху є обов'язковими для всіх юридичних і фізичних осіб на території України.

Не дивлячись на те, що українське законодавство про залізничні перевезення було розроблено з урахуванням нових ринкових відносин та євроінтеграції і в цілому відповідає міжнародним стандартам, тим не менше, воно не позбавлено недоліків і внутрішніх протиріч, які негативно відображаються на правозастосовчій діяльності. Зазначене пов'язано перш за все з тим, що залізничний транспорт перебуває у стані регулярного структурного реформування, вдосконалення та оновлення.

Також, залізничний транспорт має ряд рис, специфічних за своєю характеристикою, то як побудова оновленої структури управління процесом перевезень залізничним транспортом, наявність слабкої конкуренції з боку інших видів транспорту, тощо.

Все це обумовлює необхідність оновлення нормативно-правового регулювання перевезень залізничним транспортом з урахуванням сучасних тенденцій економічного розвитку держави та досвіду зарубіжних країн в галузі правового регулювання перевезень транспортом, зокрема залізничним транспортом.

Українська залізниця є оператором залізничної мережі України. Укрзалізниця - це державне об'єднання, яке підпорядковується Міністерству транспорту та комунікацій. Управління перевізним процесом здійснюється Укрзалізницею. Тут управління інфраструктурою не відокремлене від перевізної діяльності, все послуги на залізничному транспорті загального користування надає одна компанія; спостерігається централізоване управління господарської діяльності. Укрзалізниця структурована територіально: існує кілька відділень доріг. Майно належить компанії на правах господарського відання та оперативного управління. Укрзалізниця не може, наприклад, продати наявний у неї рухомий склад або ділянку лінії.

Формування єдиного економічного простору і взаємодія із залізничними компаніями Європейського Союзу змушує країн-учасниць Митного союзу інтегруватися в світову мережу залізниць, надавати нові послуги, змінювати або повністю перебудовувати структуру управління на залізничному транспорті.

Проблематика становлення, розвитку та сучасного стану цивільного та транспортного законодавства України щодо цивільно-правових відносин з перевезень залізничним транспортом впродовж усього періоду становлення незалежності України та її шляху до євроінтеграції була і залишається однією з найменш досліджених. А наявні рухи щодо розвитку залізничних перевезень, шляхом затвердження стратегії розвитку Укрзалізниці, дають підстави для одночасного оновлення, тобто рекодифікації законодавства України.

Таким чином, всі країни світу мають свою модель функціонування ринку вантажних залізничних перевезень. В США ринкові умови допомагають розвиватися ринку вантажних залізничних перевезень при мінімальному втручанні держави. У Великобританії зроблена спроба штучного створення конкуренції, яка послужила негативним досвідом для інших країн Європейського союзу: інфраструктура залізничних шляхів повинна управлятися однією компанією або державою, але перевізники повинні допускатися до неї на недискримінаційних умовах. В Україні варто застосовувати досвід усіх розглянутих країн і уникати помилок, які були допущені цими країнами в ході реформ.

Основним напрямком реформування у галузі відносин щодо перевезень залізничним транспортом повинно виступати підвищення ефективності роботи залізничного транспорту направлене на підвищення ефективності функціонування виробництва та поліпшення життєдіяльності.

References:

1. Aleksyeyev S.S. Pravo. Azbuka. Teoryya. Filosofiya. Opit kompleksnoho doslidzhennya. V 3-kh t. T. 3. M.: Yzdatel'skaya hrupa NORMA - YNFRA, 1998. P. 245 [In Ukrainian].
2. Bulhakova I.V., Klepkova O.V. Transportne pravo Ukrayiny: Akademichnyy kurs. K: Vydavnychyy dim InYure. 2005. 535 p. [In Ukrainian].

3. Hospodars'kyy Kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [In Ukrainian].
4. Informatsiynny lyst Vyshchoho hospodars'koho sudu «Pro deyaki pytannya praktyky zastosovannya okremykh norm chynnoho zakonodavstva pry vyrishenni sporiv». Visnyk hospodars'koho sudochynstva. 2001. № 4. P. 121 [In Ukrainian].
5. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 28.06.1996. Vidomosti Verkhovnoyi Rady. 1996. № 30. St. 141 [In Ukrainian].
6. Pospolitalak V.V., Khanyk-Postolitalak R.YU. Analiz nayavnykh superechnostey ta neuz:hodzhenostey mizh Tsyvil'nym ta Hospodars'kymy kodeksamy Ukrayiny. K. : Referat. 2005. P. 217 [in Ukrainian].
7. Pravove rehulyuvannya perevezen' v Ukrayini: navchal'nyy posibnyk / [Y. O. Kharytonov, O. I. Kharytonova, O. I. Safonchuk ta in.]; za red. Y. O. Kharytonova. Kharkiv: Odissey, 2006. 560 p. [In Ukrainian].
8. Pravyla planuvannya perevezennya vantazhiv zatverdzhennya nakazom Ministerstva transportu Ukrayiny vid 09.12.2002 N 873, Zareyestrovano v Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny 29.12.2002 za N 1030/7318 iz zminamy ta dopovnennyamy vnesenyamy nakazom Ministerstva transportu Ukrayiny vid 01.12.2008 № 1454 [In Ukrainian].
9. Pro transport: Zakon Ukrayiny vid 10.11.1994 iz zminamy vnesenyamy Zakonom vid 21.12.2000. Vidomosti Verkhovnoyi Rady, 2001, № 9, St. 68 [In Ukrainian].
10. Pro zaliznychnyy transport: Zakon Ukrayiny vid 04.07.1996 № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80> [In Ukrainian].
11. Statut zaliznytsi Ukrayiny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 06.04.1998 № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-98-%D0%BF> [In Ukrainian].
12. Tsyvil'nyy Kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 r. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [In Ukrainian].
13. Tsyvil'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna: pidruchnyk / za red. O. V. Dzery, N. S. Kuznyetsovoyi, R. A. Maydanyka. - vyd., Pererobl. i dopovn. K. : Yurinkom Inter, 2017. P. 976 [In Ukrainian].
14. Yanovyts'ka H.B., Kucher V.O. Tsyvil'ne pravo Ukrayiny: pidruchnyk [Tekst]: v 2-kh tomakh / kol. Avtoriv; za red. Yanovyts'koyi H.B., Kuchera V.O. L'viv «Novyy svit-2000. : Yurinkom Inter, 2018. 872 p. [In Ukrainian].
15. Zhylynkova Y.V. Posluhy za dystantsiynym navchanniam yak ob'yekt hromadyans'kykh prav. Yurydychnyy visnyk. 2002. № 2. P. 99 [In Ukrainian].

Особенности правовых отношений в результате повреждения имущества в области перевозки железной дорогой

Сирко Ростислав, e-mail: demidenkov@ukr.net

кандидат юридических наук, доцент, профессор

директор Черновицкого института Международного гуманитарного университета, г. Черновцы, Украина

Аннотация. Правильное применение норм права, касающихся железнодорожного транспорта, играет важную роль в решении проблем, стоящих перед железнодорожным транспортом. Эти нормы права в основном относятся к гражданскому праву. Большинство норм, регулирующих отношения, возникающие в сфере железнодорожных перевозок, относятся к одному из основных разделов гражданского права - обязательственному праву.

Отношения между перевозчиками, грузоотправителями и грузополучателями при железнодорожных перевозках в основном являются гражданско-правовыми отношениями. Из этого можно сделать вывод, что они обладают всеми основными характеристиками гражданских отношений. Действительно, правоотношения в сфере железнодорожных перевозок регулируются методом юридического равенства сторон, и если права требования также имеют место, то только в силу прямого указания закона или договора. Правовые отношения при железнодорожных перевозках возникают в результате взаимодействия людей - участников этих правоотношений с их субъективными правами и возложенными на них обязанностями. Не вызывает сомнений важность изучения взаимоотношений, которые складываются в процессе перевозки железнодорожным транспортом, в условиях совершенствования правовых основ организации и деятельности железнодорожного транспорта. Следует отметить наличие пробелов в сфере правового регулирования претензионного процесса и необходимость теоретического рассмотрения и практического решения существующей проблемы.

В случае отдельных нарушений условий договора железнодорожной перевозки устанавливается ответственность либо в виде возмещения прямого ущерба, либо его части.

Ключевые слова: перевозки, железнодорожные перевозки, перекодификация, отношения железнодорожных перевозок, железнодорожный чартер, договор железнодорожных перевозок, договорная ответственность, обязательства, железная дорога, ущерб, компенсация, претензии.

LEGAL STATUS OF EMPLOYEE AS A SUBJECT OF INDIVIDUAL LABOR RELATIONS

Sotskiy Artur

Candidate of Law, Associate Professor,

Acting Head of the Department of Law of the Chernivtsi Institute of the International Humanities University
e-mail: demidenkov@ukr.net

Abstract. For a more detailed study of the main characteristics of the legal status of employees, a number of normative legal acts were analyzed to define the very concept of "employee". It has been established that a significant shortcoming of national legislation is that in the current Labor Code of Ukraine there is no legal definition of the concept of "employee", however, this concept is defined and enshrined in other regulatory legal acts, for example, the Law of Ukraine "On Professional Development of Employees", "On trade unions, their rights and guarantees of activity" and others.

Exploring the concept of an employee as a subject of labor legal relations, it is determined that an employee acquires the status of a subject of labor legal relations from the moment an employment contract is concluded. As one of the parties to the employment relationship, the employee has a labor personality, which has its own nuances, in particular age restrictions (the general labor legal personality of an employee begins in full from the age of 16, including the ability to independently dispose of his ability to work, with the consent of one of the parents or a person, replacing him, can, as an exception, be hired by persons who have reached the age of 15. To prepare young people for productive work, it is allowed to hire students from the age of 14 in the manner prescribed by Article 188 of the Labor Code of Ukraine). The norms of the current legislation also provide for general requirements for obtaining labor legal personality, and also establish the peculiarities of the legal status of employees depending on age, health status, gender, and citizenship.

Also, special attention is paid to the legal status of minors (persons under the age of 18) workers.

Keywords: labor relations, individual labor relations, legal status, subjects of individual labor relations, labor law.

Проголошення конституційного права людини на вільний розвиток своєї особистості, включаючи право розпоряджатися своєю здатністю до праці, істотно змінює правовий статус цієї особистості як працівника. Ідея гідності працівника пронизує весь його правовий статус у сучасних умовах, на її основі формулюються різні елементи правового статусу цього суб'єкта права. Дана ідея має бути зафіксована в новому Трудовому кодексі України.

Правовий статус суб'єкта правовідносин є загально визнаною правовою категорією. Так, для позначення юридичних властивостей суб'єкта конституційно-правових відносин застосовується категорія «правовий статус суб'єкта конституційних правовідносин». Правовий статус суб'єкта конституційних правовідносин має свою внутрішню побудову або ж «юридичну конструкцію». Теоретики права, зокрема І.С. Окунев, виділяє такі структурні елементи цього статусу:

- 1) правосуб'єктність;
- 2) систему прав, обов'язків і законних інтересів;
- 3) систему гарантій прав та обов'язків суб'єктів права;
- 4) їхню юридичну відповідальність [5, с.9].

Варто зауважити, що для більш детальної характеристики елементів правового статусу працівників, перш за все, варто проаналізувати нормативно-правові акти щодо закріплення поняття «працівник». Також необхідно виокремити основні ознаки даного поняття та їх зміст. Вважаємо, що значним недоліком національного законодавства є те, що чинний КЗпП не містить закріпленого визначення щодо поняття «працівник». Проте зазначене поняття визначено у низці різноманітних нормативно - правових актах, що свідчить про розгалуженість та відсутність системності у національному законодавстві.

Наприклад, у статті 1 Закону України «Про професійний розвиток працівників» від 28.09.2012 року[7] працівник визначається як фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації незалежно від форми власності та виду діяльності або у фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 12.11.1999 року[8] працівником є фізична особа, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю.

Варто зауважити, що у наведених нормативно-правових актах є низка значних розбіжностей щодо визначення поняття «працівник», що, у свою чергу, свідчить про неналежне нормативне регулювання, а саме: відсутність впорядкування у нормативно-правовому матеріалі. А вже відсутність чіткості та відсутність єдності, єдності та уніфікованості у визначенні правових понять завжди стає приводом для розбіжностей не тільки у теорії трудового права серед вчених-науковців, а й на практиці, а саме щодо регулюванні відносин у сфері праці.

Оскільки визначення поняття «працівник» у КЗпП відсутнє, то, вважаємо за доцільне це пояснити тим, що чинний Кодекс законів про працю України розроблявся в зовсім інших соціально-економічних умовах, а саме коли в системі суб'єктів трудових відносин первинними були інтереси держави, а не працівника. Саме тому, не зрозумілим залишається те, чому і досі законодавець не змінив до чинного нормативно-правового акту та не закріпив дане поняття безпосередньо у Кодексі. Можливо це зумовлено саме тим, що дане поняття закріплене у проекті Трудового кодексу, у частині 1 статті 19, де працівником є фізична особа, яка вступила у трудові відносини з роботодавцем на підставі трудового договору. Проте і зазначене визначення видається неповним.

На основі вищезазначеного, вважаємо за доцільне визначити та закріпити у чинному Кодексі законів про працю України поняття «працівник» як фізичну дієздатну особу, яка на підставі трудового договору виконує на користь роботодавця роботу за визначеною спеціальністю, кваліфікацією або посадою і отримує заробітну плату.

Загальновідомим фактом є те, що працівник є однією із сторін трудового договору. Звідси, виокремлюючи у працівника, як суб'єкта та одну зі сторін трудових правовідносин, основні характеристики, варто зауважити, що саме набуття статусу суб'єкта трудових правовідносин починається з моменту укладення трудового договору.

Як сторона трудових правовідносин, працівник володіє трудовою правосуб'єктністю. Трудова правосуб'єктність має певні особливості:

— здійснення роботи особисто і не має права передоручати її іншим особам, тобто у трудовій сфері щодо виконання певної трудової функції працівник не може діяти через опікуна чи іншого представника;

— фактична здатність до праці виникає набагато раніше трудової правосуб'єктності, а про наявність останньої може йтися лише тоді, коли у громадянина виникає здатність до систематичної, врегульованої нормама права праці;

— вольовий критерій, тобто здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними, відповідно не може бути суб'єктом трудових відносин особа, визнана судом недієздатною.

Поєднання цих критеріїв і відображається у моменті виникнення трудової правосуб'єктності.

У законодавстві передбачено загальні вимоги для набуття трудової правосуб'єктності, а також встановлено особливості правового статусу працівників залежно від віку, стану здоров'я, статі, наявності громадянства, наявності судимості. За загальним правилом трудова правосуб'єктність працівників виникає є 16 років. Зі згоди одного з батьків або особи, яка його замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу особи, що досягають 15 років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів з 14 років у порядку, передбаченому статті 188 КЗпП України.

Отже, вважаємо, що поняття трудової правосуб'єктності слід визначити як здатність або можливість громадян та працівників бути суб'єктами трудових правовідносин (абсолютних і відносних) та набувати своїми діями права і обов'язки, пов'язані з вступом у ці правовідносини.

Вважаємо також за необхідне розглянути думки науковців щодо трактування поняття правового статусу працівника, а саме виділення ними двох юридичних категорій (широка та вузька).

Найбільш широке поняття правового статусу працівника описує М.І. Матузов, який включає у його зміст відповідні правові норми, правосуб'єктність, загальні для усіх громадян суб'єктивні права, свободи, обов'язки, законні інтереси, громадянство, юридичну відповідальність, правові принципи, правовідносини загального характеру [4, с. 59].

Такий широкий підхід до розуміння правового статусу також підтримується деякими вченими-трудоваками. В.В. Федін включає у зміст юридичного статусу суб'єкта трудового права п'ять елементів: 1) трудову правосуб'єктність; 2) основні трудові права, свободи і обов'язки; 3) законні інтереси; 4) юридичні гарантії здійснення основних трудових прав, свобод і законних інтересів; 5) відповідальність за виконання чи невиконання своїх обов'язків [13, с. 64].

Проте є і прихильники вузького трактування статусу суб'єкта. Наприклад, С.С. Алексеев вважає, що правовий статус особи передбачає наявність у нього правосуб'єктності та певного кола основних прав, які визначають її правове становище у суспільстві або у даній сфері у суспільному житті [1, с. 86].

Зазначена точка зору підтримується вітчизняними вченими-трудоваками. На думку В.В. Жернакова, Г.С. Гончарової, суб'єкти трудового права наділені законодавством відповідним правовим статусом, що включає трудову праводієздатність, права і обов'язки, гарантії їхнього здійснення [12, с. 85].

Точка зору М.Г. Александрова, Б.К. Бегічева підтримується сучасними вітчизняними дослідниками, зокрема представниками львівської школи трудового права, які вважають, що правосуб'єктність визначається переважно як поєднання трьох компонентів - правоздатності, дієздатності та правового статусу, які і є тими властивостями, що ними має володіти кожен з учасників, у тому числі і трудових правовідносин [11, с. 62].

З критикою широкого розуміння правового статусу суб'єкта трудового права виступили Л.О. Сироватська, В.М. Лебедев, М.В. Лушнікова, А.М. Лушніков та інші вчені-трудовики. Так, Л.О. Сироватська у структурі правового статусу вирізняла два елементи: трудову правоздатність та основні права і обов'язки, вважаючи при цьому, що гарантії та відповідальність - це самостійні правові категорії, котрі забезпечують реалізацію не тільки основних прав і обов'язків, але також принципів і звичайних норм, тому об'єднання їх в одну правову категорію позбавляє їх своєї специфіки [9, с. 62].

Проте не всі вітчизняні вчені погоджуються з таким визначенням змісту правового статусу суб'єктів трудового права. Так, харківські вчені М.Д. Прилипка і О.М. Ярошенко визначають правовий статус як визначений нормами права стан суб'єкта права, що відображує його становище у взаємовідносинах із іншими суб'єктами права, та виділяють такі елементи його змісту як правосуб'єктність та юридичні права й обов'язки, виключаючи із змісту правового статусу юридичну відповідальність і юридичні гарантії [10, с. 54].

Саме тому, вважаємо, що гарантії трудових прав не можна виключати зі загального змісту правового статусу працівника. Також одним із основних елементів правового статусу працівника доцільно зазначити відповідальність працівника за не належне виконання своїх обов'язків.

Нормами чинного КЗпП визначається правовий статус працівника та елементи його змісту. У статті 3 Кодексу закріплюється загальне положення про те, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Аналізуючи дане положення, варто зробити висновок, що будь-яка фізична особа, яка має статус працівника, підпадає під дію норм законодавства про працю. Частиною 2 статті 3 КЗпП передбачаються деякі винятки із загального правила для членів кооперативів та їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, працівників підприємств з іноземними інвестиціями, особливості праці яких визначаються законодавством та їх статутами.

Таким чином, досліджуючи питання щодо сучасних тенденцій розвитку правового статусу працівника та сфери дії трудового права, по-перше, необхідно брати до уваги такі принципи як: соціальна справедливість, рівний захист трудових прав усіх працюючих в Україні. По-друге, доцільно не допустити рівного підходу щодо регулювання трудових відносин різних категорій працівників.

У науці трудового права пропонується поділ галузевого статусу на загальний, спеціальний і локальний. Загальний статус – це статус працівника, закріплений у КЗпП. Спеціальні правові статуси окремих категорій працівників виділяються за об'єктивними критеріями, зумовленими диференціацією правового регулювання праці працівників певних професій, галузей, а також статтю, віком і іншими критеріями. Локальний правовий статус показує конкретизацію умов праці в окремій організації. У даному твердженні заглиблюється диференціація правового статусу працівника, що не є цілком доцільним. Під категорією спеціального правового статусу розуміється правовий статус всіх працівників, регулювання праці яких будь-яким чином відрізняється від загальних норм, що є недостатньо обґрунтованим [6].

Загальновідомо, що основною умовою набуття правового статусу працівника є віковий ценз. За загальним правилом, для настання загальної трудової правосуб'єктності особа має бути віком не молодше 16 років (стаття 188 КЗпП).

Проте не існує правил без виключень, а саме частиною 2 статті 188 КЗпП закріплено, що за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років. Відповідно до частини 3 зазначеної статті допускається прийняття на роботу осіб, які досягли чотирнадцятирічного віку, у вільний від навчання час.

Аналізуючи зазначені вище статті доцільно зауважити, що трудова правосуб'єктність працівника виникає безпосередньо з шістнадцяти років (за загальним правилом), як виняток – з чотирнадцяти років або з п'ятнадцяти не в повному обсязі, що компенсується встановленням додаткових юридичних фактів, необхідних для реалізації трудової правосуб'єктності працівника зазначеного віку.

Варто також звернути увагу на ще одну категорію населення, яка потребує особливого захисту – діти, а саме на проблеми, які виникають з правовою регламентацією трудової діяльності малолітніх.

Доцільно зауважити, що чинним КЗпП це питання не врегульоване. Не дивлячись на таку прогалину у законодавстві, на практиці праця малолітніх осіб досить часто застосовується як у шоу-бізнесі так і при зйомках кінофільмів, рекламі та ін. Таким чином, праця малолітніх осіб, які не досягли чотирнадцяти років, фактично виявляється вилученою зі сфери трудових правовідносин.

Оскільки чинним КЗпП не врегульоване дане питання, то саме на цю проблему було звернуто увагу

при розробці проекту Трудового кодексу України.

Відповідно до частини 5 статті 20 законопроекту в організаціях кінематографії, театральних, концертно-видовищних і інших творчих організаціях вирішується з письмової згоди одного з батьків або особи, яка їх заміняє, приймати на роботу осіб, які не досягли чотирнадцятирічного віку, для участі в концертах, виставах, інших заходах, а також у створенні кінофільмів або інших витворів мистецтва, якщо це не завдає шкоди їх здоров'ю, моральному розвитку і процесу навчання. Прийняття на роботу в таких випадках допускається за наявності дозволу служби у справах дітей за умови погодження умов праці та її оплати з цією службою.

Звідси, вважаємо за доцільне закріпити на національному рівні, а саме у КЗпП, перелік низки видів трудової діяльності, до яких можуть залучатися особи, які не досягли 14 років, оскільки праця таких осіб дійсно є на практиці (у кінематографії, театральних, концертної діяльності і т.д.), то реалізація такої праці повинна здійснюватися відповідно до трудового законодавства.

Варто погодитись з Б.К. Бегічевим у даному питанні. Науковець писав про окремі вияви трудової правоздатності малолітніх, називаючи її винятковою правоздатністю [2, с. 138].

Саме тому, враховуючи частину 5 статті 20 проекту ТК України, доцільно зазначити виокремлення як самостійного виду трудової правосуб'єктності працівника – правосуб'єктність малолітніх. Звідси, під правосуб'єктністю малолітніх доцільно розуміти можливість осіб, які молодше 14 річного віку, які при дотриманні певних умов повинні виконувати трудові функції, пов'язані з реалізацією здатності до художньо-артистичної діяльності.

Вважаємо, що доцільно розрізняти такі види правосуб'єктності працівника, як загальна, спеціальна і виняткова правосуб'єктність малолітніх. Загальна правосуб'єктність, у свою чергу, може бути поділена на повну (з 16-ти років) і неповну (з 14-ти років). При неповній трудовій правосуб'єктності працівника обмежується такий елемент її структури, як «можливість самостійно розпоряджатися своєю здатністю до праці»: крім вільного волевиявлення, при неповній трудовій правосуб'єктності працівника потрібні додаткові чинники для її реалізації (наприклад, згода одного з батьків або особи, яка замінює його, на укладання трудового договору та ін.).

Підсумовуючи, варто виокремити такі елементи правового статусу працівника як суб'єкта індивідуальних трудових правовідносин є:

- 1) трудова правосуб'єктність;
- 2) основні права і обов'язки;
- 3) юридичні гарантії трудових прав і обов'язків;
- 4) відповідальність за порушення трудових обов'язків.

Необхідно також зазначити, що трудова правосуб'єктність працівника включає трудову правоздатність, трудову дієздатність та деліктоздатність.

У свою чергу, трудова правоздатність – це здатність та можливість мати встановлені у нормативно-правових актах трудові права і обов'язки; трудова дієздатність – це визначена законом здатність та можливість реалізувати свої трудові права та виконувати обов'язки; деліктоздатність – це здатність нести юридичну відповідальність за свої вчинки.

Також, під трудовою правосуб'єктністю працівника доцільно розуміти здатність і можливість особи бути суб'єктами трудових правовідносин та набувати своїми діями права і обов'язки, пов'язані з вступом у ці правовідносини.

References:

1. Alekseev S.S. Hosudarstvo y pravo: Navchal. kurs. M., 1993. 176 p.
2. Behichev B.K. Subektnaia dyfferentsyatsyia pravovoho rehulyrovanyia v sovetskom trudovom prave. Sbornyk uchenykh trudov Sverdlovskoho yurydychnoho un-ta. 1964. Выр.2. P. 137-139.
3. Voevodyn L.D. Yurydycheskyi status lychnosty v Rossyy: Uchebnoe posobyе. M., 1997. 299 p.
4. Matuzov N.Y. Pravovaia sistema y lychnost. Saratov, 1987. 294 p.
5. Okuniev I.S. Zahalnoteoretychni zasady pravovoho statusu subiekta prava: avtoref. dys. na zdob. nauk, stupenia kand. yuryd. nauk. K., 2010. 19 p.
6. Pravovyi status pratsivnyka yak subiekta indyvidualnykh trudovykh pravovidnosyn. URL: <https://pravo.studio/pravo-ukrajini-trudove/pravoviy-status-pratsivnyka-yak-subekta-90714.html>
7. Pro profesiyni rozvytok pratsivnykiv: Zakon Ukrainy vid 12.01.12 №1312-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. №24. St. 243.
8. Pro profesiini spilky, yikh prava ta harantii diialnosti: Zakon Ukrainy vid 12.11.1999. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1999 r. № 45. St. 397.
9. Сыроватскаиа L.A. Trudovoe pravo: Uchebnyk. M., 1995. 312 p.
10. Trudove pravo : pidruchnyk [dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.]. V.V. Zhernakov, S.M.

Prylypko, O. M. Yaroshenko ta in.; za red. V.V. Zhernakova. Kh.: Pravo, 2012. 496 p.

11. Trudove pravo Ukrainy: Akademichnyi kurs: Pidruch. Dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl. / P.D. Pylypenko, V.Ia. Burak, Z.Ia. Kozak ta in.; za red.

P.D. Pylypenka. K.: Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2004. P. 67-70.

12. Trudovoe pravo Ukrainy v voprosakh y otvetakh: Uchebno-spravochnoe posobyе. Yzdanye piatое, pererabotannое y dopolnennoe / Pod red. V.V. Zhernakova. X.: «Odyssei», 2007. 624 p.

13. Fedyn V.V. Yurydycheskyi status rabotnyka kak sub'yekta trudovoho prava. M., 2005. 240 p.

Правовой статус работника как субъекта индивидуальных трудовых правоотношений

Соцкий Артур, e-mail: demidenkov@ukr.net

Кандидат юридических наук, доцент, и.о. заведующего кафедрой права Черновицкого института Международного гуманитарного университета

Аннотация. Для более детального изучения основных характеристик правового статуса работников были проанализированы ряд нормативно-правовых актов по определению самого понятия «работник». Установлено, что значительным недостатком национального законодательства является то, что в действующем Кодексе законов о труде Украины нет легального определения понятия «работник», однако это понятие определено и закреплено в других нормативно-правовых актах, например, Закон Украины «О профессиональном развитии работников», «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности» и другие.

Исследуя понятие работника как субъекта трудовых правоотношений определено, что работник приобретает статус субъекта трудовых правоотношений с момента заключения трудового договора. Как одна из сторон трудового правоотношения работник обладает трудовой правосубъектностью, которая имеет свои некоторые нюансы, в частности возрастные ограничения (общая трудовая правосубъектность работника в полном объеме наступает с 16 лет, включая возможность самостоятельно распоряжаться своей способностью к труду, с согласия одного из родителей или лица, его заменяющего, могут, как исключение, приниматься на работу лица, достигшие 15 лет. Для подготовки молодежи к производительному труду допускается прием на работу учащихся с 14 лет в порядке, предусмотренном статье 188 КЗоТ Украины). В нормах действующего законодательства предусмотрено также общие требования для получения трудовой правосубъектности, а также установлены особенности правового статуса работников в зависимости от возраста, состояния здоровья, пола, наличия гражданства.

Также обращено особое внимание на правовой статус несовершеннолетних (лица до достижения 18-летнего возраста) работников.

Ключевые слова: трудовые правоотношения, индивидуальные трудовые правоотношения, правовой статус, субъекты индивидуальных трудовых правоотношений, трудовое право.

FOREIGN EXPERIENCE OF INTERACTION BETWEEN THE SUBJECTS OF COMBATING CORRUPTION

Dmytrenko Olena Dmytrivna,
research student of Sumy State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8351-9339>
e-mail: o.muzychuk23@gmail.com

Abstract. The author conducts a comprehensive study of the features of the system of anti-corruption institutions in foreign countries. On the basis of an integrated approach, the analysis of national and foreign legal doctrine, as well as foreign legislation is carried out. The article examines the features of combating corruption in the European Union as a whole and in individual member states. The author examines the systems of anti-corruption institutions in countries such as Poland, Lithuania, Latvia, Estonia, France, the United States of America and the United Kingdom. By means of a comprehensive analysis, the special relationships that exist between the subjects of countering corruption in each of the countries considered by the author are identified. As a result of the research, conclusions are formed that have applied significance.

It has been determined that the fight against corruption takes the leading place in the system of building a democratic and legal state. Consequently, in all member states of the European Union today there are relevant institutions, whose activities are aimed at eradicating this negative phenomenon from the state and social mechanisms.

Analysis of foreign experience provided an opportunity to establish that all anti-corruption institutions within the framework of the state mechanism of a particular country form an integral system, the elements of which interact. These mechanisms and relationships are very diverse, and can include both direct and indirect interaction, within the framework of joint or mutually agreed activities to combat corruption and its manifestations.

Attention is focused on the fact that the national legislation of Ukraine, as well as the relevant practice, reflects quite positive dynamics in the aspect of combating corruption, indirectly by the formation and functioning of a number of anti-corruption institutions in Ukraine, and the existence of mechanisms for their interaction.

Keywords: anti-corruption system, anti-corruption institutions, foreign experience, relationships between anti-corruption institutions.

Актуальність. Формування в Україні плеяди антикорупційних інституцій, зокрема Національного антикорупційного бюро, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Вищого антикорупційного суду, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та ряду інших безумовно є позитивним кроком у сфері протидії корупції в Україні. Разом із тим, варто зазначити, що всі із вище наведених інституцій у тій чи іншій мірі є прототипом західних аналогів, тобто органів, котрі довгий період часу функціонують у ряді держав-членів Європейського Союзу та зарекомендували себе як дієві інституції протидії корупції. Елементи системи суб'єктів боротьби із корупцією вочевидь перебувають між собою у тісних взаємозв'язках, що обумовлено реалізацією останніми своїх повноважень.

Таким чином, актуальним на сьогодні залишається питання щодо здійснення доктринального дослідження досвіду зарубіжних країн в аспекті побудови системи суб'єктів протидії корупції та визначення механізмів взаємодії між відповідними елементами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Встановимо, що питання зарубіжного досвіду взаємодії між суб'єктами протидії корупції було об'єктом правового дослідження ряду науковців, серед котрих можна виокремити В. Андріанова, Т. Вульфа, Е. Гюргена, Г. Куріса, М. Мельника, І. Ревака, С. Сєрьогіна, І. Чемериса та ряд інших. Водночас встановимо, що вище зазначені науковці у більшій своїй мірі концентрували увагу на дослідження досвіду побудови антикорупційних інституцій, саме у конкретній зарубіжній державі, не проводячи ґрунтового та комплексного дослідження обраної нами проблематики.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу національної правової доктрини та національного законодавства зарубіжних країн здійснити комплексне дослідження особливостей побудови системи антикорупційних інституцій, а також системи взаємозв'язків, котрі існують між структурними елементами останніх.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до розкриття обраної проблематики по суті, відзначимо, що на сьогодні антикорупційні інституції є окремими складовими державницького механізму та апарату у більшості розвинених європейських держав. Незалежно від найменування останніх, їх діяльність зводиться до викорінення корупційних проявів та відповідних складових із державного та суспільного життя загалом. У межах Європейського Союзу передумовою комплексної боротьби із корупцією стала Програма

дій із боротьби з корупцією, що була розроблена та прийнята у межах діяльності Ради Європи на основі якої було розроблено й відкрито для підписання Конвенцію про кримінальну відповідальність за корупцію від 27 січня 1999 року. Відповідно до вище зазначених документів держави-члени ЄС взяли на себе зобов'язання щодо розроблення відповідного внутрішнього антикорупційного законодавства та створення системи дієвих антикорупційних інституцій.

Вчена Н.М. Ахтирська, встановлює, що в основі антикорупційної політики Європейського Союзу лежать такі складові: 1) політична воля; 2) відповідність міжнародним конвенціям; 3) розширення сфери застосування; 4) антикорупційне законодавство; 5) механізм його реалізації; 6) ефективна діяльність усіх установ, відповідальних за дотримання антикорупційних норм; 7) удосконалена система прийняття на державну службу; 8) адекватна заробітна плата; 9) прозорість та підзвітність діяльності влади; 10) толерантність; 11) чіткі правила фінансового контролю; 12) реєстр корупціонерів; 13) конфіскація майна [1]. Отже, можна встановити, що діяльність Європейського Союзу у сфері протидії корупції носить комплексний характер, що опосередковано багатовекторністю складових механізму протидії. Відзначимо, що на сьогодні, до країн, які створили ефективний механізм протидії корупції, можна віднести: Фінляндію, Данію, Нову Зеландію, Ісландію, Сингапур, Швецію, Канаду, Нідерланди, Люксембург, Норвегію, Австралію, Швейцарію, Великобританію, Австрію, Ізраїль, США, Чилі, Ірландію, Німеччину, Польщу, Литву, Латвію, Естонію та ін. Усі вони мають деякі особливості щодо організації антикорупційної діяльності, але спільними для них є: зусилля щодо організації активної протидії корупційним проявам; створення відповідної правової бази; залучення до протидії корупційним проявам громадських організацій [2, с. 113]. Відтак, нижче пропонуємо сконцентрувати увагу на особливостях взаємодії між суб'єктами протидії корупції в окремих зарубіжних країнах, зокрема у Польщі, Франції та країнах Прибалтики (Латвії, Литві та Естонії), США та Великій Британії.

I. Досвід Польщі щодо формування інституцій та їх взаємодії в аспекті протидії корупції.

Досвід Польщі у формуванні антикорупційних інституцій починається від 2006 року, адже саме тоді було сформовано Центральне антикорупційне бюро. Центральне антикорупційне бюро - це спеціальна служба, створена для боротьби з корупцією в державному та економічному житті, зокрема в державних та місцевих державних установах, а також для боротьби з діяльністю, що шкодить економічним інтересам держави.

Відповідно до національного польського законодавства основна діяльність ЦАБ зводиться до проведення оперативно-розшукових заходів спрямованих на попередження, розслідування та розкриття кримінальних корупційних правопорушень; аналітично-інформаційної діяльності з метою отримання та обробки інформації, що має відношення до боротьби з корупцією в державних установах та місцевому самоврядуванні, а також діяльності, що шкодить економічним інтересам держави, тощо. ЦАБ у межах реалізації своїх повноважень співпрацює із плеядою національних та міжнародних антикорупційних інституцій. Відтак, на національному рівні ЦАБ у більшості випадків співпрацює із органами національної поліції, адже відповідна співпраця надає можливість комплексно протидіяти корупційній злочинності загалом, а також із органами суду та прокуратури. На особливу увагу також заслуговує співпраця ЦАБ із громадськістю. Відтак, аналіз досвіду боротьби із корупцією Польщі надав можливість встановити, що у даній державі значна увага приділяється превентивній роботі, що стосується, насамперед, широкого інформування населення про шляхи уникнення корупційних діянь та залучення поляків до антикорупційної боротьби. Як приклад можна навести роботу навчального порталу «Антикорупція» та серію видань ЦАБ, серед яких варто виділити журнал «Przegląd antykorupcyjny» [3]. Також ЦАБ взаємодіє із великою кількістю міжнародних установ та національних органів іноземних держав. Зокрема договори про співпрацю були укладені ЦАБ із Національним антикорупційним центром (НАС) Молдови, Спеціальною службою розслідувань (СТТ) Литви, та Національним антикорупційним бюро України (НАБУ). Відзначимо, що комплексні двосторонні та багатосторонні взаємозв'язки між суб'єктами протидії корупції надають можливість Польщі ефективно протидіяти корупції на всіх можливих рівнях прояву останньої.

II. Досвід Франції, у боротьбі із корупцією

У межах правової доктрини неодноразово зазначалося, що сучасна правова політика Франції спрямована на боротьбу з посадовими злочинами державних чиновників, які безпосередньо приймають політичні рішення, а також протидію незаконній діяльності політичних партій, які використовують незаконні методи фінансування і проведення виборчих кампаній. Проте антикорупційне французьке законодавство акцентує увагу в основному на адміністративних, а не кримінальних заходах покарання. При цьому ставиться головна мета – запобігання «неправомірному поєднанню особистих фінансових інтересів і виконання посадових функцій державного службовця» [4]. Разом із тим, як би не сприймалася антикорупційна політика Франції зарубіжними державами, остання зарекомендувала свою ефективність у практичній площині. Встановимо, що на сьогодні у Франції функціонує ціла плеяда антикорупційних інституцій, що наділені особливими повноваженнями та разом із тим перебувають у тісній взаємодії між собою. До останніх можна віднести Центральне агентство з боротьби з корупцією, Центральну рахункову палату та Державну раду. Нижче пропонуємо коротко окреслити повноважень останніх.

- Центральне агентство з боротьби з корупцією – це центральний орган виконавчої влади, на котрий покладаються повноваження щодо розроблення та впровадження системи антикорупційних заходів у державі. Відзначимо, що на відміну від аналогів даної інституції у Польщі та Україні, французьке центральне агентство боротьби із корупцією не є правоохоронною інституцією, що уповноважена на проведення досудового розслідування чи дізнання по окремих категоріях кримінальних корупційних проваджень. У разі, якщо у ході своєї діяльності агентству стануть відомі обставини чи факти, що можуть свідчити про вчинення корупційного кримінального правопорушення, то останнє зобов'язана передати відповідні матеріали генеральному прокурору для проведення подальших слідчих дій. Таким чином, можемо встановити, що у своїй діяльності Центральне агентство з боротьби з корупцією тісно взаємодіє із органами прокуратури та суду, а також із громадськістю загалом, адже відповідне національне законодавство заохочує громадян повідомляти, про можливі ознаки корупційних правопорушень чи проявів корупції як такої у державному чи суспільному житті.

- Державна Рада Франції – є інституцією загальноправової компетенції та виступає радником уряду з питань підготовки законопроектів, постанов та деяких указів. Роль Державної Ради зводиться до того, що остання здійснює попередній аналіз законодавства та проектів законів, проводить антикорупційну експертизу та встановлює потенційні ризики законодавчого закріплення того чи іншого правового припису. У певній мірі нетиповою для європейських держав є закріплення за Державною Радою також і повноважень вищої судової установи, що здійснює розгляд справ вищих чиновників Франції. У межах своєї діяльності Державна Рада взаємодіє із органами законодавчої та виконавчої гілок влади, а також із окремими спеціалізованими антикорупційними інституціями.

- Центральна рахункова палата – державна інституція, що здійснює загальний контроль за державними фінансами. До компетенції Центральної рахункової палати належить здійснення перевірки бухгалтерського обліку та фінансової звітності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також суб'єктів підприємницької діяльності чи інших установ, що використовують кошти державного бюджету. Окрім того, у 1995 році Національними зборами (нижньою палатою французького парламенту) було ухвалено «закон Сегена», що надав Рахунковій палаті право контролювати процес призначення на державну службу чиновників незалежно від їх відомчої приналежності. Центральна рахункова палата за результатами своєї діяльності формує звітність, що підлягає обов'язковому доведенню до відома громадськості. У разі виявлення будь-яких ознак корупційних правопорушень, дана інституція зобов'язана повідомити Генерального прокурора для проведення подальшого розслідування.

Таким чином, можемо встановити, що у Франції існує своя особлива система суб'єктів протидії корупції, котра значно відрізняється від системи, що діє у всіх інших європейських державах, однак не поступається своєю ефективністю та дієвістю.

III. Досвід Литви, Естонії та Латвії у сфері протидії корупції

Для України особливо цінним видається досвід колишніх соціалістичних держав у сфері протидії корупції. Однією із даних держав є, зокрема, Литва, досвід якої пропонуємо проаналізувати нижче. Відтак, з метою протидії корупції у Литві було створено Службу спеціальних розслідувань, що змінила собою Спеціальну слідчу службу, котра функціонувала до цього. На сьогодні Служба спеціальних розслідувань – це незалежна від жодної із гілок влади правоохоронна установа, що підзвітна та підконтрольна Президентові Литовської республіки та Сейму та уповноважена на проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані із корупцією. Окрім того, до сфери відання Служби спеціальних розслідувань відносять проведення інформаційно-аналітичної роботи у сфері запобігання та протидії корупційним злочинам, посилення міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції та забезпечення загального правопорядку у державі загалом. Також варто звернути увагу на те, що на сьогодні у Литві немає окремого судового органу чи спеціалізованої прокуратури (функціонує лише Департамент організованої злочинності та корупції у складі Генеральної прокуратури), котрі б безпосередньо мали б повноваження щодо здійснення судового контролю чи підтримання публічного обвинувачення у відповідних справах, однак провадження щодо обвинувачення вищих посадових осіб держави у корупційних правопорушеннях відповідно до предметної підслідності віднесені до юрисдикції вищої судової інституції у державі.

Разом із тим, зазначимо, що окрім Спеціальної служби розслідувань, у Литві існує низка інших спеціалізованих установ, які беруть участь у боротьбі проти корупції, а саме:

- Центральна комісія з етики, що виступає основним органом з контролю у сфері запобігання конфліктам інтересів стосовно службовців вищого рангу. У межах своїх компетенцій Центральна комісія уповноважена розглядати скарги, вирішувати етичні проблеми, а також проводити розслідування у межах своїх повноважень.

- Парламентська комісія з боротьби проти корупції є аналогом вітчизняного комітету Верховної Ради України з антикорупційної політики. При цьому функції даної комісії суттєво відрізняються від функцій,

що покладаються на національний парламентський комітет. Парламентська комісія з боротьби проти корупції виконує роль суб'єкта моніторингу дотримання антикорупційного законодавства у державі загалом. Остання уповноважена заслуховувати звіти від різних установ про виконану роботу у сфері боротьби з корупцією, проводити аналіз та обговорення пропозицій щодо зміни законодавства у сфері корупції та у сфері інших економічних і фінансових злочинів. Окрім того, у разі, якщо комісії стануть відомі факти вчинення корупційних правопорушень остання зобов'язана повідомити про них Службу спеціальних розслідувань.

Щодо досвіду протидії корупції в Естонії, то зауважимо, що на рівень корупції в Естонії вплинула люстрація, котра у «чистому» вигляді не проводилася, але після 1991 року фактично реалізована модель національно-державної люстрації шляхом законодавчого врегулювання інституту громадянства [5, с. 94]. Дерадянїзація та деноменклатуризація публічної влади була проведена шляхом національно-державної люстрації, що створило умови для комплексної протидії корупції [6, с. 173]. Разом із тим, що є нехарактерно для європейських держав у Естонії, не сформовані антикорупційні інституції у своєму звичному вигляді. Тобто фактично через відсутність спеціалізованих інституцій у сфері протидії корупції повноваження щодо здійснення протидії останній покладаються на загальні органи державної влади та правоохоронні інституції, зокрема на національну поліцію, міністерство юстиції, прокуратуру, органи суду, тощо. Разом із тим, аналіз статистичних даних надав можливість встановити, що рівень корупційної злочинності в Естонії з кожним роком зменшується. Відтак, відповідно до дослідження, проведеного у 2019 році Eesti Uuringukeskus OÜ та Norstat Eesti AS, було вказано, що має місце поступове зниження в населення відчуття небезпеки (тривожності) щодо більшості видів загроз, зокрема й корупції [7]. У тому ж таки 2019 році було зареєстровано 72 корупційні злочини, що на 81 % менше ніж у 2018 рік. Наприклад, якщо у сфері медицини 2018 року було зафіксовано 174 випадки корупції, то у 2019 – лише 3. Найбільше корупційних протиправних дій припадало на різноманітні способи відмивання грошей [8]. Разом із тим, відповідна позитивна динаміка свідчить про те, що в Естонії має місце ефективне національне антикорупційне законодавство, а також ефективна діяльність відповідних державних інституцій у сфері протидії корупції загалом.

Щодо досвіду Латвії у сфері протидії корупції в Україні, то відзначимо, що у межах державного механізму останньої функціонує спеціальна інституція у сфері протидії корупції, а саме Бюро запобігання та боротьби із корупцією. Бюро запобігання та боротьби із корупцією – це інститут безпосереднього управління, який виконує функції, визначені національним законодавством, у сфері запобігання та протидії корупції, а також контролює виконання правил фінансування політичних організацій (партій) та їх об'єднань. Серед основних повноважень Бюро можна виокремити наступні: розроблення стратегії протидії корупції, проведення дослідження громадської думки у сфері протидії корупції, вивчення та узагальнення досвіду іноземних держав у боротьбі із корупцією, проведення оперативно-розшукових заходів та досудового розслідування у корупційних кримінальних правопорушеннях, а також Бюро має повноваження щодо притягнення державних посадових осіб до адміністративної відповідальності та застосовувати покарання за адміністративні порушення у сфері запобігання корупції. У межах реалізації своїх повноважень Бюро має законодавчо обумовлені можливості щодо взаємодії із іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю загалом.

Таким чином, можемо встановити, що досвід прибалтійських держав у сфері боротьби із корупцією вказує на те, що незалежно від обраної моделі протидії останній, ефективною буде лише та, що спрямована на комплексне викорінення даного негативного явища із всіх сфер суспільного життя.

Окрім того, доречно звернути увагу на систему протидії корупції у країнах англо-американської правової системи. Відтак, потужною є система протидії корупції у США. Зокрема у США функціонують такі органи протидії корупції, як Національна рада по боротьбі з організованою злочинністю, Федеральне бюро розслідувань, Головне контрольно-фінансове управління, Спеціальний сенатський комітет з етики, Комітет з стандартів службової поведінки посадових осіб палати представників, Управлінням з етики при уряді США, тощо. Кожна із даних інституцій наділяється рядом спеціальних повноважень, що надають можливість останнім здійснювати свій внесок у боротьбу із корупцією загалом. До антикорупційних заходів США відносяться: постійний контроль за обов'язковим декларуванням фінансових доходів та видатків службовця за рік; кримінальна відповідальність не лише фізичних, а й юридичних осіб за корупційну діяльність; перевірка державних службовців на поліграфі; відсутність імунітету для посадових осіб будь-якого рівня, включно президента, сенаторів та конгресменів [9, с. 41]. Відповідні механізми показали свою ефективність на практиці, про що свідчить низькі показники корупційної злочинності та проявів корупції загалом.

Щодо досвіду Великої Британії у протидії корупції, відзначимо, що остання має власну багаторічну історію. Перший документ, що містив визначення корупції, був прийнятий у 1551 році («Закон про підкуп державних службовців») [10]. Відомі за своєю ґрунтовністю викладених приписів антикорупційні закони,

що фактично діяли ціле сторіччя: Закони про запобігання корупції 1906 року та 1916 року [11; 12]. На сьогодні на особливу увагу заслуговує Бюро боротьби проти шахрайства в особливо великих розмірах, як одна із найдієвіших антикорупційних інституцій у Великій Британії. Юрисдикція даної інституції поширюється тільки на територію Англії, Уельсу та Північної Ірландії та не поширюється на всю іншу територію Сполученого Королівства. Бюро боротьби проти шахрайства в особливо великих розмірах у більшій своїй мірі виступає органом досудового розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані із корупцією. Остання у тісній взаємодії із загоном з боротьби проти корупції (спеціалізованими підрозділом поліції) має повноваження щодо проведення ряду слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій й оперативно-розшукової діяльності загалом задля протидії корупції.

Таким чином, можемо встановити, що на сьогодні у зарубіжних державах, при цьому як держав англо-американської так і романо-германської правової сім'ї, існує ряд антикорупційних інституцій, що формують собою відповідну взаємообумовлену систему, елементи котрої пов'язані механізмами та інструментами взаємодії, що має важливе прикладне значення для реалізації повноважень останніми.

Висновок: Таким чином, провівши комплексне дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері протидії корупції, та відповідних систем протидії, можемо зробити ряд висновків.

1. Боротьба із корупцією займає на сьогодні чільне місце у системі побудови демократичної та правової держави. Відтак, у всіх державах-членах Європейського Союзу на сьогодні функціонують відповідні інституції, діяльність котрих спрямована на викорінення даного негативного явища із державницького та суспільного механізмів.

2. Аналіз зарубіжного досвіду надав можливість нам встановити, що всі антикорупційні інституції у межах державного механізму певної країни, утворюють собою цілісну систему, елементи котрої поєднані рядом механізмів та зв'язків взаємодії. Дані механізми та взаємозв'язки є найрізноманітнішими, та можуть включати у себе, як безпосередню так і опосередковану взаємодію, у межах проведення спільної чи взаємоузгодженої діяльності щодо протидії корупції та її проявів.

3. Провівши аналіз боротьби із корупцією у Польщі, Франції, Литві, Латвії, Естонії, Сполучених штатів Америки та Великій Британії нами було встановлено, що всі із даних держав мають свої антикорупційні інституції, діяльність котрих є ефективною із огляду на дані статистичних досліджень. При цьому варто зауважити, що Естонія є єдиною державою, котра у межах національного механізму не має спеціалізованих антикорупційних інституцій, що однак не суперечить можливості останньої ефективним чином боротися із корупцією.

4. На сьогодні національне законодавство України, а також відповідна практика відображає цілком позитивну динаміку в аспекті протидії корупції, що опосередковано формуванням та функціонуванням в Україні ряду антикорупційних інституцій, та наявності механізмів їх взаємодії. Разом із тим, досліджений досвід зарубіжних держав, може стати новою віхою в аспекті удосконалення діяльності антикорупційних інституцій в Україні, а також їх взаємодії між собою загалом.

References:

1. Akhtyrska N. *Mizhnarodnyi dosvid borotby z koruptsiieiu yak vektor formuvannia natsionalnoi antykoruptsiinoi polityky: ohliad zakonodavstva Rumunii* [International experience in the fight against corruption as a vector for the formation of national anti-corruption policy: a review of Romanian legislation]. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4910/> (In Ukrainian)
2. Chemerys I.V. (2009) *Zarubizhnyi dosvid protydii koruptsii v systemi derzhavnoho upravlinnia* [Foreign experience in combating corruption in the public administration system]. *Stratehichni priorityety* [Strategic priorities]. 2009. № 3 (12). P. 110–118. (In Ukrainian)
3. Edukacyjny portal o antykorupcji. URL: <http://www.antykorupcja.gov.pl/ak/wydawnictwa-cba/publikacje-w-jezyku-pol/przeglady-antykorupcyjny>
4. Rubinskii Iu.V. (2010) *Frantsiia: korruptsiia i borba s nei* [France: corruption and the fight against it]. URL: www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2010/rubinskii.doc
5. Kushnarov I. (2017) *Politychna koruptsiia u krainakh Baltii: uspishnyi dosvid na postradianskomu prostori* [Political corruption in the Baltic States: a successful experience in the post-Soviet space]. *Derzhava i pravo. Seriia: Politychni nauky* [State and law. Series: Political Science]. 2017. № 77. P. 92–105. (In Ukrainian)
6. Stohova O. (2016) *Liustratsiia yak peredumova efektyvnoi borotby z koruptsiieiu* [Lustration as a prerequisite for an effective fight against corruption]. *Suchasne suspilstvo* [Modern society]. 2016. № 1(11). P. 167–177. (In Ukrainian)
7. Eesti elanikkonna turvalisuse uuring (2019). Tallinn: Eesti Uuringukeskus OÜ [in Estonian].
8. Kuritegevus Eestis 2019. URL: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/korruptsioon.html>
9. Lalaian K.D. (2011) *Zarubezhnyi opyt protivodeistviia korruptsii* [Foreign experience in combating corruption]. *Nalogovaia politika i praktika* [Tax policy and practice]. 2011. № 7(103). P. 40–44. (In Ukrainian)
10. Sale of Offices Act 1551. URL: www.legislation.gov.uk/aep/Edw6/5-6/16/introduction
11. Prevention of Corruption Act 1906. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga>
12. Prevention of Corruption Act 1916. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga>

Зарубежный опыт взаимодействия между субъектами противодействия коррупции

Дмитренко Елена Дмитриевна, e-mail: o.muzychuk23@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8351-9339>
Сумской государственный университет, г. Сумы, Украина

Аннотация. Автор проводит комплексное исследование особенностей системы антикоррупционных институтов в зарубежных государствах. На основе комплексного подхода осуществляется анализ национальной и зарубежной правовой доктрины, а также зарубежного законодательства. В статье исследуются особенности противодействия коррупции в Европейском Союзе в целом и отдельных государствах-членах. Автор исследует системы антикоррупционных институтов в таких государствах, как Польша, Литва, Латвия, Эстония, Франция, Соединенных Штатов Америки и Великобритания. Путем комплексного анализа осуществляется выделение особых взаимосвязей, которые существуют между субъектами противодействия коррупции в каждой из рассматриваемых автором стран. В результате исследования формируются выводы, имеющие прикладное значение.

Определено, что борьба с коррупцией занимает сегодня ведущее место в системе построения демократического и правового государства. Следовательно, во всех государствах-членах Европейского Союза сегодня функционируют соответствующие институты, деятельность которых направлена на искоренение данного негативного явления с государственного и общественного механизмов.

Анализ зарубежного опыта предоставил возможность установить, что все антикоррупционные институты в рамках государственного механизма определенной страны, образуют собой целостную систему, элементы которой взаимодействуют. Данные механизмы и взаимосвязи являются самыми разнообразными, и могут включать в себя, как непосредственное так и косвенное взаимодействие, в рамках проведения совместной или взаимосогласованной деятельности по противодействию коррупции и ее проявлений.

Акцентируется внимание на том, что национальное законодательство Украины, а также соответствующая практика отражает вполне положительную динамику в аспекте противодействия коррупции, опосредованно формированием и функционированием в Украине ряда антикоррупционных институтов, и наличия механизмов их взаимодействия.

Ключевые слова: система противодействия коррупции, антикоррупционные институты, зарубежный опыт, взаимосвязи между антикоррупционными институтами.

LEGAL BASES OF INTERACTION OF THE POWER AND BUSINESS IN UKRAINE

Pietukhov Andrii Yuriiovich

postgraduate student of the University of Modern Knowledge

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0306-4590>

e-mail: o.muzychuk23@gmail.com

Abstract. The article examines the features of the legal regulation of interaction between government and business in Ukraine. Attention is drawn to the fact that it is at the level of legislation that the priority areas of government and business are created and determined, their rights and responsibilities are enshrined, problematic issues are outlined, and ways to overcome them are proposed.

It is substantiated that the quality of legislation is evidenced by its feasibility, cost-effectiveness, stability and efficiency. At the same time, in Ukraine there are no competent bodies and methods that would determine the effectiveness of legislation, which should be the most important indicator of a legal act.

A number of negative factors of the legal basis for regulating the interaction of government and business have been identified, in particular: a large amount of regulatory framework; constant and numerous changes, additions, adjustments and cancellations of the rule of law; lack of mechanisms for implementing legal norms; uncertain priority rule of law governing business activities; lack of legislative definition of "business"; instability of legal norms; rather slow process of implementation of European and international norms in national legislation.

Taking into account the views of scientists, the concept of "legal basis of interaction between government and business" is defined as a set of legal acts that define organizational, economic and legal forms and regulate the process of interaction between government and business in Ukraine, establish a system of relations between government agencies and individuals, their mutual rights and obligations, provide legal guarantees and enshrine provisions on liability in case of breach of obligations of each party to the interaction.

It is investigated that the legislation of Ukraine, which determines the legal basis of interaction between government and business in Ukraine, can be divided into 5 blocks: 1) the Constitution of Ukraine; 2) special regulations governing only the interaction of government and business; 3) normative legal acts containing separate norms or their set, which regulate the interaction of government and business in Ukraine; 4) bylaws; 5) local regulations.

Keywords: interaction, power, business, law, legal regulation, normative legal act.

Актуальність. Взаємодія влади та бізнесу в умовах євроінтеграційних процесів в країні та вимог європейської спільноти, зумовлюють потребу у створенні ефективної та якісної державної політики у цій сфері з належним рівнем правового регулювання. Саме на рівні законодавства створюються та визначаються пріоритетні напрямки діяльності влади та бізнесу, закріплюються їх права та обов'язки, окреслюються проблемні питання, пропонуються шляхи їх подолання. Все вказане зумовлює необхідність формування цілісної та дієвої правової основи розвитку взаємодії влади та бізнесу в Україні. Зміст правового забезпечення виявляється в чіткому, послідовному й однозначному здійсненні органами державної влади і місцевого самоврядування повноважень щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на підприємництво та утворення дійової системи державних гарантій щодо підтримки і сприяння підприємницької діяльності. Правове забезпечення створює те середовище, в якому діє підприємець, гарантуючи йому державний захист прав власності, рівність прав і свободу підприємницької діяльності, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку [1, с. 34-35]. Правове забезпечення діяльності підприємців має стати правовою стратегією держави і суб'єктів підприємництва, яка включає правила, способи і методи регулювання господарських відносин; закріплення господарського правопорядку в економіці; виконання вказівок держави, умов договорів, національних і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Закони та інші нормативно-правові акти забезпечують реалізацію механізму правового регулювання і спрямовані на створення умов для правового господарювання й ефективного управління економікою на основі конструктивних правових засобів. Результативність правового забезпечення залежить від ступеню досконалості та ефективності господарського законодавства [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан розвитку національного законодавства у сфері господарювання був предметом дослідження Л. Абалкіна, М. Афанасьєва, В. Варнавського, З. Варналія, А. Гальчинського, Ю. Пахомов, А. Поручник, О. Пересада, В. Ігнатова, Ю. Колесникова, П. Леоненка, О. Мамедова, Л. Матвєєвої, В. Уколова, А. Радченка, Д. Розенкова, В. Ляшенко, О. Мазур, Л. Мартинюк, А.

Чирікової, М. Чумаченка, А. Чухна, С. Юрія, В. Якимця, Ю. Якутіна, С. Ясіна та інших вчених. Враховуючи позиції науковців, які використовують поняття «підприємництво» як еквівалент поняттю «бізнес» і навпаки, та відсутність законодавчого тлумачення цього поняття, поняття бізнес та підприємництво в контексті дослідження вживатимуться як тотожні поняття.

Мета статті полягає у визначенні правових засад взаємодії влади та бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Наявність належного правового регулювання, як стверджує Безпалова О. І., є одним із дієвих засобів приведення відповідної діяльності сучасним умовам розвитку України та кращим європейським стандартам [3, с.1-2]. У цьому контексті також слушно зазначено й І. Д. Ванчуком, з думкою якого ми погоджуємося, що у сучасному суспільстві, яке характеризується державною організацією, базова управлінська діяльність опосередковується правовим регулюванням, оскільки лише за допомогою права, яке завдяки низці власних сутнісних ознак є найдієвішим засобом регулювання суспільних відносин, а також правового інструментарію, видається можливим забезпечення оптимального функціонування соціальної системи та досягнення визначених перед суспільством цілей [4, с. 8].

Таким чином, законодавство у сфері діяльності взаємодії влади та бізнесу є одним з ключових категорій адміністративно-правового регулювання цієї сфери, адже важливим фактором забезпечення законності і правопорядку слід вважати науково і практично обґрунтовану систему законодавства. Більш того, законодавство є найважливішим інструментом державного регулювання, за допомогою якого держава вимагає від суб'єктів суспільних відносин виконання своїх рішень.

Враховуючи викладене, вважаємо доцільним навести власне визначення поняття «правова основа взаємодії влади та бізнесу» як сукупність нормативно-правових актів, які визначають організаційні, економічні і правові форми та регулюють процес взаємодії влади та бізнесу в Україні, встановлюються систему відносин між державними органами та приватними особами, їх взаємні права та обов'язки, забезпечують правові гарантії та закріплюють положення щодо відповідальності у разі порушення зобов'язань кожної із сторін взаємодії.

Про якість законодавства свідчить його доцільність, економічність, стабільність і ефективність. У той же час, в Україні відсутні компетентні органи і методики, які визначали б ефективність законодавства, що повинно бути найголовнішим показником нормативно-правового акту. Закони приймаються, однак після цього практично не вивчається «зворотний зв'язок», тобто не визначається, наскільки була досягнута його мета і наскільки ця мета була адекватна засобам, що були витрачені на прийняття та реалізацію цього закону, а також наскільки це все співвідноситься з отриманим результатом. Аналіз наукової літератури дає змогу виділити ряд негативних чинників правової основи регулювання взаємодії влади та бізнесу, зокрема: великий об'єм нормативно-правової бази; постійні та численні зміни, доповнення, коригування та скасування норма права; відсутність механізмів реалізації правових норм; невизначена пріоритетність норма права, що регулюють підприємницьку діяльність; відсутність законодавчого визначення поняття «бізнес»; нестабільність правових норм; досить повільний процес імплементації європейських та міжнародних норм в національне законодавство.

Теоретичне осмислення та вдосконалення державного регулювання підприємницької діяльності в умовах глобальних змін зовнішнього середовища зумовлені перш за все необхідністю визначення оптимального ступеню державного втручання у бізнес з метою забезпечення, з одного боку, ефективного функціонування приватного сектору економіки, а з іншого – створення передумов для збалансованого росту економіки країни в цілому та підвищення рівня добробуту громадян.

Аналізуючи правову основу взаємодії бізнесу та влади, законодавство України, яке визначає правові засади взаємодії влади та бізнесу в Україні, умовно можна поділити на 5 блоків:

1. Конституція України [5], де ст.13 визначено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. У ст. 19 Основного Закону визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Крім цього, положення Конституції України закріплюють, що кожен сам вільний вибирати, орієнтуватися на свої бажання та цілі. Так, у ст. 42 вказано, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом. У пунктах 8 та 22 ст. 92 Конституції України закріплено, що виключно законами України визначаються правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання, засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Таким чином, можемо зробити висновок, що держава приділяє значну увагу регулюванню питання бізнесу та умов здійснення взаємодії з ним. Визначене є логічним, оскільки бізнес є рушійною силою економіки, без розвитку якої неможливий розвиток держави в цілому. У той же час, на сьогодні залишаються питання. Які потребують свого правового регулювання та удосконалення. Позитивним є те, що держава приймаючи активну участь в процесі розвитку взаємодії з бізнесом, дає змогу особам повною мірою реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність та створює основу підтримки підприємництва як основи соціального прогресу. Тому, під конституційним регулюванням взаємодії влади та бізнесу в Україні можемо розуміти сукупність вимог, передбачених Основним Законом, що є обов'язковими для суб'єктів взаємодії.

2. Наступним блоком, який складає правову основу взаємодії бізнесу та влади є спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють виключно взаємодію влади та бізнесу. Держава впливає на підприємницьку діяльність багатьма засобами – за допомогою планування, стимулювання наукових досліджень, виробництва, маркетингу та ін. Основним способом, за допомогою якого держава здійснює регулювання в сфері підприємництва, є видання нормативно-правових актів, що регулюють діяльність підприємців. Закони та інші нормативно-правові акти створюють необхідний юридичний режим забезпечення публічних інтересів у сфері економіки. Держава сприяє розвитку відносин у сфері бізнесу шляхом державного регулювання підприємницької діяльності. Тому в регулюванні відносин у сфері підприємництва визначне місце посідають норми публічного права, які визначають загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності на території України, встановлюють гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки. До таких нормативно-правових актів можемо віднести Закони України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [6], «Про державно-приватне партнерство», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [7], «Про господарські товариства» [8], «Про фермерське господарство» [9], «Про акціонерні товариства» [10], та інші.

Так, на рівні законів визначено основні напрями державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні, зокрема відповідно до ст. 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», до таких напрямів відноситься: 1) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; 2) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур; 3) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; 4) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; 5) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 6) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; 7) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; 8) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві; 9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

У ст. 18 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначено, що державна підтримка здійснення державно-приватного партнерства може надаватися: шляхом виплати приватному партнеру платежів, передбачених договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, зокрема плати за експлуатаційну готовність; шляхом будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, технічного переоснащення) державними, комунальними підприємствами, установами, організаціями та/або господарськими товариствами, 100 відсотків акцій (часток) яких належить державі, Автономній Республіці Крим чи територіальній громаді, об'єктів суміжної інфраструктури (залізничних, автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), що не є об'єктами державно-приватного партнерства, але необхідні для виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства; шляхом надання державних гарантій та місцевих гарантій; шляхом фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та інших джерел згідно із загальнодержавними та місцевими програмами; шляхом постачання приватному партнеру товарів (робіт, послуг), необхідних для здійснення державно-приватного партнерства; шляхом придбання державним партнером певного обсягу товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) приватним партнером за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства.

Таким чином, формування законодавчої основи взаємодії влади та бізнесу – є найголовнішою передумовою становлення та розвитку суспільства. Законодавство у сфері підприємництва повинно становити єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за цілісністю нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. А метою підприємницьких законів повинно стати економічне зацікавлення суб'єктів підприємництва свідомо виконувати державні вимоги і сумлінне виконання органами публічної адміністрації своїх функцій у сфері регуляторної політики з метою встановлення правопорядку.

3. До цього блоку відносяться нормативно-правові акти, що містять окремі норми або їх сукупність, які регулюють взаємодію влади та бізнесу в Україні. Головним нормативним актом, який закріплює основні засади державного регулювання підприємницької діяльності у цьому блоці є Господарський кодекс України. Якщо звернутися до його положень, бачимо, що він закріплює конституційні основи правопорядку у сфері господарювання, загальні принципи господарювання, основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання тощо. Державне регулювання підприємницької діяльності включає реалізацію відповідної економічної політики, яка спрямована на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних громадських верств і населення в цілому. Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та її окремих регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного, науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах.

До інших нормативно-правових актів, які опосередковано стосуються правового регулювання взаємодії влади та бізнесу в Україні також відносяться Цивільний [11] та Податковий [12] кодекси України, Закони України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [13], «Про ліцензування видів господарської діяльності» [14], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [15].

4. Значну роль у правовому регулюванні взаємодії влади та бізнесу в Україні відіграють підзаконні нормативно-правові акти. Серед основних нормативно-правових актів, які складають правову основу взаємодії влади та бізнесу можемо виділити декрет Кабінету Міністрів України «Про упорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» [16], наказ Фонду Державного майна України №284 від 18.02.199898 «Про затвердження Порядку передачі Фонду державного майна України часток (паїв, акцій), що належать державі, у статутних капіталах суб'єктів господарювання» [17]. Крім цього, великий масив становлять відомчі нормативні акти, у тому числі Міністерства економіки України (особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності, де прийнято десятки відомчих актів), Антимонопольного комітету України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, Ліцензійної палати тощо.

5. Також мають право на існування локальні нормативні акти, що розробляються і приймаються безпосередньо суб'єктами бізнесу з метою його саморегулювання. Ці акти можуть регулювати діяльність суб'єкта в цілому (наприклад, статут), його окремих структурних частин або відокремлених підрозділів, або встановлювати режим комерційної таємниці тощо. Нарівні з нормативними актами за останні декілька років класася судово-арбітражна практика застосування законодавства.

Висновки. Взаємодія влади та бізнесу є досить складним механізмом, що потребує постійного та сучасного оновлення правового регулювання. Суб'єкти взаємодії діють у межах та в порядок, передбачений чинним законодавством України, дотримуються його законних вимог. Разом з цим, необхідно вказати, що незважаючи на розвиток законодавства в сфері взаємодії влади та бізнесу, безліч відносин «влада-бізнес» залишаються не врегульованими. Зазначена ситуація пояснюється великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів, які не повно мірою охоплюють відносити взаємодії. Вказана ситуація значно знижую ефективність правового впливу на взаємодію суб'єктів. З цього робимо висновок, що ще одним шляхом удосконалення правової основи взаємодії влади та бізнесу в Україні повинно стати верховенство закону, що зумовить підвищення ролі закону порівняно з підзаконними нормативно-правовими актами, виключить випадки подвійного тлумачення один правих категорій чи явищ та сприятиме реалізації конституційного права кожного на підприємницьку діяльність.

References:

1. Mamatova L.Sh. (2018) Legal support of business activity in Ukraine. Reporter of the priazovskyi state technical university Section: Economic sciences 2018, Issue 35.
2. Mamatova L.Sh. (2017) State regulation of entrepreneurial activity in Ukraine. Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Economic Sciences: Collection of scientific works. Mariupol: SHEI "Azov State Technical University", 2017. Issue 33. P. 153-160.
3. Bezpalova O.I. (2017) Legal support of management of police bodies of Ukraine. Entrepreneurship, economy and law. 2017. № 9. P. 111–115.
4. Vanchuk I.D. (2014) Method of legal regulation: some aspects. Legal scientific journal. 2014. № 1. P. 8–11. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2014/3.pdf.

5. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine 1996, № 30, p. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Law of Ukraine «On Development and State Support of Small and Medium Enterprises in Ukraine». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
7. Law of Ukraine «On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
8. Law of Ukraine «On Business Associations» Information of the Verkhovna Rada of Ukraine), 1991, № 49, p. 682. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>.
9. Law of Ukraine «On Farming». Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2003, № 45, p. 363. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.
10. Law of Ukraine «On Joint Stock Companies». Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2008, № 50-51, p. 384. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
11. The Civil Code of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2003, №№ 40-44, p. 356. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
12. Tax Code of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, p. 112. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
13. Law of Ukraine «On the permit system in the sphere of economic activity» Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2005, № 48, ст.483. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text>.
14. Law of Ukraine «On licensing of economic activities». Information of the Verkhovna Rada, 2015, № 23, ст.158. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.
15. Law of Ukraine «On Protection against Unfair Competition» Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1996, № 36, ст.164. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
16. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On streamlining the activities of business entities established with the participation of state enterprises». Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1993, N 11, ст.94 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-92#Text>.
17. Order of the State Property Fund of Ukraine №284 of 18.02.199898 «On approval of the Procedure for transfer of the State Property Fund of Ukraine shares (units, shares) owned by the state in the authorized capital of business entities» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0180-98#Text>.

Правовые основы взаимодействия власти и бизнеса в Украине

Петухов Андрей Юрьевич, e-mail: o.muzychuk23@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0306-4590>
Университет современных знаний, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье исследуются особенности правового регулирования взаимодействия власти и бизнеса в Украине. Обращается внимание на то, что именно на уровне законодательства создаются и определяются приоритетные направления власти и бизнеса, закрепляются их права и обязанности, намечаются проблемные вопросы и предлагаются пути их преодоления.

Обосновано, что качество законодательства подтверждается его реализуемостью, рентабельностью, стабильностью и действенностью. В то же время в Украине отсутствуют компетентные органы и методы, которые определяли бы эффективность законодательства, что должно быть важнейшим показателем правового акта.

Выявлен ряд негативных факторов правовой базы регулирования взаимодействия власти и бизнеса, в частности: большой объем нормативной базы; постоянные и многочисленные изменения, дополнения, корректировки и отмены; отсутствие механизмов реализации правовых норм; неопределенность приоритета верховенства закона, регулирующего хозяйственную деятельность; отсутствие законодательного определения понятия «бизнес»; нестабильность правовых норм; довольно медленный процесс имплементации европейских и международных норм в национальное законодательство.

С учетом взглядов ученых, понятие «правовая основа взаимодействия государства и бизнеса» определяется как совокупность правовых актов, которые определяют организационные, экономические и правовые формы и регулируют процесс взаимодействия государства и бизнеса в Украине.

Законодательство Украины, определяющее правовые основы взаимодействия власти и бизнеса в Украине, предложено разделить на 5 блоков: 1) Конституция Украины; 2) специальные правила, регулирующие только взаимодействие власти и бизнеса; 3) нормативные правовые акты, содержащие отдельные нормы или их совокупность, которые регулируют взаимодействие власти и бизнеса в Украине; 4) подзаконные акты; 5) местные правила.

Ключевые слова: взаимодействие, власть, бизнес, право, правовое регулирование, нормативный правовой акт.

EXTRAORDINARY ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGIMES IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN SOCIETY

Hanna K. Teteryatnyk

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The concept of legal regime, its content, classification of legal regimes, their ratio and influence on the procedural form are studied. The main categories of scientific sources are analyzed: research on the theory of state and law, which are the starting point for the formation of ideas about the outlined concepts; works of administrative scientists who have made a significant contribution to the development of topics, as well as the achievements of criminal procedural science. The most common approaches to determining the legal regime are considered. The relationship between the legal regime and such legal categories as "legal status" and "mechanism of legal regulation" has been studied, taking into account the position of the legislator on the categorization of legal regimes in "emergency" laws. It is concluded that there are regulatory gaps in the definition and classification of emergencies, which are the basis for the introduction of emergency legal regimes.

Keywords: administrative-legal regime, normative-legal regulation, classification of administrative-legal regimes; emergency legal regimes.

Постановка проблеми та її актуальність. Однією з вихідних категорій дослідження є поняття правового режиму, його зміст, класифікація правових режимів, їх співвідношення з механізмом правового регулювання.

Попри те, що багато сучасних досліджень присвячені питанням правових режимів, на теоретичному та законодавчому рівнях відсутній єдиний підхід до розуміння цього інституту, феномену, його складових. Особливого значення це питання набуває з урахуванням появи нових надзвичайних правових режимів: АТО, ООС, поява яких пов'язана із суспільно-політичними змінами, які відбуваються в Україні з 2014 року: збройним конфліктом, тимчасовою окупацією окремих територій та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам дослідження правових режимів присвячені роботи багатьох учених: С. С. Алексєєва, І. С. Барзилової, А. О. Барчука, А. В. Басова, Д. М. Бахраха, А. І. Берлача, Ю. П. Битяка, Б. Я. Бляхмана, О. Г. Брателя, Н. В. Коваленко, В.В. Коліжака, В. К. Колпакова, В. М. Комарницького, А. Т. Комзюка, С. О. Кузніченка, Я. В. Лазура, М. І. Матузова, С. О. Магди, О. В. Малька, Т. П. Мінка, Л. А. Морозової, Ю.П. Пацурківського, С. В. Петкова, С. В. Пчелінцева, А. В. Рибіна, П. М. Рабіновича, Б. В. Россинського, М. Б. Саакяна, О. Ф. Скакун, А. С. Спаського, В.В. Сташиса, В. Я. Тація, Н. В. Харечко, В. І. Шакуна, В. О. Шамрая, В. К. Шкарупи та ін.

Мета статті полягає в дослідженні сутності надзвичайних адміністративно-правових режимів у сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Одним із дискусійних питань є співвідношення механізму правового регулювання та правового режиму. Як справедливо зазначають вчені, зазначені категорії не співпадають і за обсягом. Правовий режим включає в себе суб'єктів, їх правові статуси, об'єкти, методи взаємозв'язку конкретних видів суб'єктів з об'єктами, систему гарантій, у т.ч. юридичну відповідальність [1, с.51-51]. Вчені справедливо підкреслюють важливе значення для розуміння правових режимів, таких умов, як час, простір, коло осіб, на яких він розповсюджується та які наповнюють його конкретним змістом відповідно до тих соціальних процесів, які відбуваються у відповідний час та конкретному місці [2, с.57,58]. Цим визначається і більша стабільність правових режимів порівняно із правовими механізмами, які більш швидко та динамічно змінюються під впливом правозастосовної практики [3, с.66].

Дослідження цього питання унеможлиблюється без урахування позиції законодавця щодо категоризації правових режимів у «надзвичайних» законах, що представляють «...різновид законів, які регулюють суспільні відносини в умовах введення в державі чи на окремій її території особливого правового режиму з метою забезпечення непорушності прав і свобод людини; конституційного ладу і правопорядку; мають вищу юридичну силу приймаються в особливому порядку; мають імперативний характер, можуть бути обмеженими у просторовому та часовому аспектах дії» [4, с.220].

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану»: надзвичайний стан визначається як особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при

виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [5]. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [6].

Норми вищенаведених нормативно-правових актів, а також інших «надзвичайних» законів України: Кодексу цивільного захисту населення України від 02.10.2012 р. № 5403-VI, ЗУ «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 р. № 1908-III, ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV, ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. № 2268-VIII, ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 5.04.2014 р. № 1207-VII та ін., дозволяють зробити виділити наступні особливі ознаки надзвичайних правових режимів: 1) мету; 2) локальність (темпоральна ознака (тимчасовість) та /або територіальність); 3) рівень та форми загроз обумовлених надзвичайною ситуацією; 4) розширення дискреційних повноважень органів державної влади (та створення нових органів) задля досягнення мети введення такого режиму; 4) підвищений ступінь обмеження конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб (порівняно з нормальними умовами життєдіяльності суспільства і держави); 5) використання особливих методів та механізму правового регулювання; 6) використання механізмів міжнародного права та міжнародної правової допомоги (ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. № 2268-VIII, ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 05.04.2014 р. № 1207-VII).

Слід звернути увагу, що не усі надзвичайні ситуації є підставою введення надзвичайних правових режимів. Відповідно до п. 24 ч.1 ст. 2 Кодексу Цивільного захисту України: «Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» [7]. Проаналізувавши їх визначення, констатуємо, що у класифікаторі, незалежно від причин виникнення надзвичайної ситуації, використовується звужене розуміння їх впливу лише з огляду на об'єкти, що відносяться до цивільного захисту населення. У ст. 1 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» передбачено більш широке коло ситуацій, подій, які є підставою його введення: надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, спроба захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства [5]. У ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» до таких відносяться збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [6]. При цьому законодавець уникає використання будь-якого терміну для позначення таких подій, ситуацій, використовуючи словосполучення «у разі».

Правовий режим АТО було введено рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» на підставі ст.ст. 107, 112 КУ було введено Указом Президента України від 14 квітня 2014 року [9]. Саме рішення має гриф таємно, а питання, пов'язані із визначенням режиму антитерористичної операції містяться у ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», у ст. 1 якого визначено, що «...антитерористична операція - комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності» [10]. Тобто режим АТО вводиться з метою проведення спеціальних заходів, «необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій» [10]. У цьому документі законодавець також уникає нормативного визначення і конкретизації ситуацій, обставин введення такого режиму, що дозволяє виділити їх лише контекстуально, виходячи із норм закону.

У ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», яким було введено режим ООС, визначається, що «Правовий статус тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, а також правовий режим на зазначених територіях визначаються цим Законом, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права» [11] (ч.1 ст. 2), а також визначають цілі державної політики на зазначених територіях, серед яких: звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях та відновлення на цих територіях конституційного ладу; захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України [11]. Хоча у преамбулі закону і визначається перелік тих обставин, які стали підставами введення особливого державного регулювання із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, законодавець знову-таки уникає їх термінологічної уніфікації в одному понятті.

У ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [12] також визначено передумови його введення, однак відсутнє визначення обставин, ситуації, яка обумовлює підстави введення такого режиму.

Зазначене дає засновки для твердження про наявність нормативних прогалів щодо визначення та класифікації надзвичайних ситуацій, які є підставами запровадження надзвичайних правових режимів. Справедливою у цьому контексті є думка В.В. Коліжака, який вказує на те, що визначення соціальних та воєнних надзвичайних ситуацій потребує доопрацювання, оскільки вони є надзвичайно абстрактними і не враховують реалій сучасних подій, пов'язаних з подіями на Донбасі [13, с.34].

Рівень та форми загроз обумовлених надзвичайною ситуацією корелюють із наступними ознаками правових режимів: ступенем розширення дискреційних повноважень органів державної влади (та створення нових органів) задля досягнення мети введення такого режиму, ступенем обмеження конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб (порівняно з нормальними умовами життєдіяльності суспільства і держави) та використовуваними особливими методами та механізмом правового регулювання.

Однією із найважливіших функцій інституту надзвичайних правових режимів у забезпеченні безпеки полягає у тому, що норми, які його представляють виступають критерієм визначення правомірності дій, що проводяться органами влади у кризових ситуаціях, слугують непереборними перешкодами для їх свавілля, не допускають переростання тимчасового особливого режиму в авторитарний. Створення демократичного соціально справедливого, такого, що адекватно відображає баланс інтересів та потреб громадян і держави правового механізму забезпечення безпеки у надзвичайних ситуаціях є «лакмусовим папером» ступеня демократизму державного і суспільного життя [14, с.118].

Висновки. Зміна балансу між повноваженнями державних органів та ступенем забезпечення конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб повинна відповідати меті введення надзвичайного правового режиму, направленої на подолання рівня та форми загроз, обумовлених нестандартними, «надзвичайними» ситуаціями та бути співрозмірним. Крім того, якщо держава і здійснює відхід від певних зобов'язань, то мають бути створені інші гарантії для

забезпечення основоположних прав і свобод людини і громадянина. На нашу думку, теоретичну модель надзвичайних правових режимів необхідно формувати, виходячи з багатофакторності та різноманітності ситуацій. На наше переконання, використання теоретичної моделі створить підґрунтя для оцінки за такою моделлю адаптивних елементів тих систем правовідносин, на які впливають надзвичайні правові режими, та розширить можливості для визначення перспектив їх удосконалення та прилаштування у випадках виникнення певних надзвичайних ситуацій. Розвиток наукових парадигм та надзвичайного законодавства у сучасних умовах знаходиться у динамічному розвитку, обумовленому соціально-політичними змінами в Україні, які знаходяться в активній фазі з 2014 року.

References:

1. Kozhevnikov S. A., Kopytova Ye. D. *Effektivnost' gosudarstvennogo upravleniya: problemy i metody povysheniya: monografiya* [Efficiency of public administration: problems and methods of improvement]: Vologda: FGBUN VolNTS RAN, 2018. 208 p. [in Russ.].
2. Kuznichenko S. O. ed., 2011. *Nadzvychni administrativno-pravovi rezhymy: zarubizhnyy dosvid ta ukrayins'ka model* [Extraordinary administrative-legal regimes: foreign experience and Ukrainian model] : Monohrafiia. Odesa: : ODUVS. P. 324 [in Ukr.].
3. Matuzov N. I., Mal'ko A. V. *Politiko-pravovyye rezhimy: aktual'nyye aspekty* [Political and legal regimes: actual aspects]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost'*. 1997. № 1. P. 66-72. [in Russ.].
4. Barchuk A.O. *Nadzvychni zakony v systemi zakonodavstva: teoretyko-pravovi aspekty*. [Emergency laws in the system of legislation: theoretical and legal aspects]. *dyss. ... kandt. yuryd. nauk.*, 12.00.01. K., 2019. P.257 [in Ukr.].
5. *Pro pravovyy rezhym nadzvychnoho stanu: Zakon Ukrayiny* [About the legal regime of the state of emergency] vid 16.03.2000 № 1550-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [in Ukr.].
6. *Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu: Zakon Ukrayiny* [On the legal regime of martial law] vid 12.05.2015 № 389-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukr.].
7. *Kodeks tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny* [Code of Civil Protection of Ukraine] vid 02.10.2012 № 5403-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [in Ukr.].
8. *Klasyfikator nadzvychnykh sytuatsiy DK 019:2010: Nakaz Derzhavnoho komitetu Ukrayiny z pytan' tekhnichnoho rehulyuvannya ta spozhyvchoyi polityky* [Classifier of emergencies DK 019: 2010] vid 01.01.2011. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text> [in Ukr.].
9. *Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 13 kvitnya 2014 roku "Pro nevidkladni zakhody shchodo podolannya terorystychnoyi zahrozy i zberezhenya terytorial'noyi tsilisnosti Ukrayiny: Ukaz Prezydenta Ukrayiny* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of April 13, 2014 "On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine] vid 14.04.2014 № 405/2014. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> [in Ukr.].
10. *Pro borot'bu z teroryzmom: Zakon Ukrayiny* [Law on Combating Terrorism] vid 20.03.2003 № 638-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> [in Ukr.].
11. *Pro osoblyvosti derzhavnoyi polityky iz zabezpechennya derzhavnoho suverenitetu Ukrayiny na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh u Donets'kiy ta Luhans'kiy oblastiakh Zakon Ukrayiny: Zakon Ukrayiny* [Law of Ukraine On Peculiarities of State Policy on Ensuring the State Sovereignty of Ukraine in the Temporarily Occupied Territories in Donetsk and Luhansk Oblasts] vid 18.01.2018 № 2268-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> [in Ukr.].
12. *Pro zabezpechennya prav i svobod hromadyan ta pravovyy rezhym na tymchasovo okupovaniy terytoriyi Ukrayiny: Zakon Ukrayiny* [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine] vid 15.04.2014 № 1207-VII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukr.].
13. Kolizhak V.V. *Evolutsiya pidkhodiv shchodo klasyfikatsiyi nadzvychnykh sytuatsiy* [Evolution of approaches to the classification of emergencies]. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktyka*. 2015. № 1. P. 31-36. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2015_1_6. [in Ukr.].
14. Aleshin V.V. *Pravovyye osnovy ispol'zovaniya isklyuchitel'nykh rezhimov v obespechenii bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii* [Legal bases for the use of exclusive regimes in ensuring the security of the Russian Federation]. *Chernyye dyry* » v rossiyskom zakonodatel'stve. 2006. № 2. P. 200-204 [in Russ.].

Чрезвычайные административно-правовые режимы в современных условиях развития украинского общества.

Тетянина Анна Константиновна, e-mail: roksolanna@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье исследовано понятие правового режима, его развитие и содержание в современных условиях украинского общества. Проанализированы работы ученых-административистов, а также нормы чрезвычайного законодательства. Сделан вывод о наличии нормативных пробелов по определению и классификации чрезвычайных ситуаций, которые являются основаниями введения чрезвычайных правовых режимов.

Ключевые слова: административно-правовой режим, нормативно-правовое регулирование; классификация административно-правовых режимов; чрезвычайные правовые режимы.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin
scientific peer-reviewed journal

2019
No. 3

Passed for printing 25.09.2019. Appearance 30.09.2019.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>